КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

ЛЬВІВ — ЛИПЕНЬ СЕРПЕНЬ — 1929

Należytość pocztową opłacono ryczałtem. Почтове оплачено гуртом.

Зміст:

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, СЛОВАЦЬКОГО 14

ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ 1929 | Ч. 7-8 | РІК ВИДАННЯ II.

МІЖНАРОДНІЙ ДЕНЬ КООПЕРАЦІЇ
припадає цього року на 6. липня 1929.

Маніфест Міжнародного Кооперативного Союза.

До кооператорів всього світу!

Семий кооперативний день свята і пропаґанди буде святкуватися у всіх краях, що приналежать до М. К. С. дня 6. липня. Очікуємо ще могутнішої маніфестації кооперативної солідарности, як коли небудь другим разом.

Кооперативний рух росте національно й інтернаціонально, постійно що до числа членів, оборотів, одушевлення і господарської сили в усіх цивілізованих краях світа. Його метою є побудування нової культури на засадах справедливости, рівноправности і братерства і на непродажнім праві кожного члена суспільства добиватися свойого визволення від кожночасного соціяльного лиха шляхом вільного спілчанства з подібними собі другими громадянами.

Кооперативний рух йде до своєї цілі, організуючи на засаді взаїмности виріб і розподіл потрібних товарів і потреб у найліпшій якости по умірковани цінах; розділюючи добутки і приощаджені через таку роботу засоби між тими, що це спричинили; заводячи свобідну, явну демократію в управлінні і нагляді над усіми їхніми підприємствами, і нарешті плекаючи суспільні чесноти і найвищий ступінь громадського почуття серед своїх прихильників.

Споживчі кооперативи видатно зменшили кошти спожиття своїх членів, збільшили реальну вартість зарібків, скоротили час праці, піднесли ступінь освіти працюючих і сталися твердинею для захисту вольнностей народа.

На міжнародньому форумі кооперативний рух обстоює усунення всіх господарських обмежень та инших перешкод для вільних

звязків між народами, стоїть за господарську співпрацю націй і — в льоґічній послідовности — за загальний мир.

Зустріваючи свій семий День свята і пропаґанди Міжнародній Кооперативний Союз вітає з задоволенням постійний похід своїх засад і поступ у здійснюванні кооперативної цілі. Він закликає своїх членів — скрізь маніфестувати єдність нашого руху і довіря до його здібностей, піднести на ще вищий щабель рівень добробуту і культури і в решті-решт дійти до здійснення Кооперативної Спільноти.

Від М. К. С.

Ваніо Таннер — *президент.*

Генри Й. Мей — *ґенер. секретар*

Деякі проблєми міжнародного кооп. руху.

(Погляд на рік 1928.)

Проф. Др. В. Тотоміянц (Берлін). *)

Кооперативний рух, як наймолодший з усіх соціяльних рухів, все ще шукає нових форм і проблєм. Він находиться у плинному стані; у мало котрих країнах він є одноцілий, так мовити, монолітний; деякі країни мають також свої характерні форми кооперативної організації. Одначе ця многоформна і творча робота не є безпринціпною, вона не виливається у вузький практицизм, будучи заплідненою загальними засадами, що їх оставили апостоли кооперативного руху, як рочдельські піоніри, Райфазен і другі. Закріпленню тих старих, у практиці випробованих кооперативних засад є присвячена стаття відомого кооператора проф. Шарля Жіда у „Міжнародньому кооперативному огляді“ (орґан Міжн. кооп. Союза) ч. 1/28. Ця стаття є відповідю на даремні зусилля російського большевизму, котрий критикує старі принціпи кооперації і намагається накинути старому, високорозвиненому кооп. рухові Західньої Европи свої принціпи, та безуспішно.

Проф. Жід стверджує, що марксівське клясове становище, котре намагається поставити кооперацію безпосередньо у вир клясових боїв ослабає навіть у західньо-европейських краях. Це слідно прим. у Анґлії, де останній конгрес професійних спілок значною більшістю голосів відкинув таке становище. Також принціп невтральности кооп. руху, або, як висловлюється проф. Жід, „відкритих дверей“, ще не застарівся і якраз у Швайцарії та Швеції, де цю кооперативну невтральність перестерігається найдужче, кооперативний рух розвинувся найкраще.

Большевицькі кооператори вважають кооперативну організацію чисто пролєтарським рухом. Проф. Жід оспорює цей погляд, підносячи факт, що серед кооперативно зорганізованих споживачів відсоток робітництва падає чимраз більше, зате постепенно збільшується членська

---

*) Цю свою оригінальну статтю надіслав нам ласкаво прихильник нашого журналу ВП. Проф. В. Тотоміянц в німецькім тексті. — Редакція.

участь в споживчій кооперації инших ґруп, як прим. службовиків, державних урядників, селян і членів вільних фахів[1]). Приняття большевицької програми малоби такий наслідок, що половина кооперативного руху відкололася-б. Кооперативний рух не має метою стати якраз пролетарською організацією. Проф. Жід звертає увагу на труднощі, які часами виникають в кооп. організації на ґрунті відносин між кооперативними підприємствами та їх персоналом.

В цьому самому часописові за минулий рік появилася дуже цікава стаття провідника шведського кооперативного руху Йогансена, в якій він ставить пропозицію засновування міжнародніх кооперативних підприємств. У цьому пляні немає нічого фантастичного, бо капіталістичні трести стають чимраз більше на шлях міжнародности. Також у кооперативній практиці ми мали такий приклад: Народній Банк у Mentone, що носив назву „французько-італійського" і працював для пограничного населення обох держав. Тому творення в майбутньому інтернаціональних підприємств, по думці Йогансена, матиме свою вагу, раз для того, щоби ослаблювати діяльність міжнародніх картелів, а по друге тому, щоби видвигнути міжнародній характер кооперативного руху.

У швайцарському „Червоному Огляді" (вересень 1928) находимо статтю Ф. Шнайдера на тему „Соціялдемократія і кооперативний рух", у якій оцінюється швайцарський кооп. рух зі становища соціялдемократії. Автор пише таке: не є добре, що наш кооп. рух є загальним рухом і охоплює усі круги населення[2]). Через те рух є поставлений на можливо найширшу базу; одначе автор знаходить, що це е не тільки корисне, але і шкідливе, бо привело за собою розколення кооп. руху; так одні вважають споживчу кооперативу засобом для здобуття матеріяльних користей, другі трактують її, як передступінь вищої форми господарства.

В протилежности до автора приведеної статті ми не знаходимо у тій ріжниці думок ніякого лиха. Важнішими від думок є вчинки. Хто називає себе соціялістом або комуністом, а притім не купує нічого або мало у консумі, цей не є кращим кооператором від того, хто й не зове себе соціялістом, але є вірний своїй кооперативі.

Далі стверджує п. Шнайдер, що помимо великого розросту загального Споживчого Т-ва у Базелі, число приватних склепів не зменшилося, тільки зросло. З другого боку належить ствердити, що Базель є одним з найдешевших міст у Швайцарії. Це належить приписати благодійній діяльности наших консумів. Хліб (білий) стоїть нетто 48 сантимів за кільо. Що торкається числа перекупнів, то їхнє число зросло в останніх роках не тільки у Базелі, але й у многих містах Европи. Це одначе не значить, що зросли їх торги а навпаки! Цей приріст пояснюється обставиною, що в тракті війни і революції підірвано чимало

---

[1]) Від Редакції: Як відомо, проф. Ш. Жід стоїть на становищі т. зв. німської школи, яка відмовляє кооперативного характеру кооперативам дрібних продуцентів, як продуцентів (прим. селян). Кооперація, по думці цієї школи, будується на обєднанні людей тільки, як споживачів (без ріжниці їх стану і професії). Життя, як відомо, не зовсім виправдало такий, хоч дуже прямолінійний, зате односторонній погляд. Більшість кооп. теоретиків уже сьогодня не відмовляє кооп. характеру таким кооперативам, як райфанзенки, кооп. молочарні, закупочні кооперативи і т. д.

[2]) Як видно з дальшого, і тут мається на увазі тільки споживчу кооперацію. — Редакція.

екзистенцій і вони не могли кинутися до нічого иншого, як тільки до торгівлі.

Одним з найважніших питань, що займали пресу в р. 1928, було питання про відносини між міськими і сільськими кооперативами. І так стрічаємо у „Konsumgenossenschaft", орґані Союзу Нім. Госп. Спілок у ЧСР, під датою 1. XI. 1928 статтю п. з. „Торгівля, сільсько-господарські кооперативи і ми". Тут звертається увагу на велику конкуренцію, яку робить спож. кооперативам гуртівниче обєднання купців при набуванні виробів сільських кооператив. Наближення обох родів кооперації піде швидше, коли зміниться політичне їх забарвлення, коли міські споживачі не бачитимуть у кожнім селянині лихваря, а на відворот, сільське господарство зрозуміє, що й міські споживачі уявляють собою високий культурний чинник. Часопис далі рекомендує, щоби обєднати ідею рочдельських піонірів з думками Райфайзена до видатної праці для добра всього люду. Гуртівня анґлійських споживчих т-ств вже приспособилася до потреб сільських споживчих кооператив, створивши перед пару роками відділ для продажу с. господарських машин, приборів і т. д., крім того приняла в члени ряд с.-господарських кооператив, а саме після ліквідації сільсько-господарської закупочної гуртівні. Літом 1928 р. вона улаштувала у Менчестрі також с.-господарську виставу.

Взагалі споживчо-кооперативний рух зробив у році 1927/28 (від вересня до вересня) у Анґлії великі поступи і так: прибуло 394.376 нових членів, уділові капітали зросли на 4,840.529 фунтів шт., щадничі вкладки по спож. кооперативах на 2,722.222 фт. шт., резервові фонди на 2,653.009 фт. шт., оборот збільшився на 30,187.493 фт. шт., а число персоналу на 14.769.

Звертаємо увагу, що таких успіхів досягнено помимо штрайків і безробіття; такий є нестримний похід кооперативного руху! Ці матерільні успіхи стоять у звязку з пропаґандистичною або правильніше з виховною працею кооператив. „Co-operative News" з 16 листопада 1928 опубліковують статистику засобів, що були вжиті на ту ціль. Обчислюють, що кожний член платить річно на виховну роботу квоту рівновартну 50 нім. пфеніґам (= 1 зл. 10 гр. в польській валюті) *). Пять великих кооператив видало такі суми на загально корисні цілі:

Одна продукційна кооператива	5.591	фунтів	шт.
„ анґлійська спож. „	4.935	„	„
„ шкотська „ „	13.218	„	„
Шкотська гуртівня спож. кооперації	38.067	„	„
Анґлійська „ „ „	43.382	„	„

Помимо тих видатків на загально-корисні цілі, ціни товарів у споживчих товариствах не є ні трохи вищі, як у приватних склепах. Деякі харчі є навіть трохи дешевші, а коли візьметься під увагу кращу якість і ретельну вагу, то кооперативна організація торгівлі є для споживачів значно корисніша, як приватна торгівля. У Німеччині і Анґлії є кооперативні ціни пересічно на 5 до 10 % дешевші, як у приватній торгівлі; при тім ще не узгляднено товарових зворотів. Ці факти можуть споживачі самі перевірити; це спробували зробити господині одного австрій-

*) Зразкова виховна праця анґл. кооперації буде предметом блищого розгляду у вересневому N-г Кооп. Республики. — Редакція.

ського містечка. Отже господині і довіренці кооперативи у Ґринбаху біля Schneeberg рішили закуповувати на протязі тижня усе, що треба у ріжних склепах і під кінець побачили, що коли навіть деякі товари були дешевші, то цілість закупна за тиждень від купців у Ґринбаху була дорожча, як у споживчій кооперативі.

Одно зі статистичних дослідувань, переведених штокгольмським споживчим т-ством, носить титул: „Ціни у нас і де инде". На поперек через цілу обгортку цієї публікації є надрукований вислід підрахунку за окремі місяці, при чім листопад перечеркнено червоно, з допискою: „Ви можете що року один місяць жити безплатно". Розгляд довгого ряду цін показує наглядно, що товари, що походять з власного виробу кооперативи, є спеціяльно дешеві. Прим. хліб був у кооперативі пересічно дешевший на 20 %, масарські вироби на 10,5 %. Такий важний товар, як картопля, виказує ріжницю на 10,5 % і т. д. Ціни рижу і ґрисику (манни) вагалися значно, але в пересічі були дешевші на 25 %.

Такі і инші матеріяльні користи притягають кооперативі чимраз то нових членів, але мимо того є краї, де кооперація ще не стала масовим рухом. Споживачі належать до економічної катеґорії, що не є такою активною, як прим. продуценти. Ці останні (за виїмком хіба дрібного селянства) обороняють свої інтереси значно енерґійніше; споживачі зате дозволяють себе значно легше визискувати. Щоби пробудити консументів з їх сну, підняв один відомий французький письменник, що має доступ до великих французьких ґазет, енерґійну часописну кампанію. Панові Пєрфе (Pierrefeu) вдалося скласти мобілізаційний комітет споживачів; як повідомляє орґан проф. Ш. Жіда „L' Emancipation" (жовтень 1928), цей комітет має уже відділи в усіх великих містах Франції; у Марселі самім є 45.000 членів і це число ще зростає. Члени мають покорятися розпорядкам виділу, щоби робити єдний фронт проти здорожування товарів. Є надія на допомогу найбільших французьких обєднань, як бувших фронтовиків і военних вдів.

Важко сказати, чим скінчиться ця акція у Франції, але коли вона не буде йти у контакті зі споживчою кооперацією, тоді ледви чи вона лишить які глибші сліди за собою. Це показав досвід американських, французьких і швайцарських ліґ продавщиць, котрі, що правда, роблять чимало для виховання споживачів, але не мають видатнішого економічного значіння, а чисельно майже цілком не ростуть.

Взагалі можна сказати, що добу геґемонії капіталістичних продуцентів ми по більшости маємо уже за собою і що тепер наступає доба організованих споживачів. Маємо надію, що геґемонія споживачів приведе до вічного мира, якого керманичі продукції не могли, або не хотіли досягти.

Проф. Др. В. Тотоміянц.

Індустріялізація господарства Радянської України та інтереси селянства.

В попередній статті („К. Р-ка“ за б. р. ч. 5) ми зазначили, що здійснення політики індустріялізації вимагає поширення можливостей приложення людської праці до промислової чинности, а це ж обумовлено поширенням кількости існуючих закладів, заснуванням нових промислових одиниць, поновленням урядження технічно вже застарілих закладів, їх перебудовою та розширенням. Це все формулюється в тямці капітального будівництва, а це останнє реалізується шляхом нових капіталовміщень.

Для капіталовміщень очевидячки необхідні засоби; й ось в питанні про джерела тих засобів ми стикаємося з особливостями долі сільського господарства з одного боку та промисловости, з другого, в економічній політиці радянської влади. До розгляду цього питання ми й переходимо.

Джерелом капіталовміщень, або, ширше беручи, фінансування кожного господарства є в першу чергу власне його нагромадження: частина прибутку направляється на зміцнення капіталу того ж господарства.

Ось в цьому першому пункті й виявляється, що удержавлене промислове господарство В. України, як рівняти зі сільським господарством, нагромаджує дуже повільно.

Нагромадження в млн. довоєнних крб. по господарських ділянках[1]).

	1923/24	1924/25	1925/26
Сільське господарство . . .	165·6	78·5	224·2
Промисловість	11·4	82·8	91·1

Бачимо, що в першому з наведених років промисловість не тільки що не дала чистого прибутку, але ще зїла 11·4 міл. свого основного капіталу. „Рентабельність нашої (відноситься до цілого СССР) промисловости зовсім не висока: пересічно вона у 1925/26 р. дала 5·9% до основного капіталу, тоді як у передвоєнний час відсоток цей рівнявся — 18·7%“[2]).

Політика радянської влади дбає про те, аби перепомпувати оті нагромадження села до промисловости, про що ми читаємо часто в урядовій економічній пресі. Так в пляні фінансування народнього господарства України на 1928/29 р. зустрічаємо висновок про те, що оскільки „основна маса потреб мусить бути профінансована за рахунок бюджетних ресурсів“, то тим зміцнюється роля бюджету у справі „перероспреділення народнього доходу,“ тоб-то у перебранні засобів від сільського господарства до промисловости[3]). На иншому місці ми читаємо, що „темп зросту до-

---

[1]) „Хозяйство Украины,“ ч. 2 за 1928 р., ст. 58.
[2]) „Бюллетень Конюнкт. Института,“ ч. 11/12 за 1927 р., ст. 44.
[3]) Контр. цифры на 1928/29 г. I, ст. 187.

ходів... має місце лише у відношенні до доходів хліборобського населення," а тому слід подбати про те, аби селяне поміщували „ці засоби з ощадних кас у паї кооперації, як також у державні позички," що в умовах радянської України, де кооперація також удержавлена, значило би простий перехід засобів населення, за нікчемний відсоток, до державної скарбниці[1])... Другий радянський автор зазначає зовсім просто, що „слід створити плян, як витягти грошеві лишки населення"[2])...

Що ощадження населення, в тому числі й сільського, находять собі вигідний ужиток у промисловости, є звичайним явищем у цілому світі. Воно власне повинно розглядатись, як одна з головних підвалин загального процесу індустріялізації, який скрізь здійснюється шляхом пересування продукційних сил від сільського господарства до промисловости, тоб-то праці — людий та капіталу — грошевих засобів. Але це пересування мусить бути вільне, з доброї волі власників тих засобів, та викликатись вигідністю їх примінення в промисловости; нарешті це мають бути справді ощадження, цеб-то лишки, у вживанні котрих у власному господарстві пекучої потреби не має.

Всі ці умови здійснюються скрізь — по за межами СССР — в той спосіб, що населення вміщає свої ощадження або часово вільні засоби до щадничих кас, кредитових кооператив або приватних банків, дістаючи за ті вміщення певний відсоток, а ці кредитові інституції вже направляють ці вміщення далі, до ріжних господарських галузів, у тому числі також на промислове будівництво, дбаючи при тому про найбільшу вигідність цього вміщення. Більш маєтні верстви набувають акції та облігації ріжних промислових підприємств, дістаючи по них дохід у формі усталеного відсотка або дивіденди.

На Радянській Україні ціла ця організація вільного переливання засобів з одного господарства до другого не існує. Вся кредитова організація там удержавлена й роспоряджає виключно засобами, які їй уділені державною скарбницею і які ця остання дістає від населення — головно від сільського — примусово через систему податків. Майже ціла велика промисловість там також удержавлена, акцій та облігацій у формі, яка вживається в цілому світі, там немає, отже відсутня також і можливість добровільного притягнення вільних засобів населення до її фінансування. Тому і фінансується там промисловість головним чином з державної скарбниці, або банками, які живляться з того ж джерела, тоб-то з державного бюджету або ж шляхом дальніших випусків паперових грошей. Паперові гроші, як відомо, коли кількість їх перевищує потребу господарського обігу, підупадають у своїй купній здібности. Відомо, що курс радянського червінця стоїть на закордонних біржах дуже низько, приблизно меньш одної третини його примусового офіційного курсу в краю. Тяжкі наслідки для населення такого стану валюти відомі.

На Радянській Україні фінансування індустріялізації переводиться шляхом п р и м у с о в о г о перепомповування засобів населення, а власне засобів селянства, до промисловости, у першу чергу, через державний бюджет. Ось як слід розуміти наведений нами вище вислів офіційного урядового документу про ролю бюджета в справі „перероспреділення народнього доходу." Коли ж дохід населення примусово перероспреділюється, то, оче-

---

1) „Хоз. Укр." ч. 1 за 1928 р. ст. 12, 15—16.
2) „Хоз. Укр." ч. 7 за 1928, ст. 36.

видячки, вже не узгляднюється, чи являются ці засоби справді ощадженням, лишками, у власному господарстві конче не необхідними, чи ні. Дані про рівень добробуту українського селянства, які ми наводили в попередній нашій статті, дають підстави до рішучого сумніву у наявности тих „лишків" у вкраїнського селянства, які що року нараховує урядова статистика. Низький рівень техніки, а відтіля і продуктивности, а тому і прибутковости українського селянського господарства, свідчать про велику потребу самого цього господарства в капіталі для його піднесення. Що засобів для поліпшення господарства не вистарчає, видно з того, що, в протилежність до промисловости, наше сільське господарство в головній своїй галузі — зерновій — ще не досягло передвоєнного рівня. Ось дані за останній рік в порівнанні з даними року 1913, принятими за 100:

Рік	Врожай з 1 десятини:	Загальний збір	Збір на 1 душу:	Особисте споживання на 1 душу: [1]
	У відсотках до 1913 року			
1913	100	100	100	100
1927/28	88·3	89·5	81·3	91·0

Що торкається живого інвентаря, то „загальна кількість худоби була відбудована вже в 1926/27 році, але склад її погіршився завдяки зросту кількости овець і зменшенню числа свиний." Тільки продукція технічних культур зросла, що говорить про вперте стремління селянства при всіх несприятливих умовах підняти своє господарство.

Ось тут ми стикаємося з другою — поруч з бюджетом та інфляцією — системою мір, якими радянська влада пересуває грошеві засоби селянства без відповідного еквіваленту до промисловости. Це її політика цін.

На Рад. Україні, яка входить складовою частиною до народнього господарства цілого СССР, ціни реґулюються державною владою, а властиво майже виключно нею встановлюються. Уможливлене це тим, що вільна конкуренція, вільне взаїмовідношення попиту і подачі на ринку усунуто тим, що, по перше, позакраєва торгівля монополізована державою; отже позакраєві товари поступають на ринок лише у кількости та в тих гатунках, які встановлются урядом через його торговельні органи; природньо, що також ціни на ці закордонні товари призначаються урядом зовсім не відповідно до цін цих товарів в місцях їх походження. По друге, внутрикраєва торгівля на Україні вже у 1925/26 році находилась, що до суми продажу, на 74%[2]) в руках державних органів або контрольованих ними кооператив; з того часу роля приватної торгівлі зовсім підупала; — зокрема це відноситься до так зв. хлібозаготівель, цеб-то закупок хліба у селянства, до котрої приватна торгівля в останньому році зовсім вже не допускалась і в яких рівень цін згори примусово призначається державою, тоб-то самим монопольним покупцем. Нарешті, що до промислових виробів, то, оскільки майже ціла велика промисловість належить державі, остання природньо сама ж і призначає ціни тих товарів, як монопольний їх продавець.

---

[1]) Контр. цифры на 1928/29 р. І. ст. 43.
[2]) Україна в цифрах, вид. ЦСУ УСРР, ст. 90.

Отже, маємо ориґінальне положення, що держава у відношенні до сільсько-господарських товарів монопольно призначає ціни, як покупець, себ-то зацікавлена в можливо нищих цінах; у відношенні ж до промислових товарів, як також привозових з закордону, вона є монопольним продавцем, себ-то зацікавлена в можливо високих цінах. Тому на Рад. Україні відсутня є рівновага у цінах сільсько-господарських та промислових, рівновага, яка так-сяк, а всеж існувала у передвоєнному часі.

Ось покащики (т. зв. індекси) цін товарів обох катеґорій на Україні[1]).

Індекси цін 1927/1928 р. (Ціни 1923 р. = 1000).

Індекс гуртових цін ЦСУ СССР на Україні:

а) Загальний	1.712
б) Промислових виробів	1.898
в) Сільсько-господарських товарів	1.598
Відношення б:в	118%

Селянський індекс (ціни, по котрих селяне продають свої товари та купують промислові вироби):

а) Індекс відчужування	1.552
б) Індекс набування	1.923
Відношення а:б	80,7%

Загально-промисловий індекс відпускних, прейскурантних цін НРНГ УСРР:

Для всієї промисловости союзних трестів України	1.713
в т. ч. а) для фабрикатів виробничо-технічного споживання	1.507
б) для фабрикатів особистого споживання	2.019
Для всієї промисловости республ. трестів	1.499
в т. ч. а) для фабрикатів виробничо-технічного споживання	1.300
б) для фабр. особ. споживання	1.749

Ми навели три урядові покащики цін на В. Україні. Перші два вказують, що, в порівнанні з передвоєнним рівнем цін, продукти сільського господарства розцінюються принаймні на одну пяту дешевше, ніж продукти промисловости. В попередні роки це взаємовідношення було ще значно гірше. Лише вперта неохота селянства продавати свої продукти за дешево та купувати промислові вироби за дорого примусила уряд до деякого змягчення контрасту в цінах.

Третій з наведених нами покащиків цін дуже яскраво підкреслює урядову політику цін. Бачимо там, що рівень цін виробів продукційного споживання є значно нищий від рівня цін продуктів особистого споживання.

Бо-ж вироби першої катеґорії купує сам уряд як матеріяли, паливо та урядження для державної промисловости; очевидно йому нема рації платити за ці вироби дорого. Але товари другої катеґорії набуває населення, яке є на чотири пятих селянське, як ми вже знаємо; то-ж нехай воно платить дорого, а тим спричинюється до збільшення прибутків промисловости, тоб-то до фінансування індустріялізації.

Більш конкретну уяву про ступінь ворожости цієї політики цін до селянства ми одержимо, коли порівняємо так зв. обмінні еквіваленти, а саме

---

[1]) Статист. Хроніка, 1928, ч. 118.

скільки за певну одиницю с.-г. продуктів можна було дістати промислових виробів перед війною й зараз. Наводимо кілька тих еквівалентів по цілому СССР за осінь 1927/28 р.

Можна було одержати за один сотнар жита по державних заготовчих цінах [1]):

	Пересічно у пятиріччі 1909/13	У році 1927/28	
	в прив. торг.	в коопер.	в прив. торг.
Метрів ситцю (перкалю) . . .	22·72	12·48	10·60
Кґ цукру піску	14·6	7·4	7·2
Сотнарів соли	1·66	1·28	0·85
Кґ соняшникової олії	12·6	8·5	5·2

Бачимо, що фактично бічні промислові продукти селянського споживання подорощали вдвічі, порівнюючи до ціни жита.

Нині пригадаймо собі табелю, приведену в попередній статті („К. Р-ка" ч. 5, ст. 223), в якій представлена продукція народнього господарства В. України у цінах передвоєнних та сучасних. Ми там бачимо, що як би наше сільське господарство діставало за свою продукцію передвоєнні ціни, продукція його склала би 52,2%, цеб-то більш половини цілої народньо-господарської продукції. Нині ж, завдяки урядовій політиці цін, скерованій на шкоду інтересів сільського господарства, продукція останнього, виказана в її сучасних цінах, уступає перше місце промисловості, взятій разом з будівництвом.

* * *

Нам залишається ще придивитися до розміру капіталовміщень у господарство В. Україні за останні роки, щоби оцінити міру зусиль, яких вимагає від країни політика індустріялізації. Щоби належно оцінити долю обох головних ділянок нашого господарства при переведенні цього капіталовміщення, наводимо дотичну урядову статистику, як для сільського господарства, так для промисловости.

Капіталовміщення на Радянській Україні (в млн крб.) [2]).

Ділянки господарства	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28	Разом за 4 роки абсол. числа	% %
Ціле народнє госп-во .	356,5	624,1	926,6	1045,3	2952,5	100,0
Теж саме без с.-г-ства .	177,4	407,4	587,4	762,0	1934,2	65,5
Сільське господарство .	179,1	216,7	339,2	283,3	1018,3	34,5
Промисловість разом з електро-будівництвом	103,1	249,7	362,7	480,8	1196,3	40,5

Роздивляючись ці табелі, ми тимчасом полишимо на боці важливу справу про джерело тих капіталовміщень до поодиноких ділянок народнього

---

[1]) Экономическое Обозрение, 1928, ч. 10.

[2]) Контр. цифры на 1928/29 г. ст. 166.

господарства, До цього питання ми вернемся трохи згодом. Тут вистарчить констатувати, що й помимо питання про джерело фінансування, сільське господарство в справі капіталовміщень поставлене на значно дальше місце, ніж йому слідує хоч би по його питомій вазі в народньо-господарській продукції. Ця вага, як нам відомо, обчислена у 52·2%, а в капіталовміщеннях воно дістало лише 34·5%. Як взяти на увагу ролю сільського господарства, яко джерела існування 4/5 населення країни, низький рівень його видайности й відповідно високий рівень його потреб у капіталовміщенні, тоді фактична частка виявиться вже зовсім мізерною.

Але головна вага справи полягає в тому, що переважна частина капіталовміщень до сільського господарства джерелом своїм має саме ж це господарство, бо в наведені суми зараховані видатки самих селян на поліпшення свого господарства, природній зріст худоби, набуті с.-г. машини тощо, участь же державних засобів, цеб-то взятих з цілого народнього господарства, є порівнюючи мала. Протилежний малюнок маємо в промисловости, де у фінансуванні першу ролю відограють державні засоби, взяті переважно від селянства; оскільки ж капіталовміщення походять від власних прибутків промисловости, то останні завдячують також змальованій нами в горі радянській політиці цін. Саме з того ж офіційного джерела, з котрого взяті нами дані для попередньої табелі, ми дізнаємося, що з загальної суми капіталовміщень у сільське господарство в 1927/28 р. в розмірі 283·3 млн. крб. походять з державних засобів тільки 91 млн. крб., або 32%; власні ж засоби селянського господарства дали 68%. Инакше положення з фінансуванням промисловости. Ось дані за 1927/28 р.[2]):

Потреби промисловости в засобах.		Джерела задоволення цих потреб.	
На капіталовміщення . .	417·7 млн	Власні засоби пром-ти .	263·3 млн
На инші потреби . . .	173·0 „	Банківське кредитування	49·0 „
Разом .	590·7 „	Фінансування держави ·	206·3 „
		Инші засоби	22·8 „
		Разом .	590·7 „

Ми вже знаємо, що засоби банків також є державні; отже фінансування промисловости за рахунок державної скарбниці, цеб-то за рахунок цілого народнього господарства, складало у минулому господарському році 255·3 млн, або у відношенні до капіталовміщень того року 61% останнього; удвічі більше від того ж відсотку у сільському господарстві. Що ж торкається власних засобів, то вони походять з амортизаційних відчислень та з чистого прибутку, одним з джерел котрого є високі ціни готових промислових виробів при низьких цінах с.-г. сировини та засобів харчування промислового виробництва.

На цьому можемо тимчасом припинити нашу аналізу радянської економічної політики в ділянці індустріялізації. Ми далеко не охопили всіх звязаних з цією темою питань, бо цього не дозволили нам обмежені розміри журнальної статті. Зокрема варто розглянути вплив прискореної індустріялізаційної політики на внутрішню структуру українського господар-

---

2) Контр. цифры, ст. 186.

ства і звязану з тим здатність останнього задовольняти мінімальні потреби населення у промислових виробах. Але ми сподіваємося ще вернути до цього питання у иншому звязку.

На прикінці варто пригадати колишній вислів одного з большевицьких лідерів (Преображенського), що індустрія великих европейських країн повстала в наслідок немилосердного визиску кольорових колоніяльних народів, індустріялізація ж СССР може здійснитись лише в наслідок такого ж визиску його селяства, яке має виконати ролю тих колоніяльних невільників. Перебіг взаємовідносин за останні роки свідчить, що селянство радянської України з цією ролею не погоджується.

Проф. С. Ґольдельман.

Продукція тютюну на українських землях під Польщею.

Коли приглянемося статистиці продукції сирівцю тютюну в році 1927, побачимо, що землями, які найбільше продукують тютюну, являються українські землі під Польщею. Східна Галичина 1927 р. віддала до монополю 4,253.293 kg а Волинь 235.517 kg, що становить разом 4,508.810 kg. Всі инші землі в Польщі, де росте тютюн, віддали всього 288.552 kg сирівцю. Разом монополь в цілій Польщі викупив 4,797.362 kg. Запотребування тютюну в Польщі пять разів більше, то значить, що краєва продукція покриває лише 20% краєвого запотребування, а недобір мусить монополь покрити спроваджуванням 80% сирівцю з заграниці.

Належить зазначити, що лише в Галичині удаються вищі ґатунки циґарового тютюну, який цвите червоно, а саме »мушкателька« та угорський т. зв. »породий«. В инших округах управи тютюну в Польщі удаються лише тютюни до люльки, т. зв. махорки та бакуни, що цвитуть жовто. Що більше: в Галичині, а саме на Поділлю та Покуттю роблено в ріжних місцевостях досвіди з управою вищих сортів заграничних тютюнів, як український »дюбек«, »самсун«, »смирна«, »трапезунка« і много инших заграничних (Італія, Америка, Булгарія, Туреччина), вже дуже шляхотних папіросових тютюнів. Роблені проби з управою цих ґатунків прекрасно удались і дали на загал дуже гарні висліди.

Згадані вище ґатунки вимагають крім вмілої управи, справних і вироблених ґрунтів і теплого клімату. Відповідні ґрунта і теплий клімат на нашому Покуті та Поділлі є, однак вміння і знання управи та конечних для цього відповідних сушарень не маємо. Саме зза цієї тільки причини не можемо цих ґатунків тютюну управляти та мати в десятеро вищі доходи. При добрій волі наших плянтаторів, коли вони створять організацію, навчаться від своїх інструкторів на зимових курсах, чи то на оказових плянтаціх управи цеї дуже шляхотної рослини, сміло можемо сказати, що управа тютюну поплатиться.

На українських землях під Попьщею є дві округи управи тютюну:

I. Східно-галицька округа управи тютюну. До цієї округи належать воєвідства:

а) Тернопільське. Повіти: 1) Борщів, 2) Бучач, 3) Чортків, 4) Гусятин, 5) Копичинці, 6) Підгайці, 7) Скала, 8) Тернопіль, 9) Теребовля, 10) Заліщики, 11) Збараж.

б) Станиславівське воєвідство. Повіти: 1) Городенка, 2) Коломия, 3) Косів, 4) Печеніжин, 5) Рогатин, 6) Снятин, 7) Станиславів, 7) Товмач.

II. Волинська округа управи тютюну:

в) Волинське воєвідство. Повіти: 1) Кремянець, 2) Дубно, 3) Здолбунів, 4) Рівно, 5) південна частина пов. луцького, 6) Горохів, 7) Волинський Володимир.

В 1927 р. площа, віддана під управу тютюну в Галичині, виказує в hà 2.278, а на Волині 373 hà. Разом на українських землях плянтації тютюну займали площу 3.651 hà. В Галичині на 2.278 hà було окремих плянтаторів 40.217, а на Волині 6.676 плянтаторів. Разом на українських землях під Польщею сума плянтаторів виносить 46.893. Приймім, що на цих землях мешкає 80% Українців, то, по вичисленню процентовим рахунком, українських плянтаторів було 37.510.

Беручи пересічно, площа під управою тютюну виносить на одного плянтатора кругло 1.670 m^2.

З вище наведених чисел прийдемо до остаточного висновку, що плянтаторами тютюну у переважаючій сильно більшости являються українські селяни і то малоземельні.

Управа тютюну та її значіння.

Коли приходиться говорити взагалі про управу тютюну та її значіння, належить глядіти на цю справу з точки зору значіння управи тютюну для економіки сільського господарства.

Постараюся обговорити вплив управи тютюну на піднесення наших господарств, чи то посередньо чи безпосередньо. Зачну від доходів. Сміло можна сказати, що управа тютюну на наших землях поплачується. Візьмім, примір: з 1 hà = 1¾ морга = 10.000 m^2 віддається пересічно (після статистики) 1.867 kg. Ціни залежно від якости і технічної вартости виносять 1·45—2·60 зл.

Числім пересічно за 1 kg сухого сирівцю 1·52 зол., то випадає, що з одного ha одержимо 2.737 зол. 84 гр. З того відчислюю на кошти звязані з управою половину т. є. 1.368 зол. 92 гр., то все таки 1 ha тютюну принесе чистого доходу 1.368·92 зол., отже більше, як управа збіжжа чи навіть цукрових буряків.

Другою досить важною справою, як з поданої вище статистики бачимо, є це, що тютюн управляють наші дрібноземельні селяне. Відомо кожному, що на українських землях під Польщею є надмір робочих рук. Промислу домашнього майже у нас немає. Це саме відноситься і до фабричного промислу. Виїзд за границю з одної сторони є утруднений, а з другої сторони, не кожний має стільки грошей, щоб туди виїхати. Робучу силу нашого селянина - господарського зарібника використовують фільварки, бо в деяких околицях платять робітникам дуже лихо.

Малоземельні селяни не повинні висилати членів своєї родини на лихо платні роботи по фільварках, лиш зарадити собі в цей спосіб, щоб знайти заняття на свойому варстаті праці, а саме на плянтації чи то тютюну, чи

буряків, хмелю, цикорії, чи вкінці братися до пересаджування збіжжа. Однак до того треба організації, треба закладати при кооперативах чи кружках Сіл. Господаря спільні розсадники, будувати кооперативні сушарні, подбати про відповідних інструкторів, які б служили порадою, учили нових метод управи і т. п.

Дальше управа тютюну, як рослини на загал вибагливої під зглядом кліматичним, ґрунтовим, угноювання, потребує відповідної механічної обрібки ґрунту, чим вона поліпшує поле і оставляє його по собі у високій культурі та в справности. Рослина посіяна чи посаджена на тютюновій плянтації за доданням відповідної кількости гноїв, знаходить тут сприятливі умови до свойого розвитку. Примушує господарів до введення відповідного плодозміну, що приводить рівнож до піднесення на вищий ступінь культури наших ґрунтів. Крім тих користий є ще одна: плянтатор, а навіть його сусіди, заощаджують видатки на купно курива. Гріш заощаджений таким способом рівнож належало б дочислити до приходів з управи, а викурений тютюн знова до загального збору з засадженої площі.

Вкінці при управі тютюну приходить мені ще одна важна справа на думку. Управа тютюну в противенстві до цукрових буряків, не потребує на загал великого запотребування живого інвентаря. Цілу роботу, почавши від закладання розсадників, до кінця можна виконати руками. Навіть вказаним булоби, щоб землю, місто орати плугом, копати таки таким примітивним знарядом, як лопата. Тому, беручи й це під увагу, для малоземельних і для многочисельних родин широких кругів нашого селянства управа тютюну є одним з средств, якими далося б поліпшити їх добробут. В будучности, коли спільно і зорганізовано візьмемся до управи, то створимо для малоземельних наших селян один з »домових промислів«, бо після мене управа тютюну сміло заслуговатиме на цю назву.

Антін Осип Антонович
канд. інж. рільництва.

Кооператизація сільського господарства.

Кооператизація сільсько-господарської продажі*).

В давніших часах продажа продуктів дуже обтяжувала сільських господарів непродуктивною працею. Селянин був не лише продуцентом і перерібником, але заразом також купцем. Як продавець, мусів він часто їздити на ринки, часто без бажаного успіху. Усамостійнення торговельної діяльности відібрало від нього пізніше через посередництво торговця збіжам, картофлями, худобою, маслом, яйцями, гусьми, овочами і т. д. конечність власної праці на ринку, одначе дало йому всілякі некористи.

Особливо зле для дрібного сільського господаря було, що він, як окрема особа, зі своєю невеликою кількістю продукту був безборонний супроти гандляра. Тому, при незанадто великому віддаленню від міського ринку, селянин аж до останніх часів волів сам продавати принаймні ті продукти, які не потребували дальшого переоблення. Він віз в осени свої картофлі, свою

---

*) Див. »К. Р.« ч. 3 за б. р. ст. 97.

капусту, свої овочі до міста й пробував знайти там покупців. А селянка старалася раз або два рази на тиждень продати на ринку своє масло, сир, яйці, ярину й усякі инші дрібні продукти. Кожного разу тратила вона пів дня поки могла заробити трохи грошей, а крім того ще досить часто, по скінченні ринку, мусіла вона ходити по каменицях в місті, щоби випродати решту свого товару. Такий звичай ще й досі задержався по деяких місцевостях Німеччини, і там, де до міста веде залізниця, спрацьовані постаті селянок з великими кошами наповнюють четверту клясу. Кооператива для продажі покликана скрізь покласти кінець цьому становищу. Вона вже розпочала в цьому напрямі енергійну працю.

Данська селянка вже не потребує, як ми бачили, сама продавати продукт своїх молочних коров; але вона не потребує також тратити час на продажу яєць. Кооператива для продажі яєць відбирає від неї цю тяжку працю. Перша така кооператива була заснована в 1895 р. В тому часі вивіз данських яєць незвичайно занепав наслідком лихого стану, в якому яйця доходили до споживачів. Торговля яйцями була спекулятивним ґешефтом, і споживач часто міг одержати цей цінний, але делікатний засіб поживи лише тоді, коли він знаходився в такому стані, який дуже зменшував його вартість або взагалі робив неможливим його споживання. Кооперативне обєднання поставило собі ціллю забезпечити покупцям лише свіжий товар. Для цеї цїли кожне яйце штемпелювано числом члена і окружної кооперативи. Коли цей спосіб почали наслідувати несовісні конкуренти, тоді кооперативи для експорту яєць завели охоронені законом спеціяльні знаки. Поруч з цим дбали вони за заведення поліпшених пород курей і тим способом осягнули, що тепер поруч данського масла й данських шинок також данські яйця, як товар першої кляси, побивають на лондонському світовому ринку кожну конкуренцію.

В 1908 році було в Данії вже 695 яєчних округ, які числили 50.789 членів. Число курей зросло з 5·9 міліонів в році 1893 до 11·8 міліонів в році 1909. Одна третина загального числа курей охоплена кооперативами для продажі яєць. При цьому треба взяти на увагу, що велике число господарств не має жадної потреби в кооперативній продажі яєць, бо в цій густо залюдненій країні є досить нагоди для корисної продажі.

Успіхи Данців в области хову курей і продажі яєць швидко почали наслідувати також инші країни. Незвичайно швидко почала боронитися від данської конкуренції що до яєць дрібно-селянська й дрібно-орендаторська Ірляндія. В 1897 році були засновані перші кооперативи для хову курей і продажі яєць; в 1900 році було там уже 21 таких кооператив з 2.569 членів. Вартість продукції яєць піднеслася з 87.140.009 марок в 1897 році до 108.120.000 марок в 1900 році.

На початку біжучого століття почали основувати кооперативні організації для продажі яєць також в Німеччині. В богатьох випадках продажею яєць займаються молочарні, загальні кооперативи для продажі й инші сільсько-господарські кооперативи. В річному справозданні Дармштатського Союза, пізнішого Державного Союза, на рік 1900 читаємо про цей рух: »дуже радісною стороною кооперативного руху останніх років є збільшене поширення кооператив для продажі яєць. Засновано вже 16 кооператив цього рода. При цьому, як наприклад в Бадені, численні сільсько-господарські споживчі кооперативи, а де инде кооперативи для хову дробу або молочарні переняли спілкову продажу яєць. Найбільший поступ осягнула ця сторона кооперативної діяльности досі в Гановері, Ольденбурзі й Бранден-

бурзі. Одначе цей рух починає ширитися також по инших округах, в Померанії, Саксонії, Шлезьку і т. д.«. В році 1917 в Державному Союзі були окремі кооперативи для продажі дробу й яєць.

Живий організаційний рух треба відзначити також в области продажі худоби. В 1899 році засновано в Берліні централю для збуту худоби. В 1917 році Державний Союз числив 104 окремі кооперативи для збуту худоби.

В тому самому часі сільсько-господарські союзи взялися також до кооперативної організації продажі збіжа. На конґресі Дармштатського Союзу (в Бреслав) в 1899 році ухвалено організувати продажу збіжа за допомогою шпихлірів, а окремі кооперативні шпихлірі організувати в союзи. Кооперативні шпихлірі мають заразом посередничити у визичуванні збіжа, а також дбати за закупно й продажу ріжних предметів, потрібних для сільського господарства. Головною ціллю було поставлено: »осягнення здорової продажі й здорового творення цін на збіжа«. У виконанні цеї резолюції сотворено »Німецьку шпихлірову комісію«, яка складається з делеґатів Дармштатського Союзу, Нейвідського Центрального Союзу, Союзу сільських господарів і инших дрібніших союзів. Для осіб, які мали займатися основуванням і веденням шпихлірів, уряджено спеціяльні виклади; для поширення цього руху засновано також окрему ґазету. Реґулярні виказі запасів збіжа по шпихлірах, а також осягнених цін мали уможливити взаїмну виміну запасів, допомогу при доставах, виміну збіжа до засіву, спільне очищення клєверу. Пізніше навязано реґулярні зносини з провіянтовими урядами й иншими публичними заведеннями а також з союзом млинарів.

Далі, за фінансовою допомогою держави, в богатьох місцях почали будувати шпихлірі, в яких збіже підлягає раціональному очищенню, сортуванню, осушуванню й переховуванню, так що таким чином збіжа, яке походить від численних дрібних сільських господарств, може з успіхом виступати на великих ринках. Цей рух, покликаний до життя з великою енерґією, не показав одначе такої сили поширення і здібности до життя, якої від нього сподівалися. Богато новозаснованих шпихлірів занепало. В 1917 році Державний Союз числив лише 26 стоваришень для переховування збіжа.

За допомогою кооперативної організації й централізації продажі селянин одержує охорону проти несолідних покупців і посередників. Кооператива виступає, як управителька його інтересів; вона знає стан ринку й може його використати. Одначе ця справа може мати також сумнівні наслідки, а саме небезпеку диктування цін на ринку предметів споживи коштом безборонних споживачів. Сільський господар має добре право на ціни, які винагороджують йому його тяжку й повну журби працю так, щоби також він міг жити, як культурна людина. Індустріяльне робітництво не може відмовляти селянам того, чого воно домагається само при продажі своєї робочої сили. Але воно має право боронитися проти кожної проби лихварського підвищення цін, яке роблять організовані доставці засобів поживи, використовуючи примусове становище своїх голодних співгорожан. Те, що ми в цій области пережили й ще переживаємо, падає здебільшого на неконтрольовану посередницьку торговлю. Одначе, на жаль, фактами доведено, що існують також такі сільсько-господарські продуценти, які домагаються і вимушують лихварські ціни за свої продукти.

Тут потрібне доповнення до сільсько-господарських організацій про-

дажі й збуту, яке хоронило би споживачів від довільного підвищування цін і яке заразом забезпечувало би також селянству їх справедливі господарські домагання. Цю подвійну задачу можна розвязати лише за допомогою стислого господарського звязку між сільсько-господарськими кооперативами й споживчо-кооперативними організаціями. В цій области вже зроблено деякі успішні початки.

Е. Давід.
(пер. М. З.)

Молочарство у Чехословаччині[1]).

Чехословацьке молочарство вже до війни пишалось великими досягненнями в ділянці організації як кооперативних, так і приватних молочарень. Наслідком однак світової війни з господарським упадком підупало в ще більшій мірі молочарство. Беручи за підставу доставу молока в літах 1914—18, бачимо слідуюче:

Край	Доставлено молока 1914	Доставлено молока 1918	Спадок в %
Чехія	112,086.821	31,434.077	71.96
Морава	95,882.108	16,190.731	83.13
Шлеськ	8,117.212	19,937.148	76.14
Словаччина	11,480.426	6,440.426	43.90
Підкарпатська Україна	425.208	245.600	42.15
ЧСР	227,191.775	56,248.227	75.38

Загальна молочарська продукція, як видно з наведених статистичних дат, в 1914—18 р. впала на 75·38% передвоєнної продукції.

Спадок продукції молока, спричинений світовою війною, мав за наслідок, що богато підприємств припинило свою діяльність цілковито, а деякі лише на час. За весь той час, ц. то на протязі від 6 місяців до 6 літ, припинило свою діяльність аж 156 молочарських підприємств.

Рік 1920 являється переломовим в застою молочарства. Зі зростом звіринної продукції заінтересування молочарством набирає щораз то ширших розмірів, а її організатсри шукають шляхів раціональної перерібки і збуту. В тому напрямі керманичі молодої чехословацької республики, доцінюючи вагу і значіння кооперації, взялися в першій мірі відновляти діяльність давніх кооперативних установ в тому і молочарських, які наслідком воєнного лихоліття втратили своє господарське значіння. З визначною піддержкою правительства відновлено не лише передвоєнні, але приступлено до основування нових молочарень в першу чергу в історичній Чехії. Весь же доробок на тому полі, який до війни вспіла осягнути Чехія, був в подавляючій більшости вислідом впертої і завзятої праці чеських рільничих кругів без державної опіки.

[1]) На увагу наших молочарських кругів. — Ред.

Молоко дрібних і середніх господарств уважалося до війни на торговельному ринкові гіршим, і воно оставалося до перепродажі в більшости дрібним торговцям. Доба повоєнна як в багатьох напрямках, так і тут перевела богато змін. Зменшення достави молока від великої посілости переходить на середню і дрібну. Слабе економічно дрібне і середнє господарство організується в найдогіднішій формі, — кооперативно і то в швидкому темпі. За час 1920—28 р. заложено 15 одних тільки споживчих модерно визброєних парових молочарень, котрі заосмотрюють гіґієнічно приготовленим пастеризованим молоком більші індустріяльні осередки і міста своєї території. Богато старих, ручних молочарень догідної реконструкції змодернізовано на парові відповідно до стандартної перерібки молочарських продуктів.

Що до територіяльного розмежування молочарської організації представляється корінна Чехія слідуючо: Східня і середня частина краю заготовляє молоко в більшости для прямого спожиття, полуднева взялася енерґійно за організацію сироварства, головно мягких сирів, яке ще до недавна, завдяки догідній митній конюнктурі в Німеччині, виявляло тенденції значного розвитку. З заведенням Німеччиною вищого мита послідувала зміна в організації виробу, що потягнула значні матеріяльні шкоди. Ті непомірні шкоди, які таким чином понесло молочарство східньої і середньої Чехії, слід, за загальною опінією чеських фахових кол, приписати в першій мірі на рахунок слабого кооперативного освідомлення продуцента цієї частини краю. Ось головна причина, що кооперація не заняла тут такого становища, як в иншій частині краю.

Набутий чехословацьким молочарством досвід може бути повчаючим і для нас, а то, щоби при основуванні того рода підприємств більше численося з настроями і калькуляцією членів-доставців, які в часі гіршої торговельної конюнктури виявляють, як продуценти, тенденції характеру опортуністичного.

Під оглядом технічного визброєння підприємств найкраще представляється північна частина Чехії, де вже перед війною був розроблений і переведений в життя докладно опрацьований плян. Повоєнні зміни, які тут зайшли, торкаються переходу від маслярства до заготовки споживного молока для більших промислових осередків району.

Загально історична Чехія висказує 25% прямого спожиття молока; решта припадає на перерібку в масла і сири.

Тяжкі втрати завдала війна і зміна політичних границь також Мораві. Богато споживчого молока, яке до війни забирали австрійські краї, головно Відень, оставало тепер в краю. — Реконструкцію старих передвоєнних молочарень переведено відповідно до вимог часу, в напрямі поширення маслярства і сироварства так, що лише частина молока припадає для міських і промислових осередків. Вироби Морави в тому напрямі мають вже подекуди ціну стандартного продукту: т. зв. »моравське масло« та знані »мломоуцькі сирці«. З усіх країв Чехії отже Морава в продукції масла і сирів вибивається на перше місце.

Словаччина і Закарпатська Україна, звісні до війни в области молочарства з виробу т. зв. »словацької бриндзі«, наслідком війни стратили львину часть свого дорібку і їм прийшлося по війні зачинати все наново. Екстенсивна рільнича господарка тих країв, мала свідомість населення в порівнанні з вище культурними краями решти держави ставлять їх і що до молочарської організації на останнє місце. Розбудова молочарства в тих

краях іде в напрямі закладування відповідних маслярень, бриндзярень і сироварень. Завдяки витревалій праці, в уліпшенні якости бриндзі осягнено в обох краях значні успіхи. А Закарпатська Україна спеціяльно в стандартному устійненні краєвого виробу »швайцарського сиру« (ементальського) дійшла до такої досконалости, що Чехословаччина на торговельному ринкові успішно поборює конкуренцію ориґінальних швайцарських виробів.

Шлеськ все своє молоко збував і нині збуває у великих промислових осередках, не маючи навіть змоги покривати цілого краєвого запотребування.

Після статистики стан молочарень в 1928 р. в цілій ЧСР. є слідуючий;

Молочарські підприємства	Приватні	Кооперативні	Разом
Сметанкові стації	4	85	89
Молочарський консум	137	28	165
Маслярні	65	215	280
Сироварні	79	10	89
Сир-ні оломоуц. сирців	87	—	87
Бриндзярні	41	3	44
	413	341	754

Як видно з вище наведених статистичних дат, прибуло від 1920 р. 218 молочарських підприємств. Природна річ, що той стан мав великий вплив і на торговельну політику відносно цього продукту. Зі зміною державних кордонів, а з тим і господарських обставин, втратило чехословацьке молочарство дуже поважний процент збуту своїх продуктів, головно молока до Австрії, так що загальний експорт молока падав ще і в р. 1928. Мимо однак тої зміни господарської конюнктури чехословацьке молочарство успішно бореться на внутрішньому торговельному ринкові. І так, коли в р. 1923 довіз масла до ЧСР. виносив 345 ваґонів вартости біля 100 міліонів к. ч., то в 1927 р. він падає до 76 ваґонів. З другого боку вивіз сира з кожним роком росте: в 1923 р. він виносив 118, в 1927 р. — 384 ваґонів. Вивіз масла досі незначний. З імпортових сирів приходить в увагу головно сир швайцарський т. зв. »топлений«, з експортових — »словацька бриндзя«, оломоуцькі сирці та деякі сорти півтвердих сирів.

Ми є свідками, що чехословацьке молочарство, втративши найблищі ринки збуту — сусідні краї, в наслідок зміни державних кордонів чи високого цла, не йде зі своїм продуктом в значній мірі вже усталеним, стандартним до опанування чужого ринку, але старається витиснути з краю заграничний продукт і це йому у великій мірі вдається. Алеж і при тій всій справности організаційна сторінка переростає торговельну спроможність. Загалом в 1928 р. помічається певний застій, що з проволіканням грозить крізою, а розбудова молочарства за тих обставин натрапляє на непоборимі трудности.

На загал беручи, чехословацьке кооперативне молочарство, яке нас найбільше цікавить, завдячує свій розвиток пляновій, витревалій і систематичній організаційній праці, загальній кооперативній усвідомленности населення та тій розумній торговельній політиці, яка свій успіх і силу опирає в першій мірі на краєвий ринок. В організаційній роботі велику прислугу віддає належне присвячування уваги контролі молочности худоби,

що в наслідках дає звишену пересічну дійність коров. Контроля перерібки, часто уладжувані вистави і оцінки молочарських продуктів дають уліпшену його якість. Інтенсивна пропаґанда серед населення за збільшенням консумції молока, ведена не лише організаціями заінтересованими в молочарстві, але й установами суспільної опіки, при визначному матеріяльному поперті державними чинниками, дає можливість як найкращого вихіснування молока під оглядом технічним, а в напрямі торговельнім скорий оборот капіталу. Слабою сторінкою є непомірний організаційний розріст в порівнанні з торговельним, який в проволіканні того стану може витворити не лиш небажаний застій, але й значні матерільні втрати. Знаючи однак чеську витревалість в праці та торговельний хист, ми певні що і ці хвилеві труднощі вспіє вона побороти для себе успішно.

В чехословацькому кооперативному молочарстві находимо богато повчаючого і для нас, як в ділянці організаційній, так і в торговельній. Нам слід дбайливо стежити за його організаційними а ще більше торговельними досягненнями, щоби в першій мірі охоронити нашого продуцента перед тими неприємними досвідами, яких свідками ми ще недавно були в чехословацькім молочарстві. Високі досягнення чехословацького рільництва в плеканні молочної худоби спеціяльно і в молочарстві взагалі від найтящих початкових кроків до нинішніх успіхів — це вислід змагання населення, яке, оперте о світлу традицію тугих змагань, іде побідно до кращого завтра.

Інж. П. Коцюба.

Проблеми кооперативної організації і практики.

Підстави й міра спеціялізації в сільсько-господарській кооперації[1]).

За сільсько-господарську кооперативу признаємо таку, що в змісті своєї діяльности має обслугу хлібороба, як **п р о д у ц е н т а** в двох напрямах: збуті продуктів його праці чи їх перетворів і постачанні засобів і знаряддів хліборобської продукції. І обєктивно і субєктивно, з погляду інтересів хлібороба, кооператива залишиться сільсько-господарською незалежно від того, чи діяльність її охоплює всі види хліборобського збутопостачання, чи обмежується до одного або кількох його предметів. Так само не втратить вона свого с.-г. характеру, коли провадитиме обслугу хлібороба не тільки як продуцента, але й як споживача.

У нас переважає цей останній тип по селах. Первісно мав він на оці не ідеольоґічно й статутово, а фактично хлібороба переважно, як споживача, хоч і тут були деякі сільсько-господарські моменти, як продаж цвяхів, мотуззя, коломазів і т. д. З року на рік потреби хлібороба, як ви-

[1]) Друкується як продовження відомої дискусії. — Ред. К. Р.

рібника, все більше й більше звертають на себе увагу кооперативи. В 1927 році торгівля „продуктами“ в т. зв. господарсько-споживчій кооперації досягла 21% загального торгу, а в т. зв. молочарсько-споживчій — 52,6%[1]). Можна думати, що відсоток цей з року на рік буде зростати так, що хлібороб-споживач може відійти в тінь перед лицем хлібороба-вирібника. Хоч не виключено, що з ростом селянського добробуту прийде збільшена консумція (цукор, кава, мануфактура і т. д.) і обидва роди торгів урівноважаться. Очевидячки, можна бути невдоволеним осягненими наслідками. Належить шукати шляхів, яким чином хід кооператизації нашого сільського господарства приспішити. В бігу розпочатої дискусії поки що намічено один до того шлях: спеціялізація у вущому або в ширшому розумінні. Нинішній тип нашої сільської кооперативи мав би набрати чисто споживчого характеру, а поруч з ними повинна народитися спеціяльна сільсько-господарська кооперація, що складаласяб з кооператив союзного характеру з більшим районом діяльности, а членами мали би бути тіж таки споживчі кооперативи. Цей проєкт називаємо спеціялізацією у вущому розумінні, бо, виділюючи обслугу хлібороба, як споживача, задержує універсалізм в сільсько-господарській ділянці. Друга наша течія господарсько-кооперативної думки стоїть за спеціялізацією в ширшому розумінні. Хоч досі, правда, ця течія не виступила ще в обробленій закінченій формі, але з того, що звідти завше чути заклик повернути на шляхи хліборобської кооперації цілого світу, особливо Данії, належить прийти до висновку, що пропонує вона спеціялізацію в ширшому розумінні: для кожної ділянки хліборобської продукції й потреби окремий вид кооперації. В цій статті будемо говорити про спеціялізацію в ширшому розумінні, бо викриття підстав і міри її примінимости дасть в той же час критерій до — оцінки спеціялізації в вущому розумінні.

Перевагу засади спеціялізації над універсалізмом в с.-г. кооперації можна приняти за такуж істину як та, що продаж фабрикатів власного виробництва в споживчій кооперації має перевагу над продажею в кооп. крамницях тих же фабрикатів з приватних фабрик. І та і друга істина стануть плодотворними в своїх економічних висновках і в руках господарського політика тільки тоді, коли в данім господарськім організмі існують обєктивні економічні передумови для переведення абстрактних правд в життя. Адже організаційні форми кооперації будуються не відповідно до абстрактних формул, а відповідно до структури національного та індивідуального господарства, їх технічно-культурного рівня і капіталових засобів.

Колиби сторонники спеціялізації в нашій сільсько-господарській кооперації проаналізували обставини, що обумовили спеціялізацію с.-г. кооперації в Данії чи якій иншій країні, та доказали, що у нас існують такі самі чи ті самі обставини, тоді реформаторські гасла їх мали би повне оправдання, а кооперації лишилося б як найскорше переорганізуватися на нових основах. Придивімся до с.-г. кооперації Данії, цієї взірцевої країни спеціялізації і постараймося винайти, які чинники обумовили там спеціялізацію[2]).

[1]) З. У. К. за 1927 р. Заг. огляд.

[2]) Дані про кооперацію в Данії черпаю з „Informations kooperatives“ N 5(89) за 1929 р. Вид. Bureau International du travail при Лізі Націй: „Danemark: Le monwement coopératif agricole danois“ і St. Wojciechowski: „Kooperacja в rozwoju historycznym“.

Данське сільське господарство утворило таку многовидатність в кооперації: 1) молочарство, 2) бойні (різні) свиней, 3) яйчарство, 4) збут худоби, 5) купно, продукція та продаж насіння, 6) закупно паші, 7) закупно помічних погноїв, 8) достава і фабрикація будівельних матеріялів і инші види. Попри те існує сільська споживча кооперація. Торги с.-г. кооперації досягли в 1926 р. 1.333 міліонів корон. Як велике власне майно тої кооперації, не маю даних. Про розмір його можна судити по тому, що 1927 р. обезпеченева премія від вогню одних тільки молочарень виносила біля 85.000 корон. Яким чином те власне майно повстало і звідки черпаються грошеві засоби для обслуги таких ґрандіозних оборотів? Інж. Р. Раковський вважає, що фінансове питання в с.-г. кооперації має другорядне значіння.*) Твердження це для нього так самоочевидне, що не потребує навіть обосновування. Для мене ж не підлягає сумніву, що поки с.-г. кооперація не розвяже фінансової проблєми свого існування, до тої пори неможливе саме її існування.

„Дрібні хлібороби" — пише Ст. Войцєховскі — „ціле своє майно мають ульоковане в землі й інвентарі та постійно відчувають недостачу оборотового капіталу, що його, в міру поступу техніки, потребують що раз більше... Тому висота уділів у хліборобських кооперативах доводиться до мінімума, часто їх зовсім немає, а натомісць виступає солідарна порука членів, на підставі якої можна дістати капітал зі сторони" (підкр. мої М. К.). Данія в цім не служить виїмком. Данський хлібороб не складає уділів, щоби за зложені ним гроші купувала кооператива у нього самого йогож таки продукти. Безмежно великі засоби на інвестиції своєї кооперативи та для її оборотів дістає він зі сторони: в банках, в касах ощадности і в малій части в кредитовій кооперації. Часом держава приходить з міліоновими кредитовими допомогами. Довгоречинцевий кредит дає можність данській хліборобській кооперації інвестувати десятки міліонів корон в свої підприємства. Урядження одних тільки кооперативних боєнь на 1926 р. виносило коло 29 міл. корон. Відсутністю припливу гроша у формі кредиту наша хліборобська кооперація ріжниться від такоїж кооперації всякого иншого народу. Інвестувати і на оборот гроші черпати примушена вона з власних фондів, т. є з фондів хлібороба-члена. Якимже чином можемо провести засаду спеціялізації в молочарстві, яйчарстві, збуті свиней і т. д.? Як і в Данії, так і в нас за молоко, яйце, свиню і т. п. треба платити членові готівкою. В Данії готівку ту дістає кооператива в кредитових установах, а ми того дістати не можемо. Реформаторів наших я розумію так, що не за 50 літ, а вже від нині пропонують вони перейти від нашого універсалізму на спеціялізацію. Тож перед тим, як кидати гасло, мусять вони доказати, що від нас нині залежить поставити себе в ті самі умови що до кредиту, як то має місце в Данії. Проєкт інж. Р. Раковського, щоби на спеціяльну районову с.-г. кооперативу гроші у висоті кілька сот золотих дали обєднані в ній споживчі кооперативи, фінансової проблєми зовсім не розвязує. Про організаційну сторону проєкту, що живцем її взято зі взору молодих наших районових молочарень, говорити тут — то значить виходити поза межі поставленої теми. Вяжеться вона з висуненою вже життям проблємою про великі чи малі райони повітових (властиво районових) союзів.

Можна розглянути с.-г. кооперацію других країн, і ми всюди по-

*) Гл. К. Р., березень 1929 р., ст. 113.

бачимо, що спеціялізація являлася там і тоді, де і коли кооперація могла роздобути більші чи менші кредити. Отже, не боячись докору в поспішности висновку, можемо вважати за доказане, що спеціялізація в с.-г. кооперації народжується, живе та розвивається тоді, коли дістає вона можність притягнути зі сторони для своїх інвестицій та оборотів організований капітал у формі кредиту. Таким чином доступність кредитування являється першою передумовою спеціялізації в с.-г. кооперації*).

Спеціялізація в с.-г. кооперації передумовлюється ще приявністю спеціялізації в індивідуальних господарствах і звязаною з тим сталістю роду запотребувань тих господарств. Иншими словами, хлібороб тоді приступить до яйчарської, молочарської, беконярської і т. п. кооперативи і прийме на себе звязані з тим тягарі і ризико, коли куроводство, молочне господарство, годівля свиней і т. п. стане спеціяльністю його господарства. Господар з 5—10 курами, що річно приносять по 50—60 яєць, не буде організатором яйчарської кооперативи, тоді як сільський куровод зі 100 курей, з яких кожна дає йому річно 150—250 яєць, відчує потребу в спеціяльній яйчарській кооперативі і явиться її організатором, як то має місце в Данії. Так само з годівлею корів, свиней і т. п.

Після 80 років минулого століття, в наслідок кризи, що її пережило европейське хліборобство, Данія від зернової господарки перейшла на господарку чисто годівельну. Коли де-не-де сіють овес, ячмінь, жито, то вживають їх для годівлі, а всяку муку на харч дістають безпосередньо з Америки.

Для ілюстрації чисто годівельного характеру господарства наведу деякі обчислення, взяті зі згаданих вище джерел або виведені з уміщених там даних. Данія має 228.000 самостійних сільських господарств. З них 111.000 має до 5 гект. землі кожне та припадає на них всіх 124.000 корів. Решта господарств мають понад 5 гект., при чому господарства з площею від 5 до 15 гект. займають половину цілої ужиткової площі Данії, а є їх коло 60.000. Всіх господарств з площею понад 5 гект. є таким чином 118.000, а припадає на них 2.300 тисяч корів, т. є на кожне господарство в середньому приходиться по 13 корів. В 1927 р. до всіх 1.373 кооперативних молочарень постачалося молоко від 1.375.000 корів, цебто на одну молочарню припадало біля 1000 корів, а кожна корова давала в середньому 2.926 кґ молока річно.

В 1926 р. кооперативні бойні (всіх 48) обєднували 176.000 членів (це на 228.000 самостійних господарств!), які доставили на бойні коло 1.5 міліонів свиней, то є в середньому по 9 свиней від одного обєднаного господарства.

В 1925 р. нараховувалося в Данії біля 20 міліонів тільки таких курей, що несуться. На одно господарство (незалежно від розмірів) приходиться в середньому коло 85 курей. Носність курки доходить до 170 а то і 250 яєць на рік. Належить зауважити, що кооперативний збут яєць у 80% проходить через спеціяльні яйчарські кооперативи, а коло 20% яєць збувається через кооперативні бойні свиней.

Поданих відомостей й даних вистарчить, щоби скласти собі уявлення про видатно годівельний характер данського сільського господарства. Масова спеціялізація індивідуальних господарств неминуче мусіла привести до спеціялізації в кооперативній організації; перша обумовила

*) На це вказує і інж. М. Творидло. „К. Р.“ за квітень 1929 р., ст. 151.

останню. Тих кілька даних дають українському господарському політикові багато до роздумування при намічуванні блищих шляхів нашого с.-г. кооперативного будівництва та для порівнання, чи стан наших індивідуальних господарств є нині вже, чи в блище десятьліття буде такий, щоби для обслуги їх потребувалася і була реальною спеціялізація. Отже другою передумовою спеціялізації в с.-г. кооперації є спеціялізація в індивідуальних хліборобських господарствах.

Ще одна риса — не економічного, правда, порядку — облекшила проведення спеціялізації в данській кооперації. Данія давно вже не знає анальфабетів. Знамениті данські народні університети, через котрі пройшли сотки тисяч селян, винесли данського селянина на таку культурну височінь, що селяне Ірляндії, Німеччини, Франції чи України культурно стоять далеко, далеко позаду його. Тому, як каже С. Войцєховскі, „не бракує на селі людей для основування й провадження кооператив, не глядячи на їх велику спеціялізацію й число" (підкр. моє. М. К.). Отже спеціялізація в кооперації сама по собі потребує ще великого числа спеціялістів.

Обмежуючись цим що до особливостей данського сільського господарства, які обумовили там до краю посунену й славну в своїх наслідках спеціялізацію, не можу не зацітувати тут одного місця з праці Д-ра Кайзенбрехта, доклад якого використовують згадані вище „Informations coopératives". Він стверджує: „Данські хлібороби стремлять до спеціялізації; для кожної окремої діяльности твориться звичайно спеціяльна кооператива. Наскільки можливо, вона твориться поміж людьми, що знають один одного. Взаїмне довіря, що панує в цього рода товариствах, показується більш сильним, як всі статутові зобовязання та всі умовні кари. Всюди, де занехувалося цей чинник (взаїмне довіря. М. К.) або штучно згори творилося кооперативи, виходили невдачі". Це також треба мати на оці при заступленні нинішньої хоч і універсальної льокалізації на побудовану на спеціялізації районізацію.

* * *

Чи наше хліборобство має хоч одну зі згаданих вище умов, щоби скористати з переваг спеціялізації?

Звернім перш усього увагу на росподіл земельної площі по ґрунтах, анальоґічних до ґруп данського хліборобства.*)

Карлуватих господарств до 5 гект. маємо понад 77% (на 1.253.124 всіх господарств приходиться допятигектарових 968.077). В Данії таких господарств тільки 49%. Господарств з площею від 5 до 20 гект. є у нас 21% (262.392), а в Данії понад 26%. Такий землеросподіл спонукує нас, не менш ніж Данію, закинути зернову господарку, котра на малих клаптиках землі не може бути ні раціональною, ні поплатною, а найскоршим темпом переходити на господарку годівельну. Висококультурній Данії, в звязку з необмеженим майже кредитом, вдалося перестроїтися за яких 50 років, маючи при тому найвдячніші ринки збуту й шляхи зносин (Анґлія, море).

Що до кредитових можливостей нашого хліборобства, то в нашім хліборобі данський селянин має свою протилежність. Селян инших націй

*) Цифрові дані беру у К. Коберського: „Економіка укр. зем. під Польщею".

можна в тій чи иншій мірі рівняти до Данця, нас же можна тільки протиставляти. Стан нашого селянського кредиту загально відомий. Тому можна тут обмежитися до сконстатування, що наша хліборобська кооперація не має жадних надій на одержання ні довгоречинцевого кредиту на інвестиції, ні короткоречинцевого на оборот. Потреби й того і другого можна міряти на сотки міліонів, якими ні нині, ні в близші роки ніхто нас не порятує. Тому, коли б ми цілою душею хотіли піти за прикладом данського селянина і найскорше відсепарувати ріжні галузі с.-г. кооперації на основі спеціялізації, то ми не могли б цього зробити, бо не маємо за що бойні вибудувати, парові молочарні улаштувати, худобу, свиней скуповувати і т. д. і т. д.*). Ця одна обставина повинна заставити нас задуматися, що, маючи з данським селянином одну ціль, — в близші роки, а скорше десятирічча чи не змушені ми йти до тої мети відмінною від Данців дорогою.

Не маю даних та й не входить в завдання цієї статті представити стан нашого годівельного господарства. Тільки для ілюстрації, а разом з тим хоч і для поверхового порівнання подам, що в 1927 р. в 5 воєвідствах, де мешкають українці, нараховувалося 2.781 тис. рогатої худоби; то є 2 з чимось штук на одне господарство. Скільки в тім було дійних корів даних нема. Тодіж налічувала та статистика свиней коло 1.831 тис. штук, то зн. по одній з чимось свині на одне господарство. Годівля курей на загал обмежується кількома штуками на господарство, випадкової якости та з низькою несучістю. І так — куди не глянь. Не инакше стоїть справа з культурою зернових чи промислових ростин, як лен, хміль, бурак, городовина і т. д. Правда, є на нашій землі райони, що визначаються якоюсь спеціяльністю в господарюванні, напр. рогата худоба в горах і на Поліссі, зернова господарка на Поділлі. Мають вони таким чином технічно-господарську підставу до організації спеціяльної кооперації для збуту худоби та збіжево-збутової. На перешкоді стоїть тільки фінансова сторона справи. Без розвязання фінансової проблєми не тільки не можна збудувати кооперативного збуту худоби, а, як показав свіжий та близщий досвід вчорашнього дня, не вдасться навіть утримати старої, випробуваної організації, якою був наш „Союз для хову і збуту худоби“.

Ці міркування приводять мене до висновку, що на універсалізмі опертий наш кооперативний устрій на низах і в первісних надбудовах, як найбільше відповідає аґро-культурному рівневі нашого сільського господарства і рівневі накопиченого капіталу. Проголошення сьогодня гасла спеціялізації вважаю руйнуючим для всього, що здобуте, і безсилим створити на руїнах нове, життєздатне. Цьому висновкові не суперечать: спеціялізація в кредитовій кооперації і розвоєві тенденції в нашім молочарстві; тенденції, що щойно намічуються.

Справді. Для народження, існування й нормального розвою кредитової кооперації організований вже раніш капітал не є неминуче потрібний. Кредит, сторонній капітал не є передумовою народження й розвитку кредитової кооперації, як то має місце в збутовій і постачальній с.-г. кооперації. Навпаки. Кредитова кооперація сама є інструментом накопичення капіталу, а з тим умовою існування спеціялізованої с.-г. кооперації. Так само друга передумова с.-г. спеціялізованої кооперації

*) Кооп. збут худоби, навіть збіжжа, буває або комісовий або готівковий. *Прим. Ред.*

— спеціялізація індивідуальних господарств — очевидячки для кредитової кооперації не має ніякого значіння.

При відсутности довго і короткоречинцевого кредиту наше кооп. молочарство могло повстати тільки при приміненні універсалізму в низовій кооперації. Доходи з товарового торгу уможливили інсталяцію хоч і примітивних машин, а вимінний характер того торгу (товари за молоко) значно скоротив запотребування на оборотовий капітал кооперативи. Як добродійно відбивається універсалізм на степені обслуги хлібороба-продуцента і хлібороба-споживача, показують цифри нашої статистики за 1927. року. В тих кооперативах, що поруч зі споживчим відділом провадили молочарню, товарові торги досягли 23.500 зол. на одну кооперативу, а торг продуктами — 26.000 зол., тоді як в инших сільських кооперативах середній торг досяг всього 8.400 зол., з чого коло 20% припадає на „продукти". Як велике значіння має така сполука для зменшення готівкового обороту на селі, що завжди страждає на безгрошівя, це питання заслуговує на окрему увагу. Та не підлягає сумнівові, що ці додатні сторони сполучення не усувають життєвої потреби переходу від маленьких, ручних на великі, механічною силою двигані молочарні. Життя шукає й намічує деяку розвязку. В усякім разі і тут, як і всюди, питання лежить не в консервативній любови до універсалізму, а в браку допливу капіталів.

Зі сказаного випливають такі завваги методольогічного і кооперативно-політичного характеру:

1) Теоретично і практично абстрактний спір про перевагу спеціялізації над універсалізмом (чи навпаки) є безплідний. Належить приняти, що в принціпі спеціялізація забезпечує краще, доцільніше виконання завдань с.-г. кооперації. В теорії спеціялізація має свою границю там, де користи спеціялізації проковтуються викликаними спеціялізацією збільшеними адміністраційними коштами. Конкретно — то є справа простої рахуби, а не консерватизму чи реформаторства.

Увага ця відноситься в повній мірі до організації збуто-постачальних централь чи централі. При тому не можна признати за достатній арґумент на користь окремих централь для кожної з основних галузей с.-г. продукції ту обставину, що одна дирекція не може однаково добре розумітися і на беконах, і на худобі, і на яйцях, збіжі і т. д. Варта пригадати собі анґлійський споживчий союз, де дирекція керує десятками союзних ріжного роду фабрик, власними пароплавами, провадить десь на Цейлоні власні плянтації кави, в Европі та Америці закуповує найріжноманітніші продукти споживи, доставляє погної і машини і т. д. Те, що дирекція не є і не може бути фахівцем у всіх цих справах, зовсім не говорить за те, щоби для кожної чинности союзу творити окрему централю. Спеціялісти можуть однаково добре обслужити і той і другий вид централі.

2) Науковий дослід має перевірити, чи можна признати за доказане, що для спеціялізації в кооперуванні підставових галузей хліборобської продукції (годівля, зернові й технічні рослини) потрібні дві передумови: а) інвестиційний й оборотовий кредит і 2) масова спеціялізація продукції в індивідуальних господарствах. А далі дослідити чи існують в нашім господарстві і в якій галузі його ці передумови для реалізації гасла спеціялізації. Ті, хто думає, що наше сільське господарство вже готове до спеціялізації, приймуть на себе труд доказати: або, що вказані дві передумови має наше господарство, або, що передумови ті не конче для

спеціялізації в с.-г. кооперації потрібні, бо наше господарство виявляє якісь инші (і які саме?) властивости, що можуть служити базою для спеціялізації.

3) Принявши, що кредит і спеціялізація в індивідуальних господарствах служать передумовою спеціялізації в кооперуванні основних галузей с.-г. продукції, належить розслідити: а) в яких галузях с.-г. продукції, де вже мається спеціялізація в господарюванні, при нинішнім стані грошевого ринку, нашого і чужого, можна запровадити спеціялізацію в кооперуванні. Ілюструю це двома прикладами. Гірське господарство спеціялізувалося на скотарстві, цебто має другу передумову до організації скотозбутової кооперації. Лишається практично розвязати, як здійснити першу передумову — кредит на закупно (оборотовий) чи (й) на бойню (інвестиційний) — засобами нашого чи чужого грошевого ринку*). За другий приклад беру фахову централю. Спеціялізація тут також має другу передумову існування незалежно від того, чи в низовій організації панує спеціялізація чи універсалізм. Коли низовий апарат має спеціяльний характер, то не потребує окремого пояснення, що тим самим фахова централя набуває другу передумову свого існування, а до розвязання лишається питання фінансове, кредитове. Універсалізм низової кооперації коріґує відсутність спеціялізації в індивідуальних господарствах, дає можність провадження збутових операцій і для централі заступає спеціялізацію індивідуальних господарств, бо доставляє централі масово той продукт, що його продукція в індивідуальних господарствах не носить масового характеру. Далі належить розслідити: б) які галузі господарювання хлібороба, що піддаються кооперуванню, не залежать чи мало залежать від обох передумов спеціялізації, а значить, де вже сьогодня можна запровадити повну спеціялізацію. Прикладом останнього випадку може служити кредитова кооперація, про яку я вже згадував. Хоч, аналізуючи глибше, знаходимо, що кредитова кооператива для свого існування потребує першої передумови — кредиту у формі вкладок ощадности чи вкладів, а не потребує спеціялізації в індивідуальнім господарстві члена, та, беручи під увагу, що під кредитом в цій статті розуміли ми кредит у вущому, спеціяльному значінні, технічно висловлюючись, кредит банковий, — можна сказати, що само існування кредитової кооперативи зовсім не залежить від обох передумов. Другим прикладом незалежности чи малої залежности від обох передумов хліборобського кооперування можуть служити деякі види меліоративної кооперативи, напр., для осушення ґрунтів. Вклад капіталу тут майже цілком може бути заступлений працею самих членів (незалежність від першої передумови), а зміст кооперативної діяльности (копання ровів) не залежить від спеціялізації в індивідуальній господарці члена (незалежність від другої передумови). Йдучи цією дорогою, можна буде викрити всі галузі нашої нинішньої хліборобської діяльности, що до яких з самого початку можна примінити принціп спеціялізації.

Не універсальні проєкти спеціялізації, а муравлинне вивчення кожної ділянки господарської діяльности на-

---

*) Прикладаючи подані в цій статті методольогічні уваги належало би прослідити трагічну повоєнну історію нашої централі: „Союз для хову і збуту худоби.“ Дослід мав би направитися на: 1) чи стан годівлі худоби у нас дає підстави до спеціялізації в збуті худоби і б) чи стан нашого грошевого ринку на передодні катастрофи був такий, що банкроцтво було неминуче, або що „збут худоби,“ хоч мав абиякі передумови до спеціялізації, збанкротував, бо ми самі до того допустили і з яких причин.

шого хлібороба покаже, де і в якій мірі можна примінити засаду спеціялізації. *Мих. Корчинський.*

Крім інж. Р. Раковського за спеціялізацією у нас висловилися ще дві відповідальні особи: інж. Є. Храпливий та інж. Ю. Павликовський. Перший поки що обмежився сухо дидактичною заввагою такого змісту:[1]) „І тут мусимо станути з цим питанням (окремішности с.-г. кооперації, спеціялізації. М. К.) ясно і недвозначно, а не підтяганням під назву сільсько-господарської кооперації кооперативних установ иншого типу, закривати наші організаційні браки та хиби. Цим хіба не збудуємо сільсько-господарської кооперації, та не знайдемо зрозуміння ні у своїх, а тим більше у чужих, які беруть отсі поняття, згідно з принятими в цілому кооперативному світі основами, ясно й недвозначно, та вимагають від нас, щоби ми виказувалися дійсною сільсько-господарською кооперацією". Другий, хоч і побіжно, але катеґорично висловився за спеціялізацією в привітальній промові на першім засіданні нової Ради Р. С. У. К. 24 травня ц. р. Можна мати певність, що з цих сторінок почуємо їх голос, їх наукову арґументацію за спеціялізацією, як конкретним завданням нинішньої реальної кооперативної політики. І для економіста і для кооператора голос покликання на „цілий кооперативний світ" не має ні наукової, ні практичної вартости. В звязку з цим до часу появи публікацій названих кооператорів відкладаю оцінку проєктів інж. Р. Раковського. *М. К.*

Кооперативне виховання.

За вишкіл кооперативного робітника.

(З приводу кампанії кооп. курсів в 1928 р.)

I.

Справа кооперативного виховання взагалі, а вишколу кооперативних робітників зокрема була предметом ширшого зацікавлення в зах.-укр. кооперації тільки в початках її розбудови після війни. Роки 1921—1923 були роками оживленої роботи біля організації курсів для кооперативних робітників як сільських, так повітових і центральних. Відбулося кілька кооп. курсів у Львові, заходом К. К. О. К., переважно одномісячних, для інтеліґентів; в краю відбувся ряд курсів для робітників льокальних кооператив, переважно теж одномісячних. Також тодішня кооперативна преса (Г. К. Ч.) присвячувала доволі місця справам кооперативного виховання (прим. стаття Ю. Павликовського: »Навчання кооперації на Вел. Україні« в ГКЧ ч. 7—8 1921 р. і йогож »Праця школи для ідеї демократизації суспільного госпо-

---

[1]) Г. К. Ч. ч. 18—19 за 1929 р. стор. 3.

дарства« ГКЧ ч. 3—4 за 1921 р.). Справа ця була теж окремою точкою нарад І. краєвого кооп. зїзду (2. ХІ. 1921) — реферат дир. І. Филиповича.

Згодом праця над вишколом кооп. робітників упала на плечі повставших на місцях районових кооперативних Союзів; Союзи влаштовували (і влаштовують) кооп. курси в міру своєї орієнтації що до їх потрібности. Очевидно, що при масовім засновуванні кооператив в р. 1924—1927 запотребування в таких курсах мусіло бути найбільше; згодом курсова діяльність Союзів і »комітетів організації кооператив« мусіла ослабати — на це треба було бути приготованим. Ті райони, що вишколили хоч сяких-таких книговодчиків і крамарів, звертали від тепер більше уваги на торговельну ділянку, полишаючи організаційну опіці своїх »люстраторів«, себто інструкторів при ПСК. Зате від 1927 р. змагається курсова діяльність кооперації на північно-західніх землях, організована і керована Інспекторатом РСУК в Луцьку.

Крім низки курсів на північно-західніх землях (які були обговорені на сторінках »Кооп. Республики«), відбулися у 1927 р. в Галичині ось такі курси для вишколу робітників господарсько-споживчої кооперації.

Миклашів (пов. Львів) — 3 тижні; Комарно — 9 тижнів; Городенка — 5 тижнів; Галич — 6 тижнів; Чортків 7 тижнів; Радехів 1 тиждень; Перемишль — 5 тижнів; Підволочиська (Збараж) — 2 тижні; Станиславів — 3 тижні; Сокаль 4 тижні. Отже в цілому краю відбулося всього 7 курсів більш-менш місячного типу і 2 коротші курси. Курси в Галичі і Чорткові носили мішаний кооперативно-освітньо-господарський характер.

Центр — Ревізійний Союз — улаштував в 1927 р. двомісячний курс для вишколу кооперативних інструкторів (листопад—грудень 1927), очевидно теж головно для обслуги господ.-споживчої кооперації.

Молочарська кооперація в особі своєї фахової централі улаштувала в 1927. році 3 окружні курси одномісячного типу: в Камінній (пов. Городенка), в Горожанній (пов. Рудки) і у Войнилові (пов. Калуш). Усі ті курси тішилися великою фреквенцією і мали на цілі вишколити молочарів для численно повстаючих молочарень (очевидно для малих, бо годі думати, щоби районова молочарня могла задовольнитися молочарем з 1-місячним вишколом).

Коли взяти на увагу велику вже в 1927 р. сітку господарсько-споживчих кооператив, то прийдемо до думки, що $7+2=9$ курсів на таку велику організацію це майже ніщо, та що під цим зглядом рік 1926. не дописав*).

Иншого типу курсів, прим. для робітників кредитової кооперації, в 1927 р. (ні, як далі побачимо, в 1928 р.) не було влаштовано.

Поза короткоречинцевими курсами функціонувала в 1927 р., як звичайно, »Торговельна Школа Т-ва Просвіта«, в якій кооперація була (1927/28) предметом обовязкового навчання. В першій і другій клясі навчанню кооперації є присвячено по дві години в тижні, в третій клясі 3 години. В цих межах подаються учням основні знання з історії, теорії і організації кооперації та з кооперативного законознавства. Крім цього на третім році мають учні можливість ознайомитися з основами рахівництва, заведеного в господ.-

*) Виказ курсів за 1927 р. був складений нами на підставі вісток в кооп. пресі; за 1828 р. ми мали до диспозиції анкетні матеріяли РСУК зібрані на основі квестіонара, розісланого до всіх повіт. осередків.

споживчій кооперації. Хоч отже цього ще замало, щоби відповісти усім потребам, які ставить життя до кооперативного робітника, то все таки певна кількість вихованців цієї школи що-року вступає в ряди співробітників кооперативних підприємств, що правда, як мається враження, головно у містах. (Неохота до праці на селі є явищем, яке помічається часто у нашої повоєнної молоді, явищем наскрізь неґативним, а навіть небезпечним).

Рік 1828 приніс помітне оживлення освітньо-виховної діяльности, очевидно в наслідок інтенсивної пропаґанди, розведеної в кооперативній пресі. Технічно допомогло справі опублікування зразкових програм курсів (Г. К. Ч. ч. 48. з 30. листопада 1927 р.). Під заголовком »Кооператори на курси« подано там подрібні пляни навчання для 3 типів курсів: для книговодчиків — місячний курс, для крамарів (7 днів) і для членів Управ і Надз. Рад (7 днів). Оскілько ці пляни стали основою практичної роботи на місцях, можна судити з відомостей про курсову роботу в 1928 р.

Господарсько-споживчий сектор (діл) кооперації, в особі Повітових Союзів Кооператив, улаштував в 1828 р. кількадесять курсів, найріжноманітного роду що до часу і характеру навчання. Всеж таки в грубих рисах курси, можна поділити на три типи:

1. Тип кооперативний у вущому розумінні;
2. тип загально-освітній, в тім числі з узглядненням кооперації;
3. тип кооперативно-господарський.

1. Кооперативні курси у вущому розумінні. До таких зачислюємо: 4-тижневий кооп. курс, що відбувся в Тлустім (лютий—березень); 3-тижневий курс в Калуші (березень); 3-тижневий курс у Косові (грудень); 2-тижневий курс у Сяноку (листопад).

Це все були курси, що своєю програмою підходили або старалися підходити під тип загально-кооперативного курсу, якого кращі слухачі могли б стати на селі кооп. книговодчиками, слабші крамарями, евент. помішниками крамарів. На однім курсі вузько кооперативних предметів, виголошено кілька викладів з аґрономії.

До катеґорії цих курсів належать теж всі місячні курси улаштовувані луцьким Інспекторатом РСУК (зимова кампанія цих курсів за 1928/29 описана п. інж. О. Кіцерою в »Кооп. Респ.« ч. 2 за цей рік).

Окреме місце займають в цій ґрупі 7—10 денні курси для книговодців; ця під-ґрупа виявила значну життєздатність. Відбулися такі курси заходом Повітових Союзів (всі, крім Товмача — 7 денні): Стрий (26 курсів на протязі 1927—1928 р.), всі 7-денні; Станиславів (Товмач) (2 курси), Бібрка (2 курси), Борщів (2 курси), Жовква, Тернопіль по 1 курсові.

Ці однотижневі курси обмежувалися головно до науки книговедення. Їх слухачами були частинно вже практикуючі книговодчики кооператив, частинно зовсім новики, які тільки цікавилися цею справою. Як бачимо зі списка, курсами цього типу зацікавилося покищо всього 5 кооп. центрів; з цього найбільша цифра припадає на Стрий. А шкода, бо курси цього типу є легкі до влаштування і разом з тим богаті в результати.

Учасниками першої ґрупи курсів, місячних були майже виключно новики, у віці від 15—30 літ. Програма цих курсів, судячи по тих неповних відповідях на анкету, що були надіслані, обіймала більше-менше ці самі предмети, що були обняті пляном, опублікованим у ГКЧ (1927 р.) — але тільки в грубих зарисах. Прим. курс в Тлустім обіймав: книговедення, історію кооперації, рахівництво, основи кооп. закона, векслевий закон, основи

товарознавства, торговельне листування (инші ПСК не подали нам своїх програм до відома). В цій програмі бачимо деякі прогалини:

а) побіч історії кооперації необхідно дати слухачам всякого кооп. курсу виклад принципів кооперації (кооп. теорії);

б) не можна поминути так важної справи, як податки і важніші адміністративні та санітарні приписи;

в) ширше знання векслевого закона і не таке важне для сільської кооперативи, щоб його трактувати як окремий предмет, особливо коли не викладаються податкознавство і адміністр. та санітарні приписи. Його можна трактувати в межах »загального законознавства«;

г) не можна оминути на кооперативному курсі предмету: »праця на селі« (можна це назвати теж »організацією села«, вчислюючи сюди як економічну, так і культурно-освітню організаційну роботу на селі). Подрібний плян цього предмету подано у згаданій вище програмі РСУК.

Учасникам місячних кооп. курсів видавалися посвідки про їх участь в курсі, однак звичайно без зазначення, для якої праці курсант надається. Під цим зглядом також нема одностайности. Ці курси є тільки півсредством, по думці засади »arme Leute kochen mit Wasser« (бідні люди варять воду). Вони мають і ще матимуть якийсь час деяке значіння для тих кооператив, які не в силі оплатити хоч сяк-так підготовлених спеціяльних робітників, а примушені довіряти книговодство і справництво і крамарство особам, які трактують це, як побічне заняття. Очевидно, що так вивчені кооп. робітники не є ще в силі вести своє діло добре і бездоганно; відси й ці великі недомагання в рахівництві кооператив, манка, відсутність контролі і т. п. Якоїсь майбутности цього типу курсам віщувати нема підстав, якщо віримо в поступ і бажаємо його.

Більше оправданости мають тижневі курси спеціяльного типу, з яких покищо принявся курс для книговодців.

Тижневих курсів для крамарів в 1928 р. не було; кілька кооп. союзів заступило їх одноденним (в Борщеві 2 дні) анкетами з участю крамарів, на яких обговорювалися такі справи, як ведення лядового денника, контролі закупів, манк і под. Зате тижневі спеціяльні курси для книговодців виявили себе, як видно з приведених даних, життєздатними; очевидно однак, що курси так коротко треваючі, не можуть вишколити крамаря з новика; вони можуть мати значіння тільки, як довишкіл для вже практикуючих крамарів, згл. їх помішників, як свого рода »військові вправи«. У всякому разі треба бути свідомим того, що це є тільки півсредство, необхідне в даний момент, а в жаднім разі не є це школа крамарів.

2. Кооперативно-господарські курси. Цього роду курсів відбулося в 1928 р. три: Дрогобич (4 місячні, від листопада почавши), Стрий (1 місяць в грудні), Самбір (1 місяць, грудень, заходом філії »Сільського Господаря«).

Що до цих курсів, маємо всесторонні матеріяли (плян, розклад годин, інструкції, зразок посвідки) з Борщева, з инших курсів маємо тільки короткі відомости. Найбільше очевидно нас цікавитиме дрогобицький курс, з огляду на його солідний час тривання (4 місяці). Инші курси включили в програму навчання, крім кооперативних і торговельних предметів, ще дещо з аґрономічного циклю наук; очевидно, це мусіло відбитися відємно на розмірі фахового кооперативного навчання і ще більше віддалити ці курси від типу спеціяльного курсу, наближуючи їх до типу загально-освітнього, про який буде мова далі. Не заперечуючи зовсім корисности і цього рода

курсів, ми мусимо бути свідомі того, що цей тип курсів ще дальший від ідеалу спеціялізації у навчанні, ніж тип одномісячного чисто-кооперативного курсу.

Дрогобицький кооперативно-господарський курс тривав від 1. листопада 1928 до 28. лютого 1929 р.; мав таку програму:

Основи кооперації.

Наука про торгівлю і товарознавство.

Книговедення споживчих і кредитових кооператив.

Кооперативне листування.

Кооперативне правознавство.

Купецькі рахунки.

Сільське господарство.

З усього видно, що цей курс повинен найбільше відповісти сучасним потребам господарсько-споживчих кооператив 1. ступня, хоч і він має свої недомагання. Головним недомаганням дрогобицького курсу треба визнати відсутність в його пляні предмету, »організація села« (чи »праця на селі« у вище вже означеному змісті). Маючи під оком молоду людину через 4 місяці, є гарна нагода для того, щоби зробити з неї не лише торговельщика чи книговода, а й громадянина взагалі. Перебуваючи на селі, така людина, якщо буде для цього підготована хоч інформативно, зможе чимало зробити в освітньо-культурнім, приватно-шкільнім і господарсько-освтітнім напрямку.

Також що до способу кваліфікування абсольвентів видно в дрогобицькому курсі свідому руку. Курсантів поділено на 3 ґрупи: здібних до ведення книговодства (таких виявилося всього 5 на 23 іспитантів), здібних до ведення кооп. крамниці самостійно (12), в ролі торг. помічників (6).

Цей вислід дрогобицького курсу дуже повчаючий. Виявляється, що по 4 місяцях навчання здібність до самостійного ведення книг в кооперативі 1. ступня набуває всього на всього не ціла $^1/_5$ слухачів! В світлі цього одного факту можна відразу оцінити педаґоґічну вартість переважаючого у нас досі типу одномісячного загально-кооп. курсу. Очевидно, колиб курсанти за цих 4 місяці не мали до вивчення жадних инших предметів, крім хіба купецьких рахунків, тоді висліди іспиту були б куди кращі; годі одначе випускати в світ кооператора-книговодця без знання елементарних річей з коопeрознавства, законознавства і т. д.!

Як не як, а курс типу дрогобицького треба визнати найщасливішою спробою з усіх дотеперішніх, в нас практикованих форм вишколу робітника 1-степенної сільської кооперативи — що торкається його довгости і пляну навчання (очевидно не входячи в подробиці цього пляну). Комбінація навчання кооперації з основами економіки сільського господарства є в наших умовах не тільки бажаною, але і конечною.

3. Загальноосвітні курси (кооперативно-господарсько-освітні). Таких курсів відбулося 2 більших і кілька 1 тижневих. Більші: Тернопіль (грудень 1928 — березень 1929, 3 місяці; курс описаний подрібно др. В. Лисим у »Кооп. Республиці« за червень ц. р.); Борщів (4 тижні, листопад—грудень).

(Подібного рода курси були улаштовані трохи раніше, бо в 1927 р., в Галичі і Чорткові; тревали вони 6 згл. 7 тижнів). З цих всіх курсів був найкраще досі поставлений курс в Тернополі, зорганізований спільними силами місцевої інтеліґенції, що гуртується біля філії »Просвіти« і Под. Союза Кооператив. Цей курс наближався до типу народніх (селянських) університетів (зимових шкіл), з тим одначе, що присвячено чимало часу і уваги

вивченню кооперативних дисциплін (150 годин на всіх 400). З цього факту, що з кооперативних предметів не викладано ні товарознавства ні науки про торгівлю, треба судити, що організатори курсу поставили собі завдання дати курсантам головно можливість бути в разі потреби книговодцями у сільській кооперативі (споживчій). Чи їм вдалося досягти намічених двох цілей: дати за 3 місяці вистарчаючу загальну освіту і ще навіть фах — не маємо певних вістей; здається одначе, що на перешкоді цьому мусіла станути перетяженість курсу навчальним матеріялом. Сумніваємося, чи навіть продовження часу тривання цього курсу на місяць (курс має повторитися знову в 1929 р.), зарадить вповні цій трудности. Це покаже, очевидно, досвід.

Крім цих двох довших курсів відбулося ще кілька однотижневих загально-освітніх курсів в районі ПСК Станиславів (Підпечари, Павелче, Чернів, Петрилів). Очевидно, що ці курси слід зачислити до катеґорії аґітаційних курсів, в роді тих, які влаштовує від осени 1928 р. Інспекторат РСУК на північно-західних землях (побіч місячних кооперативних курсів).

4. Молочарсько-кооперативні курси. Також молочарський сектор кооперації прийшов уже до пересвідчення, що від системи місячних курсів слід нам перейти до інтенсивнішого типу навчання. В 1928 р. централя — Маслосоюз — перейшла вже до типу довшеречинцевих курсів і влаштовує їх менше — один курс в році. Перший цього роду курс тривав від 21. січня до 12. цвітня 1928 р., отже близько 3 місяці (цьогорічний, другий такий курс тривав уже довше: від 26/I. до 29/IV. 1929 р.). На 52 зголошень принято лише 27 осіб, головно тих кандидатів, яких поручали кооперативи. Курс скінчило 25 курсантів, з того 16 з »дуже добрим«, 9 з »добрим« вислідом. Підготовка слухачів: 18 з сільською школою, 5 зі середньою, 1 з вищою. (На диво однак найкращі успіхи виявила перша ґрупа!). 23 курсантів найшло приміщення у будинку Маслосоюза в Стриї, 2 мешкало приватно. На жаль не маємо в руках програми цього курсу, послужимо собі отже програмою кусу з 1929 р. Викладано: 1. Основи кооперації і кооп. молочарство; 2. молочарство і сироварство (техніка); 3. хемія і молоч. бактеріольоґія; 4. будова ледівень і молочарень; 5. досліджування молока; 6. молочарське книговодство; 7. годівля домашніх тварин; 8. калькуляція; 9. про спілки контролі молочности, 10. ветеринарія; 11. рахунки; 12. загальне книговодство.

Як бачимо отже — програма курсу вичерпує вповні технічну і рахівничу частину вишколу молочаря і під тим зглядом курс поставлений взірцево; слабше стоїть справа з економічною і культурницькою частиною виховання (для навчання засад кооперації був тільки доїздячий лектор, і так перетяжений своїми обовязками, як директор М. С.; не викладано економії селянського господарства; не викладано про культурну і освітню працю на селі). Ці недотягнення в організації молоч. курсів в Стриї треба-би вирівнати, хочби коштом продовження курсів ще на тиждень-два.

5. Аґрономічні курси з додатком кооперативного навчання. Не можемо поминути на цьому місці й тих курсів, що, хоч формально не були влаштовані кооперативними установами, то все таки узглядннювали й кооперацію в ході навчання. До таких курсів належав курс в Коршові, улаштований »Сіль. Господарем« при визначній допомозі Окружного Союзу Кооп. у Коломиї, в часі від 1. листопада 1928 до січня 1929. Предметом навчання на цьому курсі була загальна наука про сіль. господарство (отже цикль т. зв. енциклопедії сільського господарства).

По закінченні цього загального курсу, що вівся під проводом аґрономів пп. Дмитренка і Каплистого, слідував 1½ місячний спеціяльний годівельний курс (для тих самих слухачів) з участю пп. інж. Холєвчука і проф. Михайлюка. В навчання на цій фактично »зимовій господарській школі« вплетено теж виклад основ кооперації (дир. Обрізків) — на жаль не знаємо в якому розмірі.

Розуміється, що маючи на ціли виховати доброго рільника із загальною тільки орієнтацією про вагу кооперації для селянського господарства, зимова школа в Коршові не мала безпосереднього значіння для вишколу кооперативних робітників. Те саме треба сказати про садівничу (фактично загально-господарську) школу тов. »Просвіта« в Милованні, де також подаються загальні відомости про основи кооперації (школа ця триває що року по 7 місяців; до навчання кооп. предметів виїздить туди кожного року хтось з персоналу РСУК, приблизно на 1 місяць).

Це є фактичний матеріял з курсової кампанії за 1928 р. з частинним узглядненням 1927 і 1929 р. Очевидно, що в майбутньому такі огляди треба буде робити від літа до літа, з огляду на те, що, як бачимо, всі курси відбуваються у зимовий час.

Методичним висновкам з цього фактичного матеріялу присвятимо дальші рядки.

II.

Перше, що вдаряє при перегляді того, що досі у нас робилося в році 1928. (і в попередніх роках) в ділянці кооп. курсів, обслугуючих господарсько-споживчу кооперацію, це їх припадковість що до місця улаштування, отже безплянoвість в розумінні територіяльнім. Чимало районів повіт. Союзів не мали жадних курсів. Очевидно, що курси виникали тільки там, де найшлися люде, що розуміли вагу цієї справи і мали час і змогу занятися цим ділом. Де цих обставин не було, там і курсів не було. Це є перший мінус справи.

Другим недомаганням є надзвичайна пестрість в організації курсів що до часу тривання та, що до укладу програм навчання; ми бачимо тут вагання від крайности до крайности: від обмеження курсу до чисто т. зв. торговельних знань, навіть без належного узглядження теорії кооперації і тим більше без економічного поглиблення навчання та без уфундування кооперації в економіці сільського господарства — до переваги аґрономії і ветеринарії або загально-освітніх предметів над кооперативними і економічними предметами.

Насовується отже відразу висновок, що кооперативне навчання треба піддати плянуванню і уодностайненню. Виникає тільки питання: котрий з описаних вище типів кооп. курсів належить покласти в основу цієї нормованої, так сказати, стандартизованої системи? (Зазначуємо, що маємо на увазі покищо тільки вишкіл робітників для сільських кооператив).

Коли ходить не про загальну виховну діяльність, а про спеціяльний вишкіл фахових кооперативних робітників, тоді з усіх повище описаних типів курсів треба перше всього вилучити з під уваги всі т. зв. загально-аґітаційні короткоречинцеві курси (короткі курси довишколу теперішніх наших книговодців і крамарів мають своє велике оправдання, що ми зазначили на свойому місци). Треба собі усвідомити, що такі курси не в силі підготовити ані крамаря, ані тим більше книговодця для кооперативи, навіть малень-

кої. Вони мають свою рацію і дай-Бог, щоби їх роблено як найбільше — але значіння їх було і буде все тільки аґітаційне. Таких курсів зроблено уже кільканацять луцьким Інспекторатом РСУК, зроблено їх більше десятка у Львівщині (інструктором Центросоюза п. Хархалісом), кілька в районі станиславівського і стрийського ПСК і т. д. Вони повинні трактуватися, як засіб освідомлювання масовика про вагу кооперації і аґрикультури взагалі. Звичайно на тих курсах подаються, крім основ кооперації — поняття про раціональне хліборобство і ветеринарію. Подібні аґітаційні курси ведуться масово на Рад. Україні під назвою »шкіл кооперативної грамоти«, теж в невеликому змістовому розмірі, хоч там ці курси подумані, як вечірні зимові лекції на селі. В »Кооп. Будівництві« 1928, кн. 12 (додаток: »Культ. освітня робота«) подані точні пляни і методичні вказівки для ведення таких курсів для кооперативного масовика, і то окремі пляни є для міста, а окремі для села. Плян для »сільської школи кооп. грамоти 1. ступня« обіймає 108 годин, а саме призначено на:

кооперативну грамоту		60 годин
українознавство (історія революц. руху на Україні)		12 »
ділові вирахування (практична аритметика)	. .	16 »
спеціяльну частину (рахівнича грамота)		20 »

Навчання подумане, як розмови на означені теми; для кожної одногодинної розмови подана точна програма. Програма держиться рямок економіки, очевидно й економіки с. господарства; вона не заскакує ні в аґрономію ні у ветеринарію. Навчання отже подумане більше інтенсивно, як у наших аґітаційних кооперативно-аґрономічних курсах.

Ті, що у нас працюють в тій діянці, запевняють, що додача до кооперативних предметів дещо технічних знань (з аґрономії і ветеринарії), збільшує зацікавлення селян курсами; цей момент, очевидно, треба брати на увагу. — Позатим програма наших західно-українських курсів кооперативної грамоти в основі може бути та сама, що на Вел. Україні. Треба-би тільки побажати, щоби таких курсів відбулося як найбільше вже у зимовий час 1929/30 заходом усіх місцевих кооперативних центрів. Вони можуть бути або централні (по 1—2 людей, делеґованих від кожної кооперативи району), або льокальні, в характері вечірних лекцій. Цей другий рід лекцій надається навіть більше для аґітаційних курсів, бо тоді авдиторія буде завсігди многолюдна, можуть теж доходити люде з других осель. Такі сільські вечірні лекції не є уже новістю і на західно-українській землі; минулої зими відбулися такі курси в кількох селах; автор цих стрічок мав нагоду бути на такому курсі, вправді загально-освітнього типу, з узглядненням кооперації і агрономії, і переконався про надзвичайну життєвість такого навчання, (очевидно тільки для масовика, не претендуючи на вишкіл кооп. робітника).

Швидше моглиб убігатися о таку ролю місячні кооперативні курси (з додатком основних знань з економіки сільського господарства — без аґротехніки і ветеринарії). Такі курси у нас ще матимуть якийсь час оправдання в тих районах, де немає змоги улаштувати інтенсивніше навчання. Плян навчання таких курсів не може виходити поза рямці окреслені нашою програмою з р. 1927. Цей тип курсів буде ще якийсь час в названих районах підготовлювати робітників для сільських господарсько-споживчих кооператив, даючи їм загальне і неповне знання, яке вони муситимуть відтак доповнювати самонавчанням (часто експериментуванням коштом кооператив).

Більше користи для вишколу кооп. робітника (книгододця) може бути з зимових курсів тернопільського типу, вже хочби з цеї причини, що, попрацювавши інтелєктуально 4 місяці, абсольвент такого курсу має вже значно більше, чим місячний курсант, інтелєктуальних і головно моральних даних, необхідних в кооперат. роботі. Одначе, як не як, а тернопільський зимовий курс остане все таки зразком загально-освітньої школи, предтечою українського довговижиданого людового університету, і не є ідеалом потрібної нам школи сільських кооп. робітників. Те саме треба сказати про другу новість в ділянці позашкільної освіти, яку приніс нам 1928 рік — коршівську зимову господарську школу. (Також про милованську госп. школу).

Рік 1928, як бачимо, приніс нам кілька, і то мусимо відразу сказати, щасливо подуманих новостей у ділянці позашкільної, загальної і фахової освіти. До названого уже зимового людового університету в Тернополі і до коршівської зимової господарської школи долучуються: зимовий кооперативний (з додатком основ с. господарства) курс ПСК. в Дрогобичі і зимовий кооперативно молочарський курс Маслосоюза в Стриї. Дивним дивом ці новости збіглися в одному році і виявляють повні анальоґії що до часу тривання: всі тривали 3—4 місяці. Це свідчить хіба вимовно про те, що свідомість необхідности реформування позашкільного й фахового навчання пробиває собі шлях стихійно.

Це нас утверджує в думці про необхідність перейти на цілому фронті від екстенсивного підготовлювання сільських кооп. робітників до інтенсивнішої форми, до зимової школи. Місячні кооперативні курси — це півсредство, яким ми собі досі випомагали в біді — треба заступити формальною зимовою школою кооперативних робітників. В цім зглядї почин дрогобицького ПСК є нам заохотою і доказом, що час для зроблення такого кроку вперед уже наступив також для господ. споживчого сектора кооперації (молочарський діл, як бачимо, вже станув свідомо на цей шлях).

Піддаємо цю думку під розвагу ширшого загалу і спеціяльно Ради РСУК, яка повинна фінансово допомогти цій акції. На наш погляд треба-б уже найблищої зими улаштувати зимові кооперативні школи (для господ.-спож. і кредитової кооперації) в таких центрах: Львів, Тернопіль, Станиславів або Коломия, Дрогобич або Стрий, Сянік або Перемишль, Луцьк, Кремянець (евент. також Тересть). Про те, щоби вдалося влаштувати цього рода добре поставлені курси у всіх місцевостях, де є коопер. союзи — здається, шкода думати; та ледви чи й є на це потреба. Школи ці мусілиб тривати по 3—4 місяці. Пляни навчання, розклади годин, підручники, друки, мапи, діяґрами і т. д. мусівби доставити РСУК. Він теж мусівби дати до кожної школи вишколеного педаґоґа, як управителя, і евент. ще одного чи двох учителів, в міру відсутности місцевих фахових сил. Кошти урядження і ведення школи малиб покрити в части також ті кооперативні союзи, що находяться в районі, для якого улаштована школа. — Для того, щоби призначений для цеї функції персонал РСУК мав заняття теж в часі, коли школа не відбувається, в літній період, ці особи моглиб працювати в літі в характері ревізорів; це тим більше бажане, що лєктор практичної школи мусить бути у тісному постійному контакті з практичним життям. Персонал РСУК, призначений для цієї педаґоґічної діяльности, мігби улаштовувати що зими 2 тури шкіл: від жовтня до січня і від січня до квітня. Тоді булаб можливість відбути що року у всіх названих місце-

востях по одній зимовій школі, навіть колиб РСУК приняв для цеї мети всього декілька нових, фахових і кваліфікованих сил, використовуючи теж декого із свого теперішнього персоналу.

Зроблення такого кроку вперед вимагає ситуація. Від аматорства муситься перейти до систематичного навчання. Те, що ми досі називали кооперативними курсами, крім згаданої уже випадковости що до місця улаштування, носило ще великі внутрішні недомагання. Обсервація кількох таких курсів на місцях переконала мене про те, що мимо всеї доброї волі, яку вкладається в цю справу організаторами, вони не мають змоги поставити її на належнім педаґоґічнім і методичнім рівні. Матеріял мусить бути точно обдуманий і розмежований між лекторами та розложений пляново на окремі години. Теоретичні виклади треба пляново доповнювати практичними вправами, екскурсіями до кооператив, кабінетними досвідами (товарознавство) і т. д. Необхідна теж контроля, чи виклади дійсно відбуваються, бо й це часом трапляється і дезорганізує курс. Цього всього часто не в силі виконати люде, хоч з найкращими намірами, але не фахівці у веденні цього рода шкільництва. (Як примір, подам, що на однім з курсів викладач книговедення хотів починати навчання цього предмету від ліквідаційної, отже найважчої книги). Необхідно теж ділити слухачів вже починаючи від половини курсу на дві ґрупи: здібніші мають вчитися на книговодців, слабші на крамарів.

Тип зимової кооперативної школи, організований більше-менше на зразок дрогобицької, з необхідними поправками, з узглядненням засад економії с. господарства і елементарних знань з аґрономії і ветеринарії та українознавства повинен стати у нас на довгий час пануючим типом масового вишколу кооп. робітників для сільських господ.-споживчих (і евент. теж кредитових) кооператив*). Цей тип повинен виперти місячний кооп. курс, як уже невистарчаючий. — Зате тип тижневого спеціяльного курсу довишколу книговодів і крамарів матиме ще якийсь час своє оправдання, поки маємо на селі недовчених кооп. робітників або й самоуків.

Кооперативне навчання треба інтенсифікувати, стандартизувати і плянувати. Ці три модерні кличі сучасної економіки мають свою повну актуальність також для навчальної справи. Централя зах. укр. кооперації мусить ввести нарешті якісь загально-обовязуючі, добре передумані норми у справу вишколу робітників найчисленнішої і, на жаль, під цим зглядом найслабше зорганізованої галузі кооперації — господарсько-споживчої; опікунчу руку централі мусять почути також ті райони, які або зовсім не мають в себе курсів або неналежно організовані.

Що торкається инших галузей, то актуальною є справа вишколу робітників для райфайзенок, які виростають уже десятками. Це справа лекша, як з робітниками господ.-спож. кооперації і тут вистарчать одномісячні курси, які можуть евент. йти рівнобіжно з повище проєктованими зимовими школами для споживчої кооперації.

Про методи вишколу кооп. робітників для більших кооператив і кооп. союзів цим разом не говоримо; може до цієї теми прийдеться приступити згодом. *К. Коберський.*

---

*) Викладу кооперації в умовах аґрарної країни не можна собі уявити без навчання основ с.-господарської економії і загальних засад аґрикультури. З цієї теж причини не відповідає вимогам нашого кооп. життя чистий тип торговельної школи, перенятий з німецьких зразків, де цей тип обслуговував инші потреби.

Про навчання кооперації в школах*).

(Під розвагу учительству всіх типів наших шкіл до початку нового шкіл. року.)

Народньогосподарське значіння доброї кооперативної організації для нищого і середнього хліборобського стану нашої республики вказує на одну з найбезпечніших доріг. що ведуть до богатого і скорого розцвіту наших сільсько-господарських відносин та до успішнішого вилікування тяжких ран, які зазнало наше хліборобство протягом довголітньої війни. Тільки усильна опіка дальшим розвоєм і раціональне вибудування нашої кооперації може створити для нашого виснаженого хліборобства міцну базу для повторного і швидкого його оздоровлення, нову підбудову для народньогосподарського розвитку хліборобського стану, котрого вага була так виразно засвідчена війною, нарешті закріпити певний напрям, який веде до нашої самовистарчальности на полі хліборобської продукції.

Належна кооперативна організація вимагає одначе не тільки усильної чинности кооперативної централі, але також систематичного виховання в кооперативному дусі всього хліборобського стану і виплекання правдивого розуміння кооперативних засад. Треба буде богато девчім ще виховувати громадян нашої республики, особливо навчити їх дивитися на працю не з погляду чистого еґоїзму, тільки з вищого альтруїстичного становища, зі становища інтересів цілости, а не одиниці. Отже потребуватимемо виховання в чистих, правдивих кооперативних засадах, що коріняться в альтруїзмі, а не в хибній закоханости у власній користі. Що руїнничі воєнні відносини приводили до вибуялого еґоїзму, є природньою річчю у членів всіх верств, але нашою повинністю буде піднести в демократичній республиці прапор моральної очисти нашого нутра, в мирних відносинах мати на думці інтерес цілої республики, цього найдорощого нашого добра й при господарській праці, навчитися правдивим почуванням до товариша в співпраці та спільними силами прямувати до великих діл, дс матеріяльного добробуту всіх громадян. В цьому відношенні кооперативні організації сповнять своє виховуюче завдання, навчаючи громадян-хліборобів пильній праці на моральнішій основі, як індивідуальний еґоїзм.

Що кооперативна ідея не була у нищого і середнього стану завсігди правдиво зрозумілою, а головно відчуваною, для того є богато доказів, бож кооперативні підприємства часто гинули тільки через те, що моментально, в першому році не принєсили членам очікуваного зиску, абож просто тому, що кооператива відразу не могла конкурувати в цінах з приватними підприємствами. Тут бракувало правдивої кооперативної дисціпліни у хліборобів, не доставало справді внутрішнього кооперативного зрозуміння, котре в Анґлії, Франції і Данії було причиною вимріяного кооперативного розцвіту для блага не тільки членів, але й цілости. Хліборобів треба виховувати усильно і систематично в кооперативному дусі та прищепити нашому

---

*) Це, що тут містимо, становить витяг з меморіялу Централі чеських сільсько-господарських кооператив, поданого міністерствам освіти і хліборобства в самих початках розбудови чехословацької республики (в січні 1919 р., отже в 3 місяці після створення ЧСР). Меморіял той має і для нас актуальне і практичне значіння в звязку з назріваючою у нас потребою організації кооп. навчання, тим більше, що здійсненню, хоч би й частинному його постулятів Чехія завдячує факт закріплення своєї державности на ґрунті здорових економічних відносин, котрі створює кооперація. Такі були мотиви, що спонукали Редакцію »К. Р-ки« до поміщення повищого витягу. — Редакція.

молодому республиканському поколінню кооперативні почуття і кооперативну солідарність.

Центральне обєднання господарських кооператив у Празі, як найвища кооперативна централя, є вповні свідоме необхідности кооперативного образування громадян-хліборобів і займається реорганізацією кооперативного навчання, проєктуючи систематичне введення кооперативного виховання для мущин і жінок як у школах, так і в практичному житті, в слідуючих основних зарисах:

I. Перші засади кооперативного мислення може дати чуткій дитячій душі вже народня школа, заводячи до читанок, котрі є для дітей першим джерелом пізнання, відповідні, легкі статті з кооперативного життя. Модерне навчання в демократичній республиці піде, річ певна, в напрямі позитивної господарської роботи, вилучуючи з основ зайве забавкарство, на котре було страчено богато часу, неплідні старозавітні ретроспективи, так чужі для душі дитини, а буде прислухуватися до дійсного практичного життя.

Також при так званому »реальному навчанні« інтеліґентний вчитель і учні народньої школи можуть звернути увагу на значіння в господарському житті гасла: »Що одному тяжко, те всім в гурті легко« та збудити зацікавлення кооперативною думкою.

Значіння народньої школи в цьому відношенні не можна не доцінювати тому, що для богатьох сільських господарів народня школа заступає єдине теоретичне навчання, служить єдиною підготовкою до життя, а життепис і діяльність Кампеліка (засновника райфайзенок на Чехах — Ред.) з вказівкою на кампелічку, що повстає в громаді, не є сільському хлопцеві більше неприступні, ніж доля Гольоферна або Навуходоносора. Пригадки кооперативно вихованого учителя, якщо він має можність навязати на статті в читанці, булиб в народній школі першим предметом передумування про кооперативне життя.

II. Міщанська школа моглаб вже систематичніше занятися кооперацією при т. зв. краєзнавстві або основах науки про обовязки громадянина, де мають бути або й справді будуть узгляднені перші засади народнього господарства. Ця найголовніша дисципліна мусить увійти в кров усіх громадян, подаючи найбільше приводів до практичної, плідної праці, котрої в нашій республиці буде в першій мірі як найбільше потрібно. Особливо там, де додана є при міщанках т. зв. IV кляса (доповнюючі курси), було б можна присвятити кооперації бодай в головних рисах систематичні виклади кооперативно вихованого вчителя.

Те саме відноситься і до доповнюючих сіл.-господарських шкіл, котрі мають служити практичній підготовці до життя дрібного хлібороба і торговця, де учні могли б виховуватися в кооперативному дусі, дістаючи поучення про вагу споживчих і ощадностевих спілок та ріжних типів кооператив. Богато опіки мало б уділюватися навчанню кооперації на учительських інститутах, а то по можности в осібній дисципліні або в більшому розділі науки про обовязки громадянина. Наш чеський учитель є в більшости випадків ширителем кооперативних думок, займаючи звичайно місце рахівника споживчого або ощадно-позичкового товариства й даючи в народній і міщанській школі нашій сільській молоді перші початки науки про кооперацію. Тому то навчання кооперації на учительських інститутах мало б провадитися особливо дбайливо. Учитель є не тільки учителем молоді, але в тому кооперативному розумінні є він також учи-

телем дорослих і незашкодило б, коли б і для дорослих учителі улаштовували виклади про сучасні народньо-господарські питання. Отже потрібне учительству не тільки кооперативне виховання, але й народньо-господарське вже на вчительському інституті тому, що пізніші курси не є вже обовязкові, а богатьом основи тих дисціплін з учительського інституту є єдиним джерелом відомостей для їхнього практичного життя і виховуючої чинности.

III. Значно поглиблене мало б бути навчання кооперації в основах середніх шкіл, а то: в нищих клясах відповідними статтями читанок, що супроводилися б фаховими викладами та пізніше при народнім господарстві, заведення котрого до основ середніх шкіл є необхідне. Нища середня школа дає підготовку до фахової школи, де треба вже припускати у слухачів знайомство основних знань, а тому не належить обминати таких важливих явищ, як господарські. Для практичного навчання народньому господарству або принаймні його маркантним проявам знайдеться там досить часу, як що усунеться з основ середніх шкіл весь зайвий баляст, котрим основи середніх шкіл ще за часів Австрії безславно обростали.

Вища середня школа являється для многих абсольвентів останньою школою, або є для них підготовкою до студій у високих або вищих фахових школах. Тут треба усунути жахливі прогалини в програмах вищих середніх шкіл заведенням до них науки про обовязки громадянина та про народнє господарство, при котрому знайшлось би богато нагод для річевих викладів про кооперацію — бож вона є движучою підоймою народогосподарської науки і життя. Усунений би був тим той смутний факт, що високошкільний студент щойно на високій школі має вчитися засад народнього господарства, звичайних правних понять і головних засад конституціоналізму, замісць того, щоб справді науково працювати в тому напрямі та на здобутих вже основах будувати далі.

IV. Збільшену увагу треба присвятити кооперації тим більше на фахових господарських школах, нищих і вищих.

В програмі нищих середніх господарських шкіл можна віднести систематичні виклади кооперації до народнього господарства; тож не обмежуватися лише однією згадкою, як досі діється, тільки ознайомити учнів з розвитком кооперації у инших народів, перебрати його роди і форми у нас та їх народньо-господарське значіння і викласти основи кооперативного закона.

В програмі вищих середніх господарських шкіл кооперація викладається нині коротко в народнім господарстві (розділ про сіл.-господ. кредит — щадниці) та в торговельній науці (заробкові і господарські товариства). Тут треба рішуче всунути до народнього господарства систематичний, кількагодинний виклад про кооперацію, дещо обширніший, як при пляні нищих середніх господарських шкіл, треба підкреслити самодопомогові господарські кооперативи, як засіб до піднесення хліборобства, докладно викласти організацію сіл.-господарського кредиту та кооперативного самодопомогового спілчанства з погляду правного і економічного. Також при господарській технольоґії, де викладається про крохмалення, цукроварство, гуральництво, молочарство й млинарство, було б на місці поговорити про вагу фахових кооперативних підприємств. До господарської технольоґії можна було б долучити коротку науку про товари, оскільки ними сільські кооперативи займаються. В книговодстві требаб було б ввести окремий розділ: »книговодство в кооперативних установах«.

Абсольвенти середніх господарських шкіл стають часто службовиками кооператив або як самостійні господарі стають функціонарями кооператив, а тому фахове кооперативне образовання для них є практично необхідне.

На вищих господарських інститутах (господарських академіях) вказаним було би заведення господарської кооперації, як особливої дисціпліни, а не злучення матеріялу, що дотичить кооператив, з народнім господарством і економікою с.-г. підприємств. Тут треба дати слухачам вже повніші відомости, з котрих вони могли б прямо черпати для практики. Господарській кооперації могло б відвестися принаймні дві години тижнево а то по слідуючій програмі:

1. Народньо-господарські і культурні основи кооперації, господарське значіння кооператив для хліборобства та їх історичний розвиток і стан в поодиноких краях взагалі а в чехословацькій республиці зокрема.

2. Кооперативне право в найголовніших діючих постановах (включно з правом ревізії).

3. Форми і спосіб ведення кооператив.

4. Зносини кооператив з урядами.

5. Кооперативне книговодство.

6. Кооперативне товарознавство.

V. Ані на торговельних школах так дворічних, як і на торговельних академіях кооперація не може бути поминена. Богато абсольвентів торговельних шкіл стає службовиками с.-г. кооператив або ощадно-пожичкових товариств або нарешті кооперативних централь. А тут не вистарчить їм одна лише торговельна освіта. З історії анґлійської кооперації відомо, що прославлені »рочдельські піоніри« свої успіхи завдячують між иншим тому, що приймаючи службовиків, вимагали від них не тільки торговельних знань, але й кооперативних.

На двохклясових торговельних школах можна в крайнім разі узглядновати кооперацію в торговельній науці, при лекціях про стоваришення та в більшому обсязі як досі. А на торговельних академіях не тільки при торговельній науці і торговельнім законодавстві, але і в народнім господарстві. Теоретична часть народнього господарства могла б бути скорочена на користь практичних проявів в народнім господарстві нашої республики, котрими в дійсности є ріжні форми нашої кооперації.

VII. Що торкається високих шкіл, то треба взагалі стало домагатися заведення викладів про »сільсько-господарську кооперацію« а саме: що найменше протягом 2 семестрів 2 години тижнево на високій сільсько-господарській школі і на правничому факультеті, крім того — заведення »кооперативного семинаря« в обох семестрах по 1 год. тижнево. На філософічному факультеті »для кандидатів професури на середніх школах« вистарчили б одногодинні тижневі лекції про кооперацію в однім семестрі. На високій торговельній школі 2 години і семінар.

Проєкт викладів про кооперацію на високій сіл.-господарській школі і на правничому факультеті (обовязкові колеґія) містив би:

I. семестр (2 години тижнево):

1. Вступ до кооперації, або загальні основи і теорія, історія і організація, вначіння і правне оформлення кооперації з докладним переглядом кооперативної літератури і викладом кооперативного права.

2. Як дбати про загальний добробут на селі.

3. Нарис податкового і поборового права (приписи податкові і про оплати).

II. семестр (2 год. тижневих);

4. Наука про кооперативну орґанізацію, засади оснування, ведення і ревізії поодиноких родів кооператив з оглядом на організаційні відміни, на союзне будівництво і на зносини з урядами.

5. Хліборобське і торговельне товарознавство.

Кооперативний семинар (для обох семестрів по 1 год. тижнево):

1. Кооперативне книговодство і ревізія.

2. Рахівництво для старших слухачів з тяжчими прикладами. Закладання і замкнення книжок. Критика білянсів особливо з боку податкового.

3. Народньо-господарські росправи з обсягу кооперації.

4. Росправи про правничо-кооперативні квестії.

5. Вправи у викладі, диспутації про кооперативні справи.

6. Екскурсії до кооперативних підприємств, взірцево і зле ведених з ревізійними висновками що до них.

Для філософічного факультету та високої торговельної школи заведення викладів про кооперацію мало б головно те значіння, щоб середньошкільні учителі на торговельних школах мали належну підготовку для навчання кооперації. Тут вистарчила б така програма:

1. Вступ до кооперації з народно-господарського становища, коротка історія і організаційні засади кооперації з нарисом кооперативного права.

2. Наука про кооперативну адміністрацію, засади оснування, ведення і ревізії поодиноких родів кооператив.

VII. Одначе здійсненням наведених проєктів не були б вповні задоволені всі вимоги що до навчання кооперації. В першій мірі тут ходить про образування службовиків кооператив та їх централі, що рішилися по абсольвуванні середньої або фахової школи стало посвятити свої сили кооперації і від котрих вимагається спеціяльне кооперативне виховання. Тут було б вказаним заснування бодай у Празі спеціяльної однорічної кооперативної школи, котра давала б своїм слухачам теоретично-практичну підготовку для кооперативного фаху будь-то в низових товариствах чи в кооператив. централях. Швидкий кооперативний розвиток в цілій чехословацькій республиці буде вимагати богато фахових сил, котрі досі не мають кооперативної освіти, але радо б її здобули в найкоротшому часі. Приняття до однорічної кооперативної школи, що була б прилюдною чи державною установою, бо з поміччю держави організованою центральним обєднанням господарських кооператив, — вимагало б абсольвування середньої чи господарської школи, торговельної академії або щонайменше двохрічної торговельної школи. На однорічній кооперативній школі викладалося б такі дисціпліни:

1. Народнє господарство і народньо-господарська політика — 3 год. тижнево.

2. Сільсько-господарська економіка і кооперація (організація і адміністрація) — 3 години.

3. Кооперативне право і право ревізії — 3 години.

4. Енцикльопедія права — 3 години.

5. Історія кооперації — 1 година.

6. Кооперативне фінансове право і приписи що до оплат — 2 год.

7. Грошівництво і кредит — 1 години.

8. Достава і транспорт — 1 година.

9. Кооперативне книговодство — 5 год.

10. Кооперативне товарознавство — 2 год.

11. Організація торговлі — 2 год.

12. Ревізії — 2 год.
13. Аґрарна статистика — 1 год.
14. Кооперативна ґеоґрафія — 2 год.
15. Енцикльопедія хліборобства — 3 години.
16. Кооперативна кореспонденція — 3 години.

(Кінець буде.)

Сторінки минулого.

Кооперативний збут худоби на західно-українських землях.

У нас зацікавилися кооперативним збутом худоби пізно. Щойно 1910 р. почав писати про це „Економіст", орган Ревізійного Союзу. Прикладом для західно-укр. землях була „Сільсько-господарська аґенція для збуту худоби" у Відні. Ініціятиву бере на себе „Сільський Господар". З свого органу „Господарська часопись" він поширює дві відбитки: а) про кооперативну організацію збуту худоби, б) інструкції для т-в та їх мужів довіря.

Перше т-во повстало 13. X. 1910. у Яйківцях. З кінцем 1911 р. було 62 т-ва, а з кінцем 1912 р. 65 т-в. Районом діяльности т-в був судовий повіт. Та було ще багато повітів, де окремих т-в для збуту худоби зовсім не було. У 56 т-вах 31. XII. 1911 р. було 29.879 членів або пересічно 533 члени на 1 т-во. Під цим оглядом наші т-ва були більші від американських (140 чл.), але менші від данських (1500 чл.). На 1 т-во припадало пересічно 19 громад, а на 1 громаду 28 членів. Отже богато селян-скотарів залишалися поза т-вами, а кооперативні центри не вели у пресі пропаґанди за побільшенням кількости членів. Коли взяти на увагу сучасні воєвідства, то з 41 т-ва припадало: на Станиславівщину 18, на Тернопільщину 13, на Львівщину 10.

Один пай виносив згідно статуту 20 к. а. = 4 доляри. Великий пай пояснювався широкими завданнями, які ставили собі т-ва. Вони повинні були опертися на власних силах. Кредитова кооперація ще не могла би дати відповідної суми капіталів. Як знаємо з прикладу Данії, там міста (муніціпалітети) давали кооперативним різням довготермінові позики. Та в нас місто чуже — польсько-жидівське. 56 т-в мали на 31. XII. 1911 р. 380.821 к. ав. заявлених паїв і 39.628 кор. сплачених. На одного члена припадало 13 к. заявлених і 1 кор. і 32 сот. сплачених паїв. З цего бачимо, що члени не виконували вимог статуту і не вносили бодай по 2 к. місячно.

Т-ва одержували також допомоги від австрійського міністерства. Маю відомість, що 7 т-в одержали 20.336 к., отже майже по 3.000 к. на

1 т-во. Та ці допомоги не приносять добра кооперації. Ними Австрія вбивала самодопомогу і самодіяльність т-в. Держава повиннаб давати лише довготермінові позики.

З початку т-ва збували худобу в коміс. Та через брак свідомости члени почали вимагати завдатків. Т-ва закладали у себе кредитові відділи і видавали 75% сподіваної ціни. На ці завдатки треба було капіталів, а їх не було. Т-ва та їх союз ішли на уступки і не вели широкої пропаґанди, не вияснювали селянам, що в комісійній системі збуту їх поратунок, бо тоді не треба великих капіталів і тоді кожний сам поносить ризико за свою худобу, а не ціле товариство. Коли зберуться капітали, то їх треба уживати на організацію мясарень.

У 1911 р. товариство продало 73.575 штук худоби і свиний та 32 гуски за 6.070.882 кор. На 1 т-во припадало 1314 штук на 108.408 к. або 30 ваґонів (рахуючи пересічно 40 штук на 1 ваґон — бо висилалося головно свині 72.879 шт.). На 1 громаду — 60 штук або 1,5 ваґона, на 1 члена — 2,5 штук на 203 кор. Під цим оглядом американські т-ва були сильніші, бо там 1 т-во збувало у 1913 р. на 550.000 кор. а. У слідуючих роках обороти впали.

10. III. 1911 р. закладено „Краєвий Союз для збуту худоби“, який перебрав всі організаційні функції „Сільського Господаря“. 20. V. 1911 р. відбувся краєвий зїзд т-в для збуту худоби. Реферат про організацію т-в виголосив Яр. Литвинович, який відбув перед тим довшу практику при віденській аґенції. Селяне виявили велике зацікавлення кооп. збутом худоби. Слідуючі загальні збори відбулися дуже пізно, бо аж 16. XII. 1913. і при дуже слабій участи членів. Як причину запізнення подавала дирекція — невирівнання субвенційних рахунків з міністерством. Взагалі-ж тісний звязок діяльности Союзу із субвенцією держави гальмував свободу рухів Союза і зокрема присипляв його чуйність та відвертав його увагу від розбудови власної фінансової і організаційної бази.

Упадок оборотів у 1912 р. дирекція пояснювала так: 1) ненормально швидкий зріст збутової діяльности у 1911 р., викликаний заразою прищиці, яка утруднювала вивіз приватним експортерам; 2) загальне зменшення вивозу; 3) конкуренція згінників; 4) несвідомість селян, які вимагали великих завдатків, а коли т-ва не могли виплачувати таких сум, то вони продавали худобу згінникам. Союз іде на уступки, покидає комісову систему і в 1913 р. починає операції на власний рахунок.

Чи мала повну рацію дирекція Союзу? Чому у 1911 р. кооперативи могли більше вивозити чим приватні скспортери? Чи до них не відносилися ветеринарійні приписи? А може вони мали привілеї від держави, яка використовувала їх для своїх цілей? З. П. висловлюється у Г. К. Ч. з 1925 р. ч. 21 ст. 4, що дійсно віденське правительство реґулювало нашими транспортами ціни на віденському ринкові в інтересі міщан. Загальне зменшення вивозу не може бути причиною упадку операцій, а хіба зменшення годівлі, зниження цін, обмеження вивозу. Збільшеній конкуренції згінників та упадкові свідомости членів треба і можна було протиставити збільшену пропаґанду кооперативних ідей та комісової системи збуту, збільшення капіталів т-в та організацію перерібки для збуту на місцевий ринок.

Союз відкрив був мясарню у Львові та в Коломиї, але ці підприємства, з невідомих для мене причин, не дали бажаних наслідків.

Членами союзу були т-ва та фізичні особи і цим повторив союз

помилку американської та німецької кооперації. Пляновою організацією нових т-в у 1912—1914 р. союз не займався. Він реаґував лише на ініціятиву низів.

За два роки 1911—12 обревізовано всього 24 т-ва або 37% всіх т-в для збуту худоби. Беручи на увагу, що кооперативний збут худоби являється найтящою формою збуту, ревізій зроблено дуже мало. Треба було ревізувати що року всі т-ва, щоби підготовити їх до нової праці.

Союз видавав книги й обіжники, а дирекція їздила на провінцію, влаштувала екскурсію до Відня і т. п. Та всеж-таки реальні обставини вимагали від Союзу ширшої організаційної та освідомлюючої діяльности. Не було пляновости в роботі. Союз не влаштував ані одного курсу для низових діячів кооп. збуту худоби, хоч таких курсів треба було у кожному повіті.

І при тих невеликих досягненнях кооп. збут худоби мав деяке значіння. Оборотами він перевищував молочарську кооперацію. Т-ва приносили користи як членам, так і не-членам, бо вони впливали на підвищення цін на місцевому ринкові. Вони привчали селян до того, що вигідніше продавати худобу через т-во на вагу, чим „на око“ згінникам.

„У літах 1916 до 1918 став союз якби реквізіційним урядом Відня. Переводження достав і росплати з доставцями за достави, головно для війська, відбувалися по наказам згори й при помочі та за контролею уряду. Була скрута в Австрії — якжеж не використати в скруті віддавна попирану організацію „рутенів“, що так легко все даються вести кожному чужому правительству?!“ [1]) — пише З. П.

Гірко відплатили т-ва за австрійську допомогу. Австрія використала нас добре. Вмерла небіжка і забула нам повернути аж 4 міліони корон довгу за доставлену худобу [2]). Пропали гроші! Але чомуж наша преса мовчала про це аж до 1926 р.? Чи вияснено, як слід, цю справу всім пострадавшим селянам?

Не стало Австрії, заснув і наш Союз, а з ним і т-ва. Пробудився Союз аж 1922 р. та якось не міг взятися до роботи. Замісць допомог — довги, замість Австрії — Польща, гніт адміністраційного режіму, некорисні ветеринарні приписи і т. п. До Відня аж два кордони!

Ревізійний Союз взивав т-ва, щоби вони відновили свою діяльність, та вони мов і не чули. Ніхто не їхав на провінцію з рефератами, не скликував загальних зборів заснувших т-в. А самі вони й не прокинулися. Панувало недовіря до Союзу, який (на думку членів) запропастив міліони небіжці Австрії.

У 1924—25 р. Союз проявив деяку діяльність. У 1925 р. збуто всього 4.905 шт. худоби; та це 15 разів менша кількість, порівнуючи з 1911 р. Союз відкрив був на короткий час і мясарню. Він змінює статут, позбувається фізичних членів, покидає комісійну систему збуту, а все це не вратувало його. Не було основного — організованих, свідомих та діяльних низів! У 1927 р. Союз збанкротував неславно, а кооперативна преса не висвітлила цього факту. Ходять неправірені чутки про Союз та ніхто їх не спростовує, не вияснює.

Були спроби кооперативного збуту худоби на Буковині (перед війною) та на Закарпатській Україні (по війні). Та й там тепер — нічого не

---

[1]) ГКЧ. 1925, ч. 21, ст. 4. [2]) ГКЧ. 1926, ч. 43, ст. 1.

мав. Мертвеччина у кооперативному збуті худоби на всій Західній Україні у широкому розумінні. Як вийти з цього становища і що робити далі, про це говориться мало.

Цей огляд склав я на підставі розкиданих відомостей у кооперативній пресі. Мені тяжко було з Чехословаччини зібрати всі відомости. У свойому огляді я старався поставитися критично до минулих помилок, щоби вони більше не повторялися. Буду вдоволений, коли знавці справи доповнять мої думки. Через критику минулого — до кращого майбутнього! *Інж. І. Прокопів.*

З життя української кооперації.

Борги в нашій кооперації.

Болючим питанням в нашій кооперації є справа боргів. Стремлінням кооператорів в тім напрямі є зовсім зліквідувати, а в найгіршім разі обмежити борги в кооперативах до мініма. Щоби представити наглядно стан боргів в нашій кооперації І. і ІІ. степепя, наводимо таблиці, з котрих легко можна виробити собі образ про розміри розборгування в кооперації.

Табл. 1. Госп.-споживчі кооперативи І. ст.

Рік	Кількість кооп.	Власне майно	Запас			Довжники товарові	Відношення боргів в %% до	
			Товарів	Продуктів	Разом		Власного майна	Запасу тов. і прод.
1925	789	933.518·73	1,178.498·88	34.814·39	1,212.413·27	332.846·67	34,6	26,6
	на 1 кооп.	1.183·2	1.493·6	44·1	1.537·7	409·2		
1926	1059	1,282.609·26	1,705.946·80	82.268·22	1,801 215·00	907.945·62	70,8	50,4
	на 1 кооп.	1.211·1	1.620·3	80·5	1.700·8	857·4		
1927	1396	2,117.195·77	2,419.008·57	147.257·20	2,566.265·77	1,500.212·75	70,9	58,5
	на 1 кооп.	1.516·6	1.732·8	105·5	1.838·3	1.074·6		

Табл. 2. Міські споживчі кооперативи.

Рік	Кількість кооператив	Власне майно	Запас товарів	Довжники товарові	Відношення боргів в % % до	
					Власного майна	Запасу товар.
1925	26	86.354·60 3.321·3	129.930·46 4.997·3	24.943·00 959·3	28,9	19,2
1926	20	92.944·78 4.647·2	135.299·43 6 764·9	60.541·22 3.027·0	65,1	44,7
1927	36	128.265 14 3.562·9	255.475·44 7.096·5	134.267·48 3.729·6	104,7	52.5

Щоби здати собі справу, в якій мірі є розборгований товар, мусимо навести деякі цифри, що могли би служити для порівнання. В нашім випадку наводимо білянсові цифри власного майна і запасу товарів.

В таблиці 1 під рубрикою 3 бачимо постійний зріст власного майна в господарсько-споживчих кооперативах. З 1.183·2 зл. 1925 р. підноситься власне майно до 1.211·1 зл. 1926 р. і до 1.516·6 зл. 1927 р.

Рівнож запас товарів подибуємо з року на рік більший. З 1.537·7 зл. 1925 р. підноситься запас товарів в 1926 р. до 1.700·8 зл., а в 1927 р. до 1.838·3 зл.

З порівнання рубрики 3 і 6 бачимо, що запас товарів все є більший від власного майна; значить, кооперативи орудують і чужим капіталом, згл. кредитом.

В табл. 2., де представлені ті самі дані з міських споживчих кооператив, бачимо лише з року на рік зріст запасу товарів; натомість зріст власного майна в 1927 р. заломлюється. З 4.647·2 зл. 1926 р. зменшується воно до 3.562·9 зл. 1927 р. Зате і в однім і в другім типі кооператив зауважуємо постійний зріст товарових довжників. Товарові довжники господарсько-споживчих кооператив підлізли з 409·2 зл. 1925 р. до 1.074·6 зл. 1927 р., а в міських споживчих з 959·3 зл. до 3.729·6 зл. на 1 кооперативу!

Відношення боргів до власних фондів стало зростає і в 1927 р. в госп.-споживчих кооперативах дійшло до 70·9%, а в міських споживчих борги переросли розмір власних фондів і виносять 104·7% власного майна.

Рівнож зауважено сталий зріст боргів у відношенні до запасу товарів. В 1927 р. більше ніж половину запасу товарів розборговано, бо в госп.-спож. 58·5%, в міських 52·5%. Перед трома роками було це відношення куди краще, бо в госп.-спож. кооперативах було розборговано округло 1/4 запасу товарів, в міських округло 1/5. Замісць того, щоби обмежувати розборгування товарів, бачимо з року на рік поважний зріст боргів. Не думаємо розводитися над шкідливістю товарового кредитування. Вже рочдельські піоніри поставили ясну засаду, що товар у споживчій кооперативі продається тільки за готівку. Рівнож не входимо в причини розмірів боргів, чи це явище походить зі злої організації, чи з убожіння села, чи з браку кредитових кооператив і ин.

Будучи сама по собі шкідливою, система кредитування стає просто небезпечною, коли розмір уділеного кредиту переступає розмір власного майна кооперативи. Ми вже сказали, що в госп.-спож. кооперативах розборговано товарів до 70·9%, в міських до 104·7% власного майна.

Для ще переглянднішого образу наводимо зріст власних фондів і товарових довжників. Коли візьмемо суму власних фондів одної кооперативи в 1925 р. за 100 одиниць і рівнож за 100 суму розборгуванвя товарів, то одержимо слідуючий образ:

Рік	Господарсько-споживчі кооп-ви		Міські споживчі кооперативи	
	Власне майно	Довжники	Власне майно	Довжники
1925	100	100	100	100
1926	137	281	107	243
1927	227	464	148	538

З наведених чисел видно крайньо некорисний зріст довжників у відношенні до зросту власного майна. В господарсько - споживчих кооперативах зріст довжників є округло два рази більший, ніж зріст власного майна; в міських споживчих зріст довжників перевищує округло чотири рази зріст власних фондів в 1927 р. Це невідрадне явище є крайньо некорисне в нашій кооперації і треба найти спосіб, як би без шкоди для кооперації і для її членів вибрести, вийти з того положення.

Стан розборгування товарів в порівнанні до власних фондів представляється ще гірше у Повітових Союзів Кооператив. Табл. 3.

Табл. 3. Повітові Союзи.

Рік	Кількість ПСК	Власне майно	Запас			Довжники товарові	Відношення боргів в %% до	
			Товарів	Продуктів	Разом		Власного майна	Запасу товар.
1925	23	60.859·44	339.176·60	3.530·89	342.707·49	168 555 02	277,0	49,2
	на 1 ПСК	2.646·0			14.900 3	7.328·5		
1926	25	148.650·61	563.819·78	14.640·12	578.459·90	214.640 99	144,4	37,1
	на 1 ПСК	5.946·0			23.138·4	8.585 6		
1927	26	351.999 61	1,030.809·05	18.215·53	1,049.024·58	496 851·53	141,1	47,4
	на 1 ПСК	13.538·4			40.347·1	19.109·6		

Як видно з таблиці (3), розборговано в ПСК товарів на 141·1% власного майна. Але бачимо тут відрадне явище, що відношення це значно покращало від 1925 р., коли було розборговано товарів на 277·0% власного майна. Рівнож відношення розборгування до запасу товарів є далеко менше, ніж в кооперативах І. ст. і виносить 47·4% проти 58·5% в госп.-споживчих і 52·5% в міських споживчих.

Куди краще, ніж в кооперативах І. ст., виглядає відношення власного майна і боргів в ПСК.

Коли, як це ми робимо вище, візьмемо стан власного майна і боргів з 1925 р. за 100, то дістанемо образ:

Рік	Власне майно	Довжники
1925	100	100
1926	244	127
1927	578	294

Бачимо тут зовсім відмінне явище як в кооперативах І. ст. Власне майно зросло кругло два рази скорше, ніж стан довжників.

Дещо інакше представляється справа боргів в молочарсько-споживчих кооперативах. Табл. 4. (див на стор. 313).

В молочарсько-споживчих кооперативах розборговано в 1927 р. товарів на 60·7% власного майна. Коли візьмемо під увагу те, що з того 10% становлять зачети на молоко, то всього 50·7% власного майна розборговано товарами, проти 70·9% в госп.-споживчих і 104·7% в міських кооперативах. За те розборгування товарів в порівнанні до запасів товарів є 12 разів більше від самого запасу. Це можна пояснити тим, що в молочарсько-споживчих кооперативах береться на борг на рахунок молока, котрий що місяця ліквідується. Замітний є в молочарсько-спожив-

Табл. 4. **Молочарсько-споживчі кооп-ви.**

Рік	Кількість кооп.	Власне майно	Запас				Довжники			Відношення боргів в процент. до	
			Товарів	Продукт.	Молоч. продукт.	Разом	Товарові	Молоч.	Разом	Власного майна	Запасу товар.
1926	182	457.009·25	315.073·28	11.798·24	32.158·18	360.029·70	180 789·25	87.643·02	268.432·27	58,7	74,5
		2.511·0	1.736·7	64·8	176 7	1.978 2	993.3	481·6	1 474·9		
1927	276	902.272 48	38.016·58	501.988·63	43.558 81	583.564·02	456.977·92	90.958·78	547.936·70	60,7	93;9
		3.269·1	137·7	1.818·8	157·9	2·114 4	1 655·7	329·6	1.985·3		

чих кооперативах високий запас продуктів. Запас той виносить тут 1,818·8 зол. на 1 кооперативу, проти 105·5 зл. в госп.-спож. кооперативах.

З наведених таблиць видно, що розборгування товарів в наших кооперативах є на загал дуже велике. Явище це тимбільше невідрадне, що з боргів тих користають на половину нечлени!

Завданням кооперативних робітників є в інтересі української кооперації і її членів позбутися боргів. Не є це неможливе, як показує започаткована в тім напрямі акція інсп. РСУК т. Капусти у його районі. Помічною стане тут також акція організації і розбудови кредитових кооператив.

Ол. Охрим.

З кооперативного світа.

Продаж на кредит в споживчій кооперації Бельґії.

Система продажі на кредит займає все більше й більше місця в американській торгівлі. Вона вже непокоїть економістів силою своїх розмірів.

Між тим безперечно продаж на кредит — коли вона практикується в скромних розмірах — представляє неоспоримі вигоди як для покупців, так і для продавців. Ці вигоди такі непереборимі, що анґлійські і німецькі кооперативи — так від початку стислі в продажі за готівку — переступили цей приціп принаймні що до певного роду предметів першої потреби, але лише довшої консервації, як умеблювання, постільні річи ітп.

І ось бельґійська кооперація рішуче ступила на цей шлях тому, що Кооперативинй Союз в Льєжу[1]) завів у себе продаж на кредит.

---

[1]) Головне місто провінції тієї ж назви в південній Бельґії, осередок високо розвиненої культури і промисловости.

Чим є цей »Союз Кооператив«? Це є обласна філіяльна кооператива, якої діяльність розтягається на третину Бельгії. Її місцем осідку є Льєж, 26 rue Saint Lambert.

Вона повстала наслідком фузії більшости кооператив названої області. Перед війною, кожна місцевість льєжської округи, навіть найменша мала свою кооперативу. Її район був обмежений рівнож як і її можливости. Супроти всіх зусиль деяких кооператорів, спроби концентрації кооперативних сил не уставали. Скорше противне сталося правдою. А саме: Льєжська »Народня Кооператива« — колиска теперішнього »Кооперативного Союзу« — була перед війною в тяжкій ситуації. Вона піднеслася дякуючи зусиллям кооп. товариств району і тим самим фузіям кооператив району стала на порядку дня.

Нараз вибухла війна і область була занята ворогом. Деякі кооперативи були розграбовані, другі спалені, а особливо під впливом окупації харчування населення ставало все більш тяжким. Щоб усунути ці труднощі »Народня Кооператива« в Льєжу перетворюється в кооперативну гуртівню, котра заосмотрювала в предмети споживи протягом війни инші кооперативи району. Це нове товариство називалося тоді »Кооперативний Союз льєжської провінції«. Воно одержувало, дякуючи енерґії і відданости справі кооперативних робітників, богато товарів першої потреби — включно до голяндського хліба — і перешкодило вивозові багатьох бельґійських споживчих продуктів до Німеччини.

Рік по окупації дорожнеча сильно зросла. Коли масло дійшло до недосяжних цін, мешканці заміняли його »сиропом« або яблучною мармелядою, котрих ціна ступила до гори також в неймовірний спосіб. Тоді »Коперативний Союз« закупив сиропярню в Мітеру і виробляв у великій кількости той »сироп«, конфітури і штучний мед, котрі продавав дешевше, як у приватних купців.

Скоро Кооперативнй Союз дав доказ такої щасливої ініціятиви, що від 1917. р. адміністраційні ради кооператив округи ухвалюють їх фузію з названим товариством.

Ось підсумки кооперативного руху у Вальонії у ті ріжні епохи.

	1914	1916	1928
Маґазинів	113	161	282
Членів в них	26.230	38.185	71.700
Уділовий капітал	1,335.335	1,374.328	7.500.000
Обороти	15,817.000	18,818.973	270,000.000

Кооперативний Союз розгорнув свою чинність на 220 громад. Він має 16 пекарень, які випікають річно 22 міліони кґ. хліба, 5 різень, маслярню, паларню кави з місячною продукцією 50.000 кг., 2 млини на ячмінь, фабрику медівникових виробів. табачну фабрику, друкарню і тартаки.

Він заснував в Мішеру ряд кооперативних робітень, де виробляються чеколяди, цукорки, конфітури, сиропи, овочеві консерви, муштарди, марґарина, мило, обува, предмети для удержування останньої ітп. Ці робітні згодом перейшли від нього до Загального Стоваришення бельґійських кооператив.

Кооперативний Союз провадить тзв. каси солідарности, котрі від 1918 р. до 1928 р. видали підмог на 11,692.248 франків. Його каса ощадности одержала за той самий час на ощадностеві вкладки 74,500.000 франків. — Він має 282 склепів, крім того 28 спеціяльних і краєвих мага-

зинів та сотку »Народніх домів«, де по традиції працюють з кооперацією робітничі партії і синдикати (проф. спілки — Ред. К. Р.).

Наслідком того Кооперативний Союз в Льєжі переводить справжню контролю цін в цілій окрузі. Ця контроля простягається на провінції Льєж, Лємбурґ, Брабан, Люксембурґ, Намір і Данвер.

З огляду на це не має нічого надзвичайного в тому, що Союз пильно дбає за підсилення своєї діяльности, доставляючи своїй клієнтелі предмети умеблювання, сипяльні потреби, предмети домашнього господарства ітд. Членами Союзу є в більшости робітники, тому Союз, допускаючи продаж на кредит деяких товарів, прихилився тільки в бік вигід для робітників.

Організація кредиту. В момент, коли цей кредит був заведений, адміністраційна рада настояла на необхідности підсилення продажі за готівку продуктів біжучого денного спожиття. Цього додержувалися дуже пильно. Як-що тут й практикувався кредит, то лише за повним персональним ризиком і відповідальністю керівників. Само товариство про це не знало. Воно допускало продаж на кредит лише винятково для вище згаданих предметів і єдино з метою дисціплінувати членів і попередити надмірні зиски певного роду комерсантів, котрі змушують платити собі дорого за кредити, що вони уділюють при продажі товарів довшої консервації. Рада Союзу хоче таким чином облегчити і інсталяцію дом. господарств молодих людий, щоб цим паралізувати підприємства тзв. робітничих готелів: правдивих розсадників розпусти і алькоголізму.

Завдання означування висоти кредиту припадало керовництву кожної філії, під контролею адміністраторів місцевої кооперативної секції. Окрім того, в разі купівлі на кредит, беруться такі поруки: покупець мусить заплатити при відпущенні йому товару одну пяту частину вартости товару і зобовязується заплатити цілість місячними ратами на протязі що найбільше двох років. Довжні суми опроцентовуються тільки на 5%. Безперечно це не є надмірний відсоток. Ціни на річі, продавані на кредит, є тіж самі, що й при продажі за готівку. Дружина покупця-позичальника через свій підпис солідарно поділяє відповідальність за накуп свого чоловіка. Вони разом з тим зобовязуються не продавати і не заставляти відпущених їм на кредит річей, поки ці останні не будуть сплачені. Більше того всі ці річи мусять бути обезпечені в кооперативнім асекураційнім товаристві »Провидіння«.

»Кооперативний Союз«, здається, повинен-би був посилити поруку що до цієї продажі на кредить і вимагати, приміром солідарної ґарантії двох членів товариства, несучих відповідальність за заплачення вартости відпущених на кредит річей. Але управа вважає таку запоруку зайвою, довіряючи порядности самих членів і їх високій свідомости. Судячи по кількости молодих домашніх господарств, що повстають в його окрузі, Кооперативний Союз вважає, що він може досягти в цій новій области збільшення оборотів на десять міліонів.

А. Доде-Бансель[1])
(пер. *В. Л.*)

---

[1]) Автор надісланої для „Кооп. Республики« статті А. Daudet-Bancel є почесним секретарем Центрального Союзу споживчих союзів Франції та членом Найвищої Кооперативної Ради в Парижі.

Кріза у сільській кооперації Німеччини та наука з цього для нас.

Кооперативний світ з великим жалем слідкує за подіями, що відбуваються у сільській (кредитовій і с. господарській) кооперації в Німеччині. Ці події є: ліквідація Райфайзенського Банку, одинокого досі загально-державного (не провінціонального) коопер. банку і заходи Пруської каси біля розтягнення далекойдучої контролі а фактично кураторі над кредитовими і с. господарськими кооперативами. Ці події не є наслідком якоїсь одної причини; ряд обставин збігся на те, що сільська кооперація у Німеччині опинилася у тяжкій ситуації.

Передовсім загальна кріза хліборобської продукції, яка давить німецьке сільське господарство уже від ряду літ. Рільне господарство у Німеччині, а головно великої власности, не рентується — про те вже не має сумніву, це признають уже неоднократно і нехліборобські круги устами своїх відповідальних людей і органів. Свідчить про те наглядно зростаюча задовженість хліборобських підприємств, особливож лятифундіяльних на Сході (Поморя Сх. Пруси, Шлеск, Мекленбург). На 31. жовтня 1927 загальна задовженість с. господарства досягла суми 10,4 міліярдів марок, (хоч війна очистила усі гипотеки) За один рік 1927 прибуло нових довгів на 1.100 міліонів м. (в тім 600 міліон. гіпотечних). З огляду на те, що стопа відсоткова тепер значно вища, як до війни, загальна сума відсоків, яку тепер платить рільництво, е вже вищою від довоєнної суми відсоткового обтяження. Так швидко поступила »відбудова«, коли так можна висловитися, довоєнного задовження села. Що при тім страждає більш велика власність, як дрібна, це явище природнє і воно підтверджує також розвиткові передвоєнні тенденції[1]).

Таким чином кріза німецького сільського господарства є перш усього »крізою задовжености«[2]). Через те, що кредитовцем є, крім приватних банків, кредитова кооперація, сталося, що кредитові кооперативи розборгували свої ліквідні засоби, боржники не вивязуються, як слід, зі своїх зобовязань і самі кооперативи увійшли теж в крізу, яка у них носить характер — крізи ліквідности. Серед таких умов виникло питання про яке говоримо.

Що торкається спеціяльно крізи і початої ліквідації Райфайзенського Банку, інституції, що була фактично заснована ще самим Райфайзеном (як »Найвідська каса«) то тут грав ролю ще другий фактор, той самий, який на передодні війни привів до упадку другий великий банк сільсько-господарської кооперації — банк Reichsverbandy — конкурента Райфайзенського Союза. Це була нещасна забаганка — робити »люкративні« інтереси (грішми, складеними союзними кооперативами). Як дізнаємося посередно з енунціяції »Landw. genossenschaftsblatt« (орган Райф Союза) N-r 8/29, інтереси ці не зупинилися навіть перед торгівлею кораблями та довели до кругло 50-міліонової страти і арештування виновників цеї легкодушности із складу дирекції Райф. Союза. Справа ця тягнеться вже пару літ, бо союзні кооперативи, традиційно вірні своїй централі, все таки не хотіли допустити до ліквідації Банку і втрати самостійности райфайзенського руху. Але загальна фінансова скрута і кріза сільського господарства добили Райфайзенський Банк; як дізнаємося зі згаданої вище енунціяції, Пруська Каса Кооператив (офіційна інституція), цей традиційний ворог незалежного кооперативного руху і спеціяльний антагоніст райф. банку, дістала від уряду припоручення покрити страти банку, себто перевести його санацію. Одночасно Пруська Каса наказала Райф. Союзові обєднатися зі своїм конкурентом — державним Союзом с. господ. кооператив (з азівським Reichsverband ом). Умова про злиття вже вироблена і жде тільки на паралельну апробату з боку поликаних органів обох Союзів.

Так пімстилося на великій і старій організації — легковаження теоретичних засад кооперації; до того довела її некооперативна погоня за »інтересами« взагалі; на такі експерименти може

[1]) М. Розенфельд у 6 томі »Аграрних проблєм«, вид. Міжнар. Аграрного Інституту, Москва 1926.

[2]) Тягар відсоткового обтяження тим більший чим більший розмір с. господарського підприємства. На 1 гектар управної площі припадало тих тягарів (у Східній Німеччині) в р. 1925/26:

при господар.	1 — 20	гектар.	29,1	мар.
»	»	20 — 50	»	27,2	»
»	»	50 — 100	»	30,8	»
»	»	100 — 200	»	39,0	»
»	»	200 — 400	»	43,7	»
»	»	поверх 400	»	36,0	»

собі евент позволяти приватна акційна спілка, та в ніякому разі не кооперація, установа що береже дрібні капітали міліонів членів.

Пригадуємо на цьому місці, що ця-ж сама погоня за інтересами убила свого часу згаданий вище банк »Reichsverbandy«; там в гру входила спекуляційна торгівля ґрунтами. Також чимало народніх банків системи Шульце у Німеччині зійшло на манівці і потерпіло невдачі.

Це свідчить, яку величезну вагу належить привязувати до впоювання в душі кооперативних робітників справжніх кооперативних засад (цієї »теорії«, яку і в нас ще так часто легковажать ті, що її не знають).

Але не добре стоять справи і в самій Пруській Касі. І вона терпить від неліквідности в наслідок надмірного розкредитування фондів; виявилося, що головною опікою каси тішилася велика земельна власність, а ця якраз тепер відчуває найбільші фінансові трудноці. На цім тлі прийшло навіть до крізи в проводі каси: Пруське правительство зняло з посади предсідника каси п. Земпера і назначило на його місце п. Кенплєра. Кенплєр у специяльному інтервю виклав свою програму, яка стремить в основі до розтягнення більшої контролі над способом уділювання кредиту кооперативам, що кредитуються у Пруській Касі. Сама Пруська Каса має бути перемінена на щось в роді акційної спілки, причім більшість акцій буде в руках пруського уряду. Пр. Каса буде стреміти з гори до реорганізації кооперативного апарату, до »поборювання паралєлізму в роботі на місцях« (очевидно до фузіонування кас в одному районі і под.). С. г. кооперація Німеччини підняла голоси протесту проти »встрявання урядових чинників« у її незалежність, дехто навіть охрестив пляни Кенплєра як »холодну соціялізацію сільського господарства«, одначе годі повірити в успішність опозиції, коли с. г. кооперативи фактично є в руках пруської каси через заборженість.

Так стоять справи у Німеччині. Вони вказують на ненормальности, які мусять виникати тоді, коли кооперація не розбудовує власної фінансової бази і дає себе зловити на легку по формі але небезпечну по змісту кредитову залежність від офіційних чинників. *К. К.*

Господарська хроніка.

Грошевий ринок

Курс доляра і инших валют. В часі від 17 до 22 червня б. р. початково стримана тенденція набирає поволі міцнішого характеру. Курси чужоземних валют виказують поліпшення; це відноситься до всіх валют з виїмком італійських лір, які знижкували.

Доляр Північно-америк. сполучених держав коштував в готівкових оборотах на приватному ринкові від 8·88¼—8·88 золотих. Обороти невеликі.

За девізи (закордонні векслі) платилося у Варшаві в злотих:

Д е в і з и:	найвищ.	найнищ.	18.V.1929
Англійські фунти штерлінгів (за 1 ф.)	43·24½	43·23¼	43·23¾
Швайцарські франки (за 100 фр.) . .	171·65	171·51½	171·65
Французькі франки (за 100 фр.) . . .	34·88½	34·86½	34·88½
Чеські корони (за 100 кч.)	26·41	26·38½	

Золотий карбованець впав в ціні до 4·58 зл.

Товаровий ринок.

Гуртові ціни за головні збіжа на визначніших світових ринках (біржах) в часі між 9. VI. — 25. VI. 1929 р. в долярах за квінтал (q):

	Пшениця:		Жито:	
	9-15.VI	16-22.VI	9-15.VI	16-22.VI
Берлін	5·05	5.13	4·49	4·54
Гамбург	4·28	4·46	3·96	3·91
Чікаго	4·00	4·11	—	3·33
Ліверпуль	4·92	4·92	—	—
Новий Йорк	4·39	—	3·73	—
	Овес:		Ячмінь:	
Берлін	4·37	4·36	—	—
			4·27	4·27 (зв.)
Гамбург	3·52	3·47	3·81	3·75 (бр.)
Чікаго	3·22	3·24	2·52	2·55 (зв.)
Ліверпуль	4·64	4·64	—	—

Як бачимо, на світових збіжевих ринках після знижки настуиив в другій половині червня поворот до цін з кінця травня б. р., цебто прийшла підвишка, не всюди одначе певна і однаково сильна — сильніша в Европі і слабша в Америці. Рівень цін пшениці в порівнанні до инших років утворився пересічно в послідньому часі нищий, але він є ще вищий від цін передвоєнних. Завдячується це доброму врожаю пшениці в Америці і нормальному в Европі за минулий рік. — На ціни жита вже від довгого часу має вплив пшениця в напрямі зниження цін за жито на всіх світових ринках з виїмком Берліна, де рівень цін є високий і стало підноситься під впливом охоронних митних заходів держави.

На польських краєвих біржах рух цін в часі від 9. VI — 22. VI. 1929 р. представляється слідуючо (в долярах за квінтал — q):

	Пшениця:		Жито:	
	9-15.VI	16-22.VI	9-15.V	16-22.VI
Варшава	5·26	5·39	3·36	3·31
Познань	4·90	5·03	2·97	2·96
Львів	5·41	5·38	3·30	3·14
	Овес:		Ячмінь:	
Варшава	3·28	3·22	2·97	2·97 (зв.)
Познань	2·93	2·97	3·14	3·14 (зв.)
Львів	2·79	2·84	2·74	2·64 (зв.)

До кінця червня на польських ринках тривала для жита дуже слаба тенденція наслідком великої подачі цього збіжа. Нотовані час від часу звижки були хвилевими реакціями біржі і до оживлення не доводили. Обороти були дуже малі. В краю надто великий надмір жита, що знаходиться в посіданні приватних власників та у державної збіжевої резерви. Питання, що робити з цим хлібом — майже не до розвязання. Знесення вивозового мита прийшло трохи запізно і зістало без впливу на сітуацію. Не зважаючи на знесення вивозового мита, експорт жита з Польщі відбувається в дуже малому розмірі з за великої тісноти на ринках збуту і тому за неспріятливої конюнктури цін за кордоном, а в останньому часі він майже цілковито припинився. Збіжева резерва держави і тут виявляє властиву їй бюрократичну млявість і нерухливість, задержуючи в своїм посіданні величезні запаси жита. — Пшениці на ринку й далі бракує. Ціни підносяться доволі швидко. Знесення обмеження перемолу пшениці збільшило попит на нюю та підігнало зі свого боку ціни до гори. Розпіпяття цін жита і пшениці непомірно високе.

Овес піднісся в ціні мабуть в звязку з дозволом міністерства торговлі і промислу — правда ще не зреалізованим — на вивіз за кордон 25 тис. тон вівса. Вивозове мито на овес, зістало з днем 1 липня також знесене, бо в краю нагромадилися поважні його запаси. Хто попікся на гарячій воді, дує і на зимну. Ціла політика »знесення, усунення«, здачі статистичних позицій в регулюванні оборотами збіжем і т. под. набирає вже ознак панічности. Етатизм поволі виходить з моди.

На ячмінному ринку не заходили жадні зміни.

Мука. Для муки тенденція на загал була стримана, але що до пшеничної — то позначилося деяке заінтересування.

Нотовано в днях 17—22 червня б. р. за 100 кг в злотих:

	Мука	
	пшенична 65%:	житня 70%:
Варшава	70·00—75·00	42·00—43·00
Познань	66·00—70·00	40·25 —
Львів	74·00—75·00	45·00—46·00

Каша. В торгівлі застій. Обороти мінімальні. Нотовано у Варшаві 22. VI. 1929 р. за 100 кг в гурті,. льоко стація заладування в злотих:

Ячмінна	І. гат.	55·5—	ІІ. гат.	48—52
Перлова	А	68—75	В	— —
Гречана палена		66—69	біла	68—72
Краківська	І. гат.	100-135	ІІ. гат.	90-100
Пшоняна	І. гат.	80—90	ІІ. гат.	75—80

Фасоля. Дня 22. VI. 1929 р. за 100 кг платилося у Варшаві при гуртовій продажі в злотих: білої фасолі 114—120, цукрової фасолі 135—150. Ціни нищі, як в попередньому місяці.

Паша. В днях 17—22 червня 1929 р. платилося за 100 кг в злотих:

	Сіно	
	солодке	квасне
Люблин	16·00—17·00	8·00—9·00

	I сорт	II сорт
Львів	12·00—12·00	8·00—10·00

Солома

	рівна	мята
Люблин	12·00—12·50	10·00—10·50
Львів окладова	7·00—8·00	

Макухи льняні у Варшаві дня 22. VI. 1929 р. 43—45 злотих за 100 кг.

Ґрис. У Познані за 100 кг (22. VI. 1929) в злотих: пшеничний 20·00—21·50, житній 18·50—19·50. У Львові пшеничний 15·25—15·75, житній 14·75—15·25.

Солонина. У Варшаві 22. VI. 1929 р. за 1 кг. в злотих — в гурті: краєвий смалець 4·—, краєва солонина 3·80; американський смалець 3·55, американська солонина 3·40.

Худоба і мясо. В половині червня ціни на ринку підпали значному ослабленню. Знижкова тенденція заповідається як надто тривала і задержиться аж до початку жнив.

Ціна за 1 кг живої ваги дня 15. VI. 1929 в злотих:

	Воли:	Корови і Ялівки:	Телята:
Познань	130—168	70—160	120—200

Ціни на безроги в Познані в злотих за штуку: понад 100 кг живої ваги. вигодувані 236—240; повномясні вагою 120—150 кг. — 226—232, від 100 до 120 кг. — 218—224, від 80 до 100 кг. — 210—216; мясисті понад 80 кг. — 196—204. Торг спокійний.

Мясо. У Варшаві нотовано за 1 кг. в злотих: волове 2·40—3·00, телятина 2·00—2·80, свинина 3·00—3·40.

Яйця. Сучасне положення (15-31. V. до 1-15 V. 1929) на світовому яйчарському ринкові значно ріжниться від положення в тому часі в попередніх літах. Ціни удержуються на високому уровні і вже майже нема надії на їх обниження. Холодильники, в країнах імпортуючих яйця, законсервовували тільки незначну кількість товару, бо все чекали на знижку цін. Країни експортуючі яйця проводять жваву консервацію у себе дома. Радянський Союз в цьому році дуже мало яєць подав на ринки, що не могло не відбитись на загальному положенні цих ринків.

Лише в кінці травня зявилась була на світових ринках більша кількість товару, в звязку з чим панувала знижкова тенденція і деякі ринки, як наприклад англійський, переживали депресію. Але вже в половині червня майже на всіх ринках довози зменшились і ціни пішли вгору.

Німеччина. Ринок оживлений, ціни підносяться, товар головним чином йде до холодильників, привози з Рад. Союзу порівнюючи малі, в половині червня нонтовано на берлінському ринкові в перемінах за штуку франко вагон Берлін: німецькі питні (Trinkeier) важчі за 65 гр.—13, німецькі свіжі важчі за 65 гр—12½, данські і шведські 18 лб. —13½, голяндські і белгійські 68 гр— —11½—12¼, російські більші 9½—10.

Англія. Привіз яєць зменшився, ціни піднялися на всі сорти без винятку, трансакції відбуваються досить жваво, в шілінгах і пенсах нотовано за 120 штук: англійські 12/6 — 16/6, данські 12/3—14/3, голяндські бронзові 13/0— —14/9, польські блакитні 8/9—9/0, польські червоні 8/0, російські 8/0—9/3.

Голяндія. На яйчарському ринкові значний рух при доброму попиті з боку заграничних покупців, нотовано в фл. за штук 5—7.

Данія. Має добрий попит з заграниці, нотовано в кр. за 1 кільограм 1 20.

Польща. В звязку з загальним зменшенням продукції в краю привіз товару зменшився, але відбувається дуже регулярно при сприятливій погоді, яка в останньому часі панує. Попит з заграниці добрий, ціни залишаються на високому уровні, місцями мають тенденцію до піднесення.

Львів. Торговля оживлена, за скриню яєць в 1440 штук сорт 45/48 і 48/50 кілгр. платять дол. 23·25—23·50.

Станиславів. При доброму попиті і майже не змінених цінах за скриню в 1440 орігінального товару платять золотих 180—190. Пересвітлений експортовий товар льоко границя, дол. 25—26.

Тернопіль. Добрий попит зі сторони заграничних холодильників, за скриню в 1440 штук неперобленого товару платять золотих 196; товар експортовий льоко границя дол. 25·50—26.

Варшава. На яйчарському ринкові спокійно, за неперероблену скриню в 1440 шт. платять зол. 200—215.

Масло. На ринку подача і довіз великі. Ціни обнизилися в середньому на 15%.

Торговельний білянс Польщі. Після обчислення Головного Статистичного Уряду торговельний білянс за травень б. р. представляється так: Привезено до Польщі 484.104 тис. тон за 272.232 тисяч зл. Вивезено за кордон 1.611.89 тис. тон за 226,852 тис. зл. Відємне сальдо (перевага привозу

над вивозом) виносить 45.380 тис. зол. В порівнанні до торговельного місяця наступило незначне релятивне поліпшення, бо вивезено на дещо більшу а привезено на меншу суму золотих.

Хвиля векслевих протестів досягла свого кульмінаційного пункту в травні ц. р., коли осягнено найвищий процент векслевих протестів, а саме 5·72%. В червні хвиля протестів знизилася. Найбільший уділ в деконті займають векслі вовняного промислу та рільничі.

Загальна господарська сітуація Польщі представляється зовсім невтішно. Панує всюди глибока депресія, яка не будить надій на краще. »Інститут бадання конюктури« приходить до такого безнадійно-песимістичного висновку: „**Naogół nie nie należy oczekiwać w ciągu roku bieżącego zagadniczej zmiany na lepsze**". „Konjunkt Gospod". ч. 6 за червень б. р.

Наслідник премєра Бартля п. Світальскі і його міністр фінансів п. Матушевскі розігналися були в початках свого урядування; до дальшеідучих реформ фінансової натури, однак згодом їх розгін став ослабати. Перші реформи стреміли явно до створення в Польщі атмосфери і умов, приваблюючих закордонний капітал до інвестицій в Польщі. Отже підвищено відсоткову стопу, знесено контролю приватних льокат у банках, в дорозі простого розпорядку зменшено оподаткування рент, знесено обмеження вивозу жита і заповіджено далекойдучу реформу податків. Що до цієї останньої, то зі всіх голосів, що далися чути в цій справі, виходить ясно, що зміна має йти на гірше, то значить на ще більше перекинення податкових тягарів з плечий заможніщих на плечі бідніщих. Таку зміну заповіджено що до податку грунтового (сильніще обтяження малих господарств), доходового; а найбільшою уступкою цим разом для купців і взагалі для торговців мала-б бути ревізія податків від оборотів.

Ці всі дарунки і надії на дарунки в користь світа, капіталу і торговлі досі не виявилися як щось, що здібне відразу змінити настрій закордонних фінансістів. В напрямі припливів капіталів до Польщі і досі не слідно ніякого поступу. Підвищення дисконтової стопи до дуже вже напруженого виміру 13% згл. 9% не тільки, як видно з цього, не привабило нікого до інвестування свого капіталу у Польщі, але навіть очевидно пошкодило цій справі, підорвавши довіря загрaниці до стабільности відносин у Польщі. А відома річ, що капітал воліє навіть меншу ренту, але твердо забезпечену. На »легкі зарібки« лакомляться тільки дуже темпераментні підприємці; пересічний фінансіст міжнародного характеру держиться здалека від »екзотичних країн«, як от від концесій у СССР., від Балканів і взагалі всього, що в його уяві ще не закріпило своїх форм. Оминає і Польщу.

До тих »темпераментніших« фінансістів Нового Світу належить п. **Гаріман**: Він нещодавно вицофався із участи у мангановій концесії в Рад. Союзі, побачивши, що надії на надто скорий і легкий заробіток не здійснюються і як пущено чутку пресою, закидає сіти на Польщу. Мавби одержати концесію на елєктрифікацію значної частини Польщі, шляхом використання передовсім водної сили. Говорять про заснування специяльного акц. товариства, з участю в ньому деяких санаційних діячів-економістів. Блищих подробиць ще не знаємо.

З інших фінансових заряджень нового уряду впадає у вічі обмеження інвестицій у міністерстві зелізниць, це йде по лінії прпозицій п. Дювея, який радить менше розбудовувати, щоби таким чином оставало більше капіталу до обороту. Також у інших міністерствах заряджено далекойдучі ощадностеві міри. Отже. як бачимо, уряд приходить до переконання, що треба на довгий мабуть час »притягти пояса«, не піддаючись надіям на чужу поміч. Пищить з цього приводу в Польщі усе, що будувало свої пляни на надіях на поміч з боку держави (субвенції, кредити). Терпить найбільше будівельний рух, а далі очевидно рільництво і взагалі продукція.

Позатим життя не принесло »більших змін«, крім тих хиба, про які звичайно у світовій пресі не пишеться. До тих останніх належить прим. західноукраїнський **передновок**, який цього року прибрав прикріші форми, як давнішими роками. У малоземельного селянства повне вичерпання засобів хліба. Продати нема чого, бо прим, бараболя йде вже навіть по 2-3 золоті за корець (а подекуди як в Журавенщині, навіть по півтора золотого!), так що селяни воліють кормити нею безроги, як дарувати свою працю за безцін (Це

не шкодить, що в Карпатах за бараболю беруть гандлярі по 12 зол.; таку вістку маємо прим. із Лавочного! Ячмінь там йде по 47 золотих! Це свідчить, яке ще велике поле перед українським кооператором в ділянці перекиданнь сільських продуктів з долів у гори з метою зменшення лихви. Гори вже готовляться »сходити на доли«, — вже лаштуються до своєї літньої мандрівки на подільські лани взагалі на доли партії бойківських і гуцульських робітників і робітниць. Але й тут їх не чекають гаразди, бо без своєї професійної організації вони є віддані на безприкладну, просто цинічну експлоатацію. Зорганізувати цей україн. робітничий (властиво заробітчанський) рух, уняти його в певні карні ряди — це є теж першорядної ваги економічна (і разом з тим національна) проблєма; нехай і про те думають кооператори. В першу чергу треба-би навчити наших сільських робітників користати з добродійств колєктивного договору, який діє на даній території. А там прийшлаб і активна участь у заключуванні таких договорів.

Світова кріза в цукроварстві. Ця кріза, започаткована перед л тами, увійшла до доволі гострої стадії, яка прибирає подекуди катастрофальний характер. Вона проявляється в дуже низькому рівені цін на цукор на світових ринках, що провадять трансакції цим продуктом. Безпосередною причиною цінової кризи в цукровому промислі є перепродукція, при чому, як запевняють знавці з промислових кругів, ця перепродукція відноситься не до буракового цукру, а тільки до меленого цукру з цукрової тростини, що росте в заокеанських краях. Висота надпродукції, як виходить з відношення світової продукції до світової консумції, виносить 3.938.0 0 тон за шість років. Другою причиною кризи вважається вперте стремління всіх країв, продукуючих буряковий цукор, до самовистарчальности і практика думпінґу. Це були передовсім европейські держави, які, енергійно підпираючи власне виробництво, обмежували мурами охоронних мит довіз цукру з позаевропейських країн, головно з Куби і Яви. Так виникла відома боротьба буряка з цукровою тростиною на европейському континенті, де з часу війни і повоєнного упадку виробництва встиг заняти майже монопольно домінуючу позицію кольніяльний цукор. Згадана тенденція до витиснення заморського цукру з Европи тільки сприяла поглибленню і загостренню кризи. Нарешті третьою причиною кризи і міліярдових страт великих фірм є брак довіря до продукту, як наслідок біржевої спекуляції і спекуляції на якости товару. Богато солідних фірм, не бачучи кінця і краю катастрофальному станові, цілком відсунулись від трансакцій з цуковим товаром.

І таким чином запаси цукру в цілому світі зростають стало і швидко; річно на яких 10 % (на рік 1928/1929). Правда, світове споживання цукру відсотково є вище від продукції, одначе не остільки, щоб поглинуло цілу надвишку продукції попередніх років.

В Польщі річ представляється, при позірній на зовні подібности до загальної ситуації в Европі, дещо відмінно. В краю так само є надмір цукру, перепродукція. Але тому тільки, що спожиття є дуже низьке і спотребовує трохи більше половини краєвої продукції. В той час, як річний зріст спожиття виносить всього 10·76 %, (за останній 1928/28 госп. рік, продукція збільшилася за той же рік на 24·08 %. В краю мусілиб залишитися т. ч. дуже поважні кількости цукру і він мусівби бути дешевий. Однак так не є. Цукор в Польщі, як відомо, належить до люксусових предметів споживи для богатьох шарів суспільства. Причиною низького проценту спожиття цукру в Польщі є високі ціни на цукор в краю. А це в свою чергу є наслідком думпінґу, який провадить Польща в дуже сумнівній цілі, з метою активізування свого торговельного білянсу. Тим способом вона коштом споживачів покриває страти на цуквові в закордонній його продажі. Про опанування внутрішнього ринку та про піднесення краєвої консумції вона і не думає, не розглядаючи взагалі справи під кутом інтересів споживача, тільки все, як досі було, задивляючись на справу з точки погляду інтересів продукції та уроєних фікцій про поправу торговельного білянсу. Цукроварські сфери (власники цукроварів) теж дивляться крізь призму своїх інтересів і бачуть розвязання кризи в дальшому піднесенні цін на цукор в краю та вперто і сліпо домагаются цього при очевидній шкідливости і безглуздости цього домагання в загальній політиці думпінґу.

З преси.

Погляд польських аґрарних кругів на етатизм. До пекучого в Польщі питання про безпосереднє вмішування держави у господарське життя в ролі підприємця (т. зв. етатизм) ми досі чули вже погляди як прихильників такої системи (тих, що є тепер хвилево при кермі уряду), так і виразних її противників (з кругів промислу і торговлі). Тільки аґрарні круги казали довго чекати на себе. В квітневому числі »Rolnik Ekonomista«, орґану польських великовласницьких професійних Союзів пише на цю тему W. Wakar. Він застерігається проти скрайного індивідуалізму у господарстві, визнаючи вагу держави як реґулюючого речника. Характерні під цим зглядом слідуючі уступи статті:

»W ten sposób zbliżenie państwa i jednostki w zakresie działalności gospodarczej nastąpiło obustronnie. Społeczeństwo czyni odpowiedzialnym rząd za ceny i stan produkcji... Gospodarstwo narodowe zaczyna więc być identyfikowane z państwem. Nawet w gospodarce ściśle prywatnej zaczynają być podkreślane momenty społeczne, to znaczy przedsiębiorca uważa się za sługę społeczeństwa, państwo zaś świadomie wpływa lub wpływać usiłuje na podział bogactwa narodowego z jednej strony (np. świadczenia społeczne), z drugiej zaś podział sił gospodarczych pomiędzy różnemi dziedzinami produkcji i wymiany. Rząd więc jest dzisiaj organizatorem pracy gospodarczej narodu. — Jeżeli mamy nazywać to etatyzmem, to taki etasyzm albo niema w społeczeństwie przeciwników albo też ci przeciwnicy są już za burtą nawy dziejowej... Bynajmiej nie dążymv do zdania na łaskę egoizmów ekonomicznych — zasobów kraju, rozwoju gospodarczego i kierunków wytwórczości, uważamy to bowiem za wartości narodowe, które powierzamy do strzeżenia i regulowania rządowi«.

Nie możemy jednak pojęcia państwa zamykać w rządzie ani w elicie społeczeństwa, mającej nań wpływ bezpośredni. Skoro więc, jak wskazywaliśmy, uspołecznienie gospodarstwa narodowego ustępuje obustronnie, to znaczy zarówno w rosnącym wpływie rządu, jak w rozwoju funkcji społecznej poszczególnego przedsiębiorstwa, błędem byłoby ich przeciwstawianie sobie albo ich wzajemne zwalczanie się...«

»...Złym i szkodliwym jest nastrój, przy którym identyfikuje się państwo z rządem, a naród jest traktowany jako niezróżniczkowana masa rządowa, zwłaszcza zaś w tym zakresie gospodarczym. Nie szczędziliśmy wyżej uwag krytycznych w stosunku do obecnego stadjum organizacji wielkoprzemysłowej. Nie znaczy to jednak, że przedsiębiorstwa rządowe stoją od niej wyżej. Podział funkcji gospodarczych narodu musi uwzględniać konieczność i potrzebę obu systemów i przeprowadzony być na podstawie kryterjum praktycznego celowości narodowej«.

»... Złe są przywileje przedsiębiorstw państwowych, uwalnianie od podatków, od ceł, od przewoźnego na kolejach itd.«

»Nie mówimy o przedsiębiorstwach państwowych, które są w dziedzinie rolnictwa (poza lasami) bez znaczenia. »Sowchozów« ani »Kołchozów« u nas się nie tworzy, lecz majątki państwowe dzierżawi się lub parceluje«. Що торкається отже с. господарства, то погляди польських офіційних етатистів (книжка »Na froncie gospodarczym«) є обережні і автор не бачить причини полемізувати в цій площині з етатистами. Все ж таки, на його погляд є засадниче росходження в цілях: статисти і в ділянці хліборобства не доцінюють ролі підприємця, господарської одиниці, задивлені у фетиша держави (чи його втілення — правлячої »еліти«, себто уряду). Автор незгідний, як бачимо далі ні з цілллю етатизму ні з його методами. Що до цілі він (слушно) вбачає в ньому варіянт ідеї соціялізації (»etatyzm, choćby przybierał kształty najbardziej rewelacyjne, nie jest ani niczem nowem ani wogóle niczem innem, jak paleniem się niedopałków XIX wieku, zwłaszcza owego »prawa do pracy« (czy do płacy), do którego chce się sprowadzić udział obywatela w twórczości gospodarczej, poddając jej treść i kierunek jakiejś komendzie«.

»... Gdy zaś etatyzm, właściwy przecież już i rządom poprzednim, sięga ultimów, gdy w imię fetyszu państwa, odrywanego od społeczeństwa, kooperacji społeczeństwa (автор має тут на думці не кооперацію у вущому розумінні, тільки самоорганізацію господарських одиниць

та їх співпрацю) przeciwstawia dyktaturę grupy rządzącej — niekoniecznie zbieżnej z elitą gospodarczą narodu, choć pełnej dobrej woli — zostaje wówczas ów etatyzm zawadą normalnemu rozwojowi i właściwej koordynacji sił twórczych kraju...«

На тім автор кінчить. Як видно з цього, аґрарні круги в суті річи приєдналися до фронту промислової і торговельної буржуазії, який не є проти »еліти«, взагалі, тільки бажавби, щоби цією правлячою елітою були вони самі. В тім суть цілої полєміки. Під видом високотеоретичної дискусії ведеться фактично »rozgrywka« (модне тепер в Польщі слово) по части політичного по части професійного характеру

Позатим в статті є ряд цікавих екскурсів на загальні теми, з яких деякі носять навіть глибший характер. Стаття варта прочитання, бо привчає до думання економічними і економічно-державницькими катеґоріями, не дивлячись на соціяльно-клясове наставлення автора. *(К.)*

Відчит про німецьке селянство. На зїзді рільничої палати Віртемберґії виголосив проф. Минцінґер-Гогенгетм лекцію на тему »Селянська праця, селянська плата і селянська нужда«. За журналом Rolnik-Ekonomista подаємо короткий зміст цікавого цього реферату, який свідчить, що й Захід нарешті зачинає (за прикладом Сходу) звертати більше уваги на життя селянства:

»Селянське господарство є господарством родинним. Послугуючись виключно працею членів родини, воно теоретично повинно-б запевнити власникам найбільший дохід. Так булоб справді, якби ця праця була підперта достаточним технічним знанням, відповідною дозою організаційних і торговельних здібностей а передовсім колиб загальна ситуація сприяла розвиткові рільництва. Ця сітуація одначе ще ніколи не була такою несприятливою, як під цей час. Особисті здібности господаря натура розділює нерівномірно, подібно як ріжними є умови почви, підсоня і т. д. Тому побіч господарств, які мимо сучасної крізи остали ще незадовжені, стрічаємо господарства, що удержуються тільки дякуючи нагальному обмеженню усіх життєвих потреб. Отже бачимо два типи селян: одні, це люде свобідні, другі — це раби вірителів. Кілька літ вистарчило, щоби поділити німецьких селян на дві ґрупи і з жалем треба ствердити, що друга ґрупа становить значну більшість[1]).

Далі говорив докладчик: Думка, що селянинові мимо всього ведеться краще, ніж капіталістичному власникові більшої посілости, походить відси, що взагалі при обмірковуваннях труднощів сільського господарства Німеччини занадто мало уваги звертається якраз на селянство, його інтереси і болячки. — Далі докладчик подрібно розглядає рід і плян денної праці селянина, порівнюючи її з пляном і розкладом праці фабричного робітника. Інтересні дані автора про працю господині-селянки. Після його обчислення вона працює 3800-4400 годин річно, це є біля 12-14 годин денно пересічно. З цього на працю вдома припадає 59-94%, на працю в полі 6-40%.

Теоретично можна-би сподіватися, що селянин, одержуючи крім »чистого зиску з підприємства« ще оплату своєї праці у свойому господарстві, повинен стояти значно краще від великого власника, котрий мусить оплачувати наємну працю. Одначе селянин (звертаємо увагу, що наш термін селянин не цілком віддає суть німецького слова Bauer; »бауер«, про якого й говорить проф. М. Гогенгайм, є зажиточний селянин, приблизно від 10-20 ґектарів ріллі в гору) є не тільки робітником у свойому господарстві, але щей власником-капіталістом, що мусить теж числитися з опроцентуванням свойого капіталу, тим більше, що на ньому тяжать часто обовязки сплати рідні ітд. Коли взяти на увагу, що при обчисленнях береться в рахубу ледви 5%, як річне опроцентування селянського капіталу в господарстві, то, ділячи основну суму на кількість перепрацьованих годин, побачимо, що винагорода за працю члена селянської родини не досягає навіть рівня наймарнішої оплати помічничих сил у містах. Після переведення обчислень виявляється, що оплата за годину праці члена селянської родини виносить біля 20 феників (за працю мущини).

З повищого виходить ясно, так закінчив докладчик, що німецький селянин навіть при найбільшім накладі праці і ощадности може собі вигосподарити зледви мінімум необхідне для існування.

Референт повинен був зробити заключення: що одною з причин лихого стану річей є невистарчаюча організація селянства у ділянці торговлі і кредиту. Німецька селянська кооперація

[1]) Пор. у цьому числі Р. К. статтю п. з. »Кріза в с.-госп. кооперації Німеччини«.

(як і французька) находиться у стадії застою і дивної залежности з одного боку від чужих селянству великовласницьких кругів, з другого боку від фінансової організації великого капіталу, а почасти і надмірної опіки держави, що граничить з обмеженням свободи її рухів.

»Совєтская« економіка на Радянській Україні. В книжці VI (19 червень) 1929 р. Літ. Наук Вістник подає таку відомість з українізаційної політики Совітів. Державне Видавництво України так заохочує українського робітника, селянина і інтеліґента до читання української книжки: випускається в світ в 1928 р. праця Ґофунґа »Практіческоє зубоврачеваніє« і визначається ціна одного примірника цієї російської книжки на 1 руб. 80 коп. На туж саму книжку в українській мові ставиться ціну 5 карб. 50 коп. Так само за російську книжку Данілєвського »Фізіолоґія человєка« береться 1 руб. 60 коп., а за туж книжку українською мовою — 5 карб. 60 коп. Економісти ломають голову: коли так здевальвувався український карбованець у відношенні до російського рубля. Чи завинила тут політика »нашого« емісійного банку (див рец. на кн. II Праць. катедри при Київ. Кооп. Інст.), чи це спеціяльний податок на українського читача, як за царя платилося цло за галицьку укр. книжку. Український читач, щоби ухилитися від податку, купує російську книжу — на втіху »українізаторам«.

Мак.

Серед книг

Праці Науково-дослідчої Катедри при Київському кооперативному інституті ім В. Я. Чубаря. Кн. II. 376 ст. in 4°.

Том за томом наукових праць випускає київська кооперативна Катедра. Кожна праця другої книжки свідчить про високу наукову напруженість в працях співробітників Катедри. Кооператор, що свою творчу волю може доцільно направляти тільки в світлі глибокого наукового досліду сотень проблем кооперації, знайде там неоцінимий матеріял для збогачення своєї економічної освіти, а з тим і для успішности своїх зусиль у веденні міліонів до кращого завтра. Зокрема перед західноукраїнським кооператором при читанні тої книжки виринуть і розрішення знайдуть многі проблеми з життя нашої кооперації, що висуває велику скількість тих самих питань, над якими мучимося чи повинні мучитися і ми тут. У зміст другої книжки ввійшли такі наукові праці і матеріяли:

В. М. Целаріус. Кооперація в освітленні XV партійного Зїзду ВКП(а) та науково-дослідча робота. Переповідається та коментується ухвали XV Зїзду, що дихають трохи більшим розумінням вільного кооперативного руху.

П. Пожарський. Соціяльний склад української кооперації.

І. М Подольський. Основні питання з теорії селянського кредиту. Стаття аналізує круговорот (оборот) ріжних складових частин капіталу в підприємстві, дає формулу транформацій гроша від моменту позички до часу реалізації виготовлених продуктів. Особливо цінні уваги його що до модних тепер не тільки на Радянщині кредитів так зв. »спеціяльного призначення«. Полємізує він проти надто поширеного розуміння »споживчого« кредиту і йде так далеко, що кредит з кооперативи господареві на весілля признає за доцільний і потрібний кредит, колиби під впливом і контролею кооперативи цим обумовилося зменшення видатків на ріжні приняття та пиятику. Виявляє тут автор вдумливе відношення до побуту, що не міняється з дня на день, в наслідок чого селянин, не діставши позички в кооперативі, справить таки гучне весілля, зазичившись у лихваря чи продавши коні або корову. Практика в деяких місцевостях України показала, що позичка на весілля при товариській контролі з боку орґанів кооперативи врятувала господарство від підупадення. В кінці автор дає теоретичні підстави до означення, в яких межах дане конкретне господарство може користуватися »конструктивним« кредитом.

К. Пажітнов. Розвиток сільської кредитової кооперації в Німеччині за останні 15 років. Ч. II. Грошеві і товарові операції. Автор закінчує огляд німецької сел.-кре-

дитової кооперації, а український читач дістає в руки наукову обрібку розвитку, інфляційного упадку і нового росцвіту селянської кредитової кооперації в Німеччині, подивляючи віру німецького селянина у свої сили, його непохитне довіря до своєї каси, високу ощадностеву культуру його, а разом ясніша стає та дорога, що її має в блищі роки пройти наш селянин.

І. Ф. Омельченко. Організація в с. г. колєктивах. Завдання організації праці в комгоспах.

П. Діброва. Молочарські товариства в Німеччині. І. Зріст Молочарських товариств у Німеччині. Студіювання умов і шляхів розвитку молочарської кооперації в Німеччині автор уважає тим ціннішим, що має воно велике практичне значіння для України, бо оба краї знаходяться в дуже подібних умовах що до молочарства. І там і тут молочарство стоїть під впливами двох факторів: росту запотребування внутрішнього ринку і конкуренції масла закордонного, данського і сибірського. Під цими обома факторами живе й наше молочарство. Тож західно-український кооператор знайде там богато повчаючого.

Ф. І. Крижановський. Комгоспи та їх правне становище.

Я. М. Калиновський. Основні питання планування кооперації. Кооперація, як економічна сістема, все і всюди була запереченням laissez faire'ізму, а пляновість лежить в основі кооперативної орґанізації. За нею нині почала поволі йти і капіталістична система господарювання. Тож для кооператора теоретичні основи господарського плянування мають першорядне значіння. Хоч велико-українська кооперація перебуває в иншім господарськім оточенні, як наша, то всюди виведені автором основи плянування дадуть нашим кооператорам знаряддя до будування наших власних плянів. Ознайомившись з цілим комплєксом методів і питань плянування, наш читач зрозуміє, як поверховно бренять заяви де-кого з нас, що ніби то західно-українська кооперація має вже викінчений плян своєї роботи.

П. Височанський. Основи питання фінансування збутових операцій системи с.-г. кооперації. Розріжнивши поняття »фінансування« від поняття »кредитування«, автор дає формулу грошевої маси потрібної для проходу сільського продукту до споживача, а саме: $\frac{м, а, в,}{о}$ де м — маса продукту, а — вартість одної партії продукту, в — кількість окремих операцій (виплат), а о — кількість оборотів, що їх зроблять вкладені в операцію гроші. Належною кредитовою політикою величину »в« можна звести до 1, а тоді висловлена у формулі величина при инших рівних досягне найнищої межі. Хоч автор має на оці Україну, де цілий кооперативний збут фінансується державою, та всеж будить нашу думку в напрямі організації кооперативного збуту в умовах цілком відмінних і примушує шукати й шляхів до того також цілком відмінних.

Г. Пищоленко. До питання про визначення оптимального району сільсько-господарських кредитових товариств. Загально відомо, яку ролю відограють державні кредити в кредитовій кооперації Радянської України. Можна було думати, що там момент льокалізації не має засадничого значіння, тоді як на західно-українських землях від безкомпромісового проведення в житті цього принципу залежить, бути чи не бути селянському кредитові. Та автор, проаналізувавши стан сільських кредитівок білоцерківщини, приходить до висновку, що й на Радянській Україні »райфайзенівський принцип льокалізації до певної міри не втратив свого значіння й на сьогодні«.

Л. Лозевич. Організаційно-господарські оптимуми молочарського товариства. (В умовах Волинського Полісся). Вийшовши з того, що оптимуми молочарської кооперативи треба вязначати в районі діяльности, раціональній структурі апарату та білянсу й належних видатках на одиницю продукції, автор, проаналізувавши дані 57 кооператив, обєднаних в »Поліському скотарсько-молочарському Союзі«, виводить оптимуми що до кожного з тих елементів. Не треба говорити, що стаття має для нас не тільки теоретичне значіння, особливо при організації молочарства в цьогобічному Поліссі.

Т. Я. Коцюба. З статистики сільсько-господарської кооперації Німеччини.

М. Васильєв. Споживча кооперація Франції 1924 року.

А. Кирпач. Сучасний стан робітничої кооперації в Німеччині.

Огляд Літератури з статистики споживчої кооперації з 1922 до 1926 р. На ділі згадується тільки про російську літературу.

Хроніка Катедри.

Резолюція Плєнума Вукоради про діяльність Катедри. Висловивши признання, Плєнум між иншим приняв таку ухвалу: »однак вважати, що... звязку Катндри з кооперацією, а особливо з її центрами ще не досить і визнати за найакту-

альніше завдання К-ри вишукати форми такого звязку«. Це нам пригадає про необхідність й у нас зорганізувати науковий апарат для вивчення життєвих проблем нашої кооперації та погодження практики з вислідами науки.

Такий зміст 2-ої книги »Праць«.

Ми не спинялися на змісті усяких праць не тому, що не доцінюємо їх наукової вартости, а лиш тому, що мають вони для нас тільки віддалений теоретичний інтерес.

Мушу закінчити одною увагою для західно-українського читача: на стор. 281 в статті П. Височанського знайде він таке місце: »...емісія нашого (підкр. моє М. К) дореволюційного державбанку хиталась протягом року 1909...«. В 1909 році не мали ми нашого державбанку, як не є нині наш »Польський Банк«. Чи таке розуміння »нашого« випливає з духу і змісту теперішньої українізації? Як би хотілося почути в цій справі вияснення і то не так від названого автора, як хочби від старого борця за визволення України, співробітника Катедри Федора Івановича Крижановського!

Мих. К.

Др. Матвій Стахів. **Хто відповідає за полеві і лісові шкоди?** (Бібліотека »Сільського Господаря« 1929 р. ч. 59, стор. 104., 16⁰, ціна 80 ґр.)

Незвичайно просто та ясно, чистою мовою дає у своїй книжочці Др. Стахів зіставлення старих і нових приписів що до полевих і лісових шкід. Висвітлені там з погляду права питання обходять кожного нашого хлібороба. Щоби в тім переконатися, варто бодай побічно переглянути зміст тієї книжечки. Там говориться: про право полювання, винагороду за шкоди від дикої звірини, про полеві і лісові переступства, кари за них і процесове поступовання, приписи що до публичних доріг і т. д. і т. д. Кожна українська кооператива стає осередком не тільки економічних інтересів селянина, але разом з тим і добрим порадником у всіх справах, що звязані з земле- чи лісокористуванням. Тож придбання книжочки Дра Стахова в бібліотеці кожного організаційного центра і кожної кооперативи прислужиться і селянинові і ростові значіння і впливу самої кооперативи на свій загал. *М. К.*

Іванна Блажкевич. **Пушистий король.** В-во »Світ Дитини«, Львів 1929.

В книжочці під назвою »Пушистий король« росповідає авторка на 79 сторонах 16⁰ про годівлю кріликів. Книжочка незвичайно цікава. Не лише цікава тим, що подає докладно про годівлю, плекання і користи, які дають крілики, бо очевидно, раз пишеться про крілики, то все це треба подати, але книжка приковує нашу увагу своєрідним і у нас зовсім новим способом викладу. Книжка присвячена для молоді і, виходячи з того заложення, авторка, з одної сторони як педаґоґ, а з другої, як знавець годівлі кріликів, старається легким способом передати знання і вщепити любов до того пожиточного звірятка найменчій братії.

Книжка передовсім богата ілюстраціями і то так ілюстраціями кріликів ріжних пород, про які мова в книжці, почавши від диких (подається 12 ілюстрацій ріжного рода кріликів), як і ілюстраційних приміщень для кріликів, почавши від примітивної пачки чи бочки аж до гарно урядженої кріликарні.

Авторка, будучи добрим педаґоґом, знає, що не можна подавати дитині таких реальних річей, як годівля кріликів і т. п., сухими реченнями, тому ніби знижується, так би мовити, сходить в діточу сферу думання і легким стилем у формі оповідання розказує про життя крілика, про його звички і уподобання, про мешкання, їду, чистоту, розмножування, про користи з мяса і шкірок, про раси і т. д.

Але і тим ще не задоволяється авторка. І щоби ще більше упріємнити дитині читання і науку, вбирає цілі поодинокі уступи в поетичну форму. Вже перший уступ книжки »Уладження палати для пушистого короля і його достойної родини« зачинається віршом, якто Данко побачивши богато кріликів в учителя, мріє в своїй діточій головці, як би то йому розвести в себе крілики. Не знає ще, що скаже на те тато, але мама вже дала на це свою згоду і:

Ладить Богдан крілям хату.
Вже має роботу:
Зробив дверці вигідненькі,
Виплів сітку з дроту.

І драбинка вже на сіно
Висить чепурненька.
І на їжу пушка з бляхи
Стоїть чималенька.

Очевидно тато старається для Богданка пару кріликів і той заводить собі свою господарку. В поетичну форму убране оповідання про приспосіблення паші так на літо як і на зиму, при чім вичисляється які зела, непотрібні на полі треба виполювати. І знов же другий уступ: »Королівські страви і надбання запасів на зиму« зачинається віршом. Читаємо м. и.:

Тих присмаків повно всюди,
Де око не гляне:

Всюди полин і кульбаба —
І тебе, ромене

Наш королик білесенький
Споживає радо...
Богдан чує, що працює
На цілу громаду;

Бо як його королята
Мають пашу свіжу,
То щораз менше хабазя
Виростає в збіжу.

Книжка поділена на девять уступів і кожний з них зачинається віршом, а потім в легкій формі пояснюється кожний уступ.

Вже самі назви уступів мусять притягнути малого читача. Пр. »Королівська родина збільшається. Виховання королят«. І тут описується то віршом то прозою розмножування і спосіб плекання молодих. Або: »Ріжні королівські династії«, де то віршом та прозою описується раси кріликів, які Данко бачив на виставі.

По виставі походжає
Наш Богдан і заглядає,
Бо в серденьку чує біль,

Що не прибув на виставу,
Показати свою славу,
Український який кріль.

За тим іде цілий виклад про раси кріликів, почавши від дикого, їх господарська вартість і приноровлення до наших відносин.

В уступі: »Корол жертвує собою« описуються користи з кріликів, а то матеріяльні користи зі шкірок і мяса і духові користи дитини, що вчиться при роботі-забаві ботаніки та зоольоґії.

Уступ »Щедра королівська родина заставляє стіл для своєї прислуги смачними стравами« оповідає, як то Богданко і Зося приймають всякими смачними стравами гостей, а прозою описане приправлення ріжного рода страв з крілячого мяса.

В семому уступі описуються шкірки кріликів, їх виправа та пожиток.

Зима! Студінь вже надходить,
Наш Богдан не дбає

Він і шапку і кожушок
Тепленький вже має.

В уступі »Найнебезпечніші заговірники на життя і здоровля королівської родини« описані важніші хороби кріликів, подані їх причини і спосіб, як їх усунути.

В кінці, в останнім уступі »Як шанують пушистого короля инші народи, а як легковажать собі його Українці« подана статистика, кілько кріликів годують поодинокі народи і яку мають з того користь. І тут богато поезії. Заохочуючи до плекання кріликів у нас, кличе авторка:

Отже і ми не лінуймось
Королів розвести

І віддати їм належні
Гонори й почести.

Чепурно і дбайливо видана та бездоганно викінчена книжка написана з любовю до пожиточних господарських звірят-кріликів і з любовю до малих читачів. І треба лише, щоби того рода книжок появилося в нас як найбільше з всякої области господарства, бо коли дитина зацікавиться фаховою літературою поданою у формі поезії і легкого оповідання, а дитина тільки такою може зацікавитися, то доросла людина, вихована на такій іменно літературі легко візьме до рук і наукову працю. Получити приємне з пожиточним, науку, працю з забавою — оце є велике завдання педаґоґа і з того завдання вивязується в своїй книжці І. Блажкевичева знаменито.

І коли ми на такій літературі виховаємо молоде покоління наших господарів і господинь, то певно в короткому часі нагонимо те, що віками занедбали наші батьки-діди.

Поява такої книжки про кури, корови і т. д. вже змалку впоїть любов до практичного знання, а в слід за тим піде підвищення продукції і добробут в село.

О-м.

Левко Войчак. **Діточа кооператива**, практичний порадник для учителів вселюдних шкіл. Львів 1927, видання »Світ Дитини«. стор. 64 — 16-тки. — Хоч і пізно, то все таки позволимо собі звернути увагу кооператорів і прихильників кооп. руху, врешті всіх тих, для кого книжечка автором самим написана — учителів, на повищу скромну, зате цінну працю гром. Войчака. Як дійсний педаґоґ, автор методичним способом викладає передовсім, на підставі власного досвіду у школі, як »навести дітвору на ідею спільноти« (розділ 1-й), подаючи як взірець чотири пляново уложені розмови з дітьми, з яких кожна зачинається казкою а кінчиться висновком про вагу солідарности. Далі йдуть »вступні пояснення« про економічну ролю кооперації. Цей розділ автором розроблений за мало. Прим. замало сказати: »належить вияснити дітворі, в загальних чертах, устрій капіталістичної торговлі і визиск, якого предметом є споживець (— споживач?), а підметом: фабрикант, гуртівник, і посередник. Це завдання мабуть навіть складніше, як пояснити ідею солідарности і тут слід би тему зробити і подати готову схему розмов. — Як третій розділ йде »Орґанізація спілки« з учнів: уложення статута збірними зусиллями самих учнів під про-

водом учителя, згл. передискутовання зразкового статута; установлення висоти уділу (автор радить найбільше 20 с. і 5 сот. вписового). Не конче годимося з тим, щоби членові при звороті уділу виплачувалися обовязково відсотки на його уділ за весь час членства. Навпаки, відсотку не повинно бути, зате тим більші товарові звороти. Добре робить автор, що вибір членів Управи і Надз. Ради оставляє самим дітям, хоч і підчеркує необхідність впливати на добір найкращих одиниць. Н а з н а ч у в а н н я управ згори вважаємо головною хибою існуючих у нас діточих кооператив, рівнозначною із запереченням кооперативного їх характеру. До участи в Заг. Зборах автор допускає всіх дітей від 3-ого відділу в гору.

Управа у автора складається з 4 осіб, три звичайні з додатком продавця (автор каже »склепаря«); ми-б додали: о скільки ведеться крамниця. Книговодець тут зветься писарем і добре. Ціла книжечка має на увазі споживчу кооперативу, не обговорюючи близше техніки збірання ощадностей, що в діточій кооперативі обовязково повинно мати місце; автор допускає однак збільшення членів Управи і до 5 осіб (прим. бібліотекаря, провіднка спорту і т. д.). Це зовсім слушне становище. Каденція урядування управи — 5 місяців (шкільне піврічча).

Широко і гарно описано відтак як відбути Заг. Збори, перше засідання Управи, як пустити в рух крамницю, вести продаж, калькуляцію, вести при тім потрібні записи, касу і касову книгу; окремо описано обовязки писаря, продавця, скарбника і справника та Надз. Ради. Нарешті автор кидає кілька теплих слів заохоти на адресу своїх товаришів по званню — учителів, щоби не зражувалися можливими навіть з початку труднощами і вели кооперативне діло в школі вперто в перід:..

» ... та доживеш і побачиш благодатні наслідки своєї праці. Тоді забудеш про всі труди і Твоя радість буде Тобі найкращою нагородою за працю«...

Закінчується ця цікава і дорогоцінна книжечка додатками: зразок статута для шкільної кооперативи і взірці книг і формулярів, які належить вести в шкільній споживчій кооперативі.

Хоч автор і предбачує можливість приймання вкладок ощадности, то не подає блище діловодства, що заводиться тепер у наших райфайзенках; його описано у »Орґанізації укр. райфайзенки«, яка друкується власне у ГКЧ.

Як найбільшого поширення бажаємо цій гарній і добрій книжочці. *К.*

Всячина.

Надвишка, а не зиск. Канадійський кооперативний закон увів оргіційно круг кооперативних понять новий термін, — терміну »знак« канадійська кооперація уживатиме термін »надвишка«. Останнє поняття без сумніву більше відповідає духові кооперації й точніше відзеркалює її мету. Кооперативне підприємство тим м. ин. і відріжняється від приватно капіталістичного підприємства, що воно не ставить собі за ціль осягнення зиску, а якраз навпаки старається своїми методами і способами заспокоєння потреб своїх членів поборювати, нищити зиск приватних торговців чи підприємців який повстає при їх способах і методах задоволення тих же потреб їх клієнтів отже не з праці, тільки з конюнктури. Кооперація являється т. ч. запереченням, повною неґацією зиску в приватно капіталістичному розумінні і цьому відношенні вона є антитезою до звичайних поглядів на цю справу. Вона хоче усунути знак в кожній його формі. Коли чи наслідку її операцій і лишається надвишка, то, як громадський доробок, вона мусить знайти відповідне призначення (звороти членам, загально-корисні цілі).

Також в Польщі урядово вживається лише терміну »надвишка«. В укр. кооперації чомусь і досі переважає термін „зиск«, що не є правильне.

Видає: *Ревізійний Союз Українських Кооператив.* За редакцію відповідає: *Іван Филипович*

Друкарня ОО. Василіян у Жовкві